

Univerzitet u Novom Pazaru

PRAVNE TEME

**Časopis Departmana za pravne nauke
Univerziteta u Novom Pazaru**

Godina 11, Broj 21

Novi Pazar, decembar 2023. godine

PRAVNE TEME

Časopis Departmana za pravne nauke
Univerziteta u Novom Pazaru

- Izdavač: **Univerzitet u Novom Pazaru**
Za izdavača: **Suad Bećirović**, rektor
- Redakcija: **Samra Dečković**, glavni i odgovorni urednik
Jasmina Nikšić, zamenik glavnog i odgovornog urednika
Dženis Šaćirović, sekretar redakcije
- Uređivački odbor: **Velimir Rakočević**, Pravni fakultet Podgorica, Univerziteta Crne Gore
Zoran Pavlović, Pravni fakultet za privredu i pravosuđe, Univerziteta Privredna akademija Novi Sad
Mile Matijević, Fakultet pravnih nauka, Univerziteta za poslovne studije, Banja Luka
Miodrag Simović, Pravni fakultet, Univerzitet u Banjoj Luci
Nevzet Veladžić, Pravni fakultet, Univerziteta u Bihaću
Hajdú József, Univerziteta u Segedinu Pravni fakultet
Lars Petter Soltvedt, University College of Southeast Norway
Dragan Jovašević, Pravni fakultet, Univerziteta u Nišu
Ljubinko Mitrović, Panevropski univerzitet Apeiron u Banja Luci
Laura Maria Stănilă, Pravni fakultet, Zapadni Univerzitet u Temišvaru
Gál István Lászlo, Pravni fakultet, Univerzitet u Pečuju
Habi Nikolett, Pravni fakultet, Univerzitet u Pečuju
Nótári Tamás, Pravni fakultet, Karol Gašpar Univerziteta iz Budimpešte
Antalóczy Péter, Pravni fakultet, Karol Gašpar Univerziteta iz Budimpešte
Rejhan R. Kurtović, Univerzitet u Novom Pazaru
Aleksandar R. Ivanović, Univerzitet u Novom Pazaru
Iv Rokaj, Pravni fakultet, Univerzitet u Tirani
Aleksandar B. Ivanović, Univerzitet u Novom Pazaru
Dragan Mitrović, Pravni fakultet PIM Univerziteta u Lukavici
Vasko Stemeovski, Međunarodni slavjanski Univerzitet Gavriilo
Romanovič Deržavin, Sv. Nikole i Bitola
Ljiljana Dapčević-Marković, Univerzitet u Novom Pazaru
Faton Shabani, Pravni fakultet, Univerziteta u Tetovu

Izdavački savjet: **Danijela Despotović**, Pravni fakultet Univerziteta Slobomir Popović
Miodrag Jović, Univerzitet u Novom Pazaru
Nebojša Teofilović, Univerzitet u Novom Pazaru
Suad Hamzabegović, Pravni fakultet, Univerziteta u Bihaću
Zlate Dimovski, Univerzitet „Sveti Kliment Ohridski“
Muamer Nicević, Univerzitet u Novom Pazaru
Petar Vejić, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci
Maida Bećirović Alić, Univerzitet u Novom Pazaru
Hana Korać, Pravni fakultet u Kiseljaku, Univerzitet u Travniku
Suad Bećirović, Univerzitet u Novom Pazaru
Drinóczy Tímea, Univerzitet u Pečuju, Pravni fakultet
Vladimir Simović, Fakultet za bezbjednost i zaštitu Nezavisnog Univerziteta u Banjoj Luci
Marina Simović, Fakultetu pravnih nauka Univerziteta „Apeiron“ u Banjoj Luci
Enver Međedović, Univerzitet u Novom Pazaru
Ergin Hakić, Univerzitet u Novom Pazaru

Lektor: **Ilma Lotinac**, Univerzitet u Novom Pazaru

Korice: **Denis Kučević**, Univerzitet u Novom Pazaru

Tiraž: 300 primjeraka

Štampa: GrafiColor, Kraljevo

Termin izlazaka: Godišnje

ISSN: 2334-8100
e- ISSN: 2560-4813

Adresa redakcije: Univerzitet u Novom Pazaru
Ul. Dimitrija Tucovića bb
36300 Novi Pazar
Telefon: +381 20 315 346
E-mail: d.prava@uninp.edu.rs

Sajt časopisa: <http://pt.uninp.edu.rs/>

- Bibliografska baza:
- Repozitorijum NBS
 - Kobson - Spisak časopisa iz Srbije dostupnih u elektronskoj formi
 - Central and Eastern European Online Library (CEEOL)
 - M53 lista Ministarstva Prosvete Republike Srbije za 2019
 - M54 lista Ministarstva Prosvete Republike Srbije za 2020
 - M53 lista Ministarstva Prosvete Republike Srbije za 2021
 - M53 lista Ministarstva Prosvete Republike Srbije za 2022
 - M53 lista Ministarstva Prosvete Republike Srbije za 2023

PRAVNE TEME
Časopis Departmana za pravne nauke
Univerziteta u Novom Pazaru

UVODNA REČ UREDNIKA

Poštovani čitaoci,

Pred nama je 21. broj časopisa „Pravne teme“, koji sadrži 9 radova teoretičara i praktičara koji obrađuju aktuelne problema iz oblasti prava i kriminalističko-bezbednosnih nauka. Glavna odrednica naše uređivačke politike i dalje će biti kvalitet i stručna analiza svih radova. Naš cilj je da u svakom broju imamo radove

ne samo profesora Departmana za pravne nauke, već i radove autora sa drugih visokoškolskih ustanova iz Republike Srbije i zemalja u okruženju, koji znatno doprinose obrazovanju budućih pravnika i kriminalista na ovim prostorima. Najveći prostor u ovom broju dat je mladim naučnim istraživačima, asistentima, studentima postdiplomskih studija.

Iskreno se nadamo da će kao i prethodna izdanja i ovaj broj našeg časopisa privući pažnju kako naučnika i teoretičara, tako i praktičara, te da ćemo u budućnosti imati sve više novih autora iz zemalja u okruženju. Na ovaj način otvaramo mogućnost i pozivamo sve zainteresovane da pošalju svoje radove na adresu Redakcije časopisa “Pravne teme”.

S poštovanjem,
doc. dr Samra Dečković

Novi Pazar, 20.12. 2023. godine

Sadržaj / Contents

POSTUPAK U SPOROVIMA ZA ZAŠTITU OD NASILJA U PORODICI U SRBIJI1

Jelena Rakić

PROCEDURE IN THE PROTECTION FROM DOMESTIC VIOLENCE IN SERBIA

EVIDENCE IN CIVIL PROCEDURE WITH SPECIAL REFERENCE TO THE RIGHT TO TRIAL WITHIN A REASONABLE TIME.....12

Maida Bećirović Alić, Jasmina Nikšić

DOKAZIVANJE U PARNIČNOM POSTUPKU SA POSEBNIM OSVRTOM NA PRAVO NA SUĐENJE U RAZUMNOM ROKU

KRIMINALISTIČKE METODE, MERE I RADNJE OTKRIVANJA I DOKAZIVANJA IMOVINSKIH DELIKATA.....24

Ergin Hakić, Enver Međedović

CRIMINALISTIC METHODS, MEASURES, AND ACTIONS FOR DISCOVERING AND PROVING PROPERTY CRIMES

PRAVNI STATUS UGOVORA U REPUBLICI SRBIJI I ZEMLJAMA REGIONA.....39

Ševal Kadrija Pupe, Latif Šaćić

LEGAL STATUS OF CONTRACTS IN THE REPUBLIC OF SERBIA AND REGIONAL COUNTRIES

KRIMINALISTIČKA DIGITALIZACIJA (INOVACIJE U RASVETLJAVANJU I SUDSKOM PROCESUIRANJU KRIVIČNIH DELA).....48

Sanjin Mašović, Dženis Šaćirović

CRIMINAL DIGITALIZATION (INNOVATIONS IN ILLUMINATION AND JUDICIAL PROCESSING OF CRIMINAL OFFENSES)

STICANJE DRŽAVLJANSTVA U REPUBLICI SRBIJI I UPOREDNOM PRAVU.....65

Berina Jusufović, Draga Mušović, Amra Korać

ACQUISITION OF CITIZENSHIP IN THE REPUBLIC OF SERBIA AND COMPARATIVE LAW

PRAVNI POLOŽAJ STRANCA U REPUBLICI SRBIJI I UPOREDNOM PRAVU.....79

Mujo Bećirović, Saida Zukorlić, Elmir Redžepagić

**LEGAL POSITION OF FOREIGNERS IN THE REPUBLIC OF SERBIA AND
COMPARATIVE LAW**

OSVETA KAO MOTIV IZVRŠENJA KRIVIČNOG DJELA UBISTVA.....93

Mijomir Perović

**REVENGE AS A MOTIVE FOR COMMITTING THE CRIMINAL OFFENSE
OF MURDER**

**PRIKAZ MONOGRAFIJE „PRAVO NA SUĐENJE U RAZUMNOM ROKU
SA GRAĐANSKOPRAVNOG ASPEKTA" DOC. DR. MAIDE BEĆIROVIĆ-
ALIĆ.....101**

Dženis Šaćirović

NAUČNI ČLANCI

SCIENTIFIC ARTICLES

POSTUPAK U SPOROVIMA ZA ZAŠTITU OD NASILJA U PORODICI U SRBIJI

Jelena Rakić

jelena.rakic@konstantinveliki.edu.rs

Apstrakt

Nasilje u porodici ne možemo posmatrati kao fenomen koji se isključivo vezuje za život u savremenom svetu budući da se radi o negativnoj pojavi koja je oduvek postojala i koja će nažalost postojati dok postoji ljudsko društvo. Međutim, razvoj ljudskog društva, a samim tim i prava doprineo je tome da nasilje u porodici izađe iz okvira intimne sfere i da njegove žrtve imaju mogućnost pravne zaštite. Jedna od njih svakako je i porodičnopravna zaštita žrtava porodičnog nasilja koja predstavlja preventivni vid zaštite. Prema odredbama Porodičnog zakona u Srbiji kao titulari prava na zaštitu od nasilja u porodici prepoznata su ne samo lica vezana brakom i srodstvom, već i lica koja su u emotivnoj i/ili seksualnoj vezi bez obzira na to da li se radi o sadašnjim ili bivšim partnerima pri čemu nije od značaja da li je taj odnos rezultirao rođenjem deteta ili nije. U smislu istog zakona nasilje u porodici podrazumeva ugrožavanje telesnog integriteta, duševnog zdravlja i spokojstva drugog člana porodice te su za takva ponašanja predviđene zaštitne mere koje imaju za cilj sprečavanje ponovnog nasilja. Prilikom postupka u sporovima za zaštitu od nasilja u porodici primenjuju se procesna pravila koja su predviđena odredbama Porodičnog zakona, dok se Zakon o praničnom postupku primenjuje supsidijarno. Budući da se radi o posebnom praničnom postupku uočavamo određena odstupanja koja se materijalizuju putem određenih modifikacija kada je u pitanju nadležnost i sastav suda, kao i primena procesnih načela.

Ključne reči: nasilje u porodici, parnični postupak, porodičnopravna zaštita od nasilja u porodici.

PROCEDURE IN THE PROTECTION FROM DOMESTIC VIOLENCE IN SERBIA

Abstract

Domestic violence cannot be observed as a phenomenon which relates exclusively to the life in contemporary world, since it has always existed and will unfortunately exist as long as there is a human society. However, the development of human society, as well as the rights, contributed to the fact that domestic violence is no longer an intimate phenomenon, but the victims are entitled to legal protection. One of the forms is family law protection of domestic violence victims, which is a form of prevention. According to the regulations of Family Law in Serbia, the titular of the right to protection from domestic violence is not only a person in marriage or kinship, but also a person who is in an emotional or sexual relationship, regardless of the fact that the partnership is present or past or whether there are children involved or not. Domestic violence is every form of endangerment of body integrity, mental health or peace of another family member, and such behavior is sanctioned by protective measurements which aim at preventing the repetition of violence. The procedure for the protection from the

domestic violence includes proceedings regulations in accordance with the Family Law, whereas the Code of Civil Procedure is applied subsidiary. Since it is a specific civil procedure, there are certain deviations, which are being materialized through certain modifications in terms of jurisdiction and the court structure, as well as the application of proceeding principles.

Keywords: domestic violence, civil procedure, Family law protection from domestic violence

UVOD

Sagledavanje fenomena porodičnog nasilja kao negativne pojave koja se ne sme i ne može posmatrati kroz prizmu privatnih porodičnih problema, već kao problem koji nanosi štetne posledice čitavom društvu i koji kao takav zahteva reakciju države, dobija na značaju tokom poslednjih decenija 20. veka. Tokom tog perioda građen je institucionalni okvir koji bi odgovorio potrebama novog viđenja i razumevanja porodičnog nasilja. S tim u vezi i u Srbiji je početkom 21. veka stvoren pravni osnov za mešanje države u porodične odnose onda kada jedan član porodice primenjuje silu u odnosu na drugog člana, žrtvu porodičnog nasilja. Zaštita žrtava u ovom slučaju obezbeđuje se pravilima krivičnog, ustavnog, upravnog, građanskog i porodičnog prava (Ponjavić & Vlašković, 2019:461). Sledi da bi se postojanje različitih nivoa zaštite od porodičnog nasilja moglo shvatiti kao potreba da se predmetnom problemu pristupi na što bolji način u cilju generalne i specijalne prevencije. Kada govorimo o porodičnom nasilju važno je napomenuti da pružanje zaštite proističe iz ustavnih odredbi. Ustav tako garantuje ravnopravnost žena i muškaraca (Ustav RS, čl. 15), zabranjuje svaki oblik diskriminacije (Ustav RS, čl. 21), garantuje pravo na život (Ustav RS, čl. 25), zabranjuje ropstvo i položaj sličan ropstvu (Ustav RS, čl. 26), garantuje dostojanstvo i slobodan razvoj ličnosti (Ustav RS, čl. 23), garantuje nepovredivost psihičkog i fizičkog integriteta (Ustav RS, čl. 25), pruža garancije deci u smislu zaštite od psihičkog, fizičkog, ekonomskog kao i svakog drugog iskorišćavanja (Ustav RS, čl. 64), ali i jemči posebnu zaštitu porodici, majkama, samohranim roditeljima i deci (Ustav RS, čl. 66). (Sl. glasnik RS”, br. 98/2006 i 115/2021)

Nasilje u porodici, kao štetno i nepoželjno ponašanje, isprva je bilo prepoznato odredbama Krivičnog zakona¹. Međutim, inkriminacija nasilja u porodici nije predstavljala adekvatan odovor na ovaj problem. S tim u vezi pristupilo se noveliranju Porodično zakona normiranjem posebno parničnog postupka (Kostić, 2006:237). Ovo je učinjeno kako bi se pružila kompletnija zaštita žrtvama predmetnog problema budući da je porodičnopravna zaštita propisana kao preventivni vid zaštite s ciljem da se spreči nasilje koje je u uzletu (Presuda Apelacionog suda u Beogradu, Gž2 366/2010 od 17.5.2010. godine, Presude Vrhovnog kasacionog suda, Rev 2249/2016 od 15.12.2016. godine i Rev 3629/2018 od 21.6.2018. godine; Vlašković, 2008:73). Iz člana 10 Porodičnog zakona (dalje: PZ) jasno proizilazi da nasilje u porodici nije dozvoljeno i da se neće tolerisati te da svaka žrtva ima pravo na zaštitu

¹ Ovo je učinjeno donošenjem Zakona o izmenama i dopunama Krivičnog zkona Republike Srbije, „Službeni glasnik RS“, br. 10/02, kojim je nasilje u porodici po prvi put u okviru člana 118a inkriminisano kao samostalno krivično delo.

od istog. PZ takođe, propisuje mogućnost suda da svojom odlukom odvoji dete od onog roditelja koji je ispoljio nasilno ponašanje ili koji ispunjava uslove za lišenje roditeljsko prava (čl. 60, st. 3). Takođe, sud može doneti odluku kojom će ograničiti održavanje odnosa između deteta i roditelja koji je ispoljio nasilje u porodici ili ukoliko postoje razlozi zbog kojih bi se taj roditelj mogao lišiti roditeljskog prava (čl. 61, st. 3). (Sl. glasnik RS², br. 18/2005, 72/2011 - dr. zakon i 6/2015)

Predmet ovog rada je postupak za zaštitu od nasilja u porodici koja se pruža porodičnopravnim odredbama. Stoga ćemo se u prvom delu rada osvrnuti na zakonsku normiranost porodičnog nasilja, šta se ima smatrati nasiljem u porodici, koja su lica koja se smatraju članovima porodice kao i na mere zaštite koje se imaju primeniti prema članu porodice koji je ispoljio nasilno ponašanje prema drugom članu porodice. Drugi deo rada posvetićemo analizi parničnog postupka u sporovima za zaštitu od nasilja u porodici s posebnim akcentom na specifičnosti koje ga karakterišu.

NASILJE U PORODICI PREMA ODREDBI PORODIČNOG ZAKONA

Da bismo mogli govoriti o nasilju u porodici onako kako je određeno odredbama Porodičnog zakona, neophodno je kumulativno ispunjenje dva uslova.

Prvi uslov odnosi se na to da odnos koji postoji između žrtve i nasilnika mora biti prepoznat kao porodični odnos, onako kako je određen Porodičnim zakonom. Članovima porodice u smislu ovog zakona smatraju se: supružnici ili bivši supružnici; deca, roditelji i ostali krvni srodnici, te lica u tazbinskom ili adoptivnom srodstvu, odnosno lica koja vezuje hraniteljstvo; lica koja žive ili su živela u istom porodičnom domaćinstvu; vanbračni partneri ili bivši vanbračni partneri kao i lica koja su međusobno bila ili su još uvek u emotivnoj ili seksualnoj vezi, odnosno koja imaju zajedničko dete ili je dete na putu da bude rođeno, iako nikada nisu živela u istom porodičnom domaćinstvu² (PZ, čl. 197, st. 2) Porodičnopravno određenje porodice obuhvata sve varijetete interpersonalnih odnosa koji mogu biti pogodno tle za ispoljavanje nasilja. S tim u vezi zakonodavac je obuhvatio kako bračne partnerske odnose, vanbračne partnerske odnose i seksualno-emotivne veze, pri čemu, bivstvovanje na istoj adresi, nepostojanje zajedničkog deteta, kao i činjenica da je porodični odnos prestao, ne predstavlja eliminacioni faktor, tako i srodničke odnose ne praveći razliku između krvnog, tazbinskog i adoptivnog srodstva, s jedne strane, dok s druge strane, pod porodicom podrazumeva i interpersonalnu relaciju hranitelja i hranjenika.

² U vezi sa ovim Draškić (2016:47, fn.178) pravilno primećuje da odredba karakteriše par važnih obeležja. Prvo, ona štiti najširi mogući krug lica čiji lični i intimni odnos može biti uzrok porodičnog nasilja, pa kroz formulaciju "lica koja su međusobno bila ili su još uvek u emotivnoj ili seksualnoj vezi" koja odražava neutralnost po pitanju seksualne orijentacije nesumnjivo pruža zaštitu i istopolnim partnerima uvrštavajući ih u članove porodice. Drugo, za pojam člana porodice u smislu posmatrane zakonske odredbe nije neophodno da su žrtva i nasilnik vezani zajednicom života, budući da se članovima porodice smatraju i lica koja su bila ili su još uvek u emotivnoj ili seksualnoj vezi bez obzira na to što nikada nisu vodila zajednički život ili živela u istom porodičnom domaćinstvu. Treće, zaštitom od nasilja u porodici obuhvaćena su i ona lica čija je emotivna ili seksualna veza prestala, a ne samo lica čija emotivna ili seksualna veza i dalje traje. Uzevši u obzir ovako široko određenje članova porodice u literaturi nalazimo mišljenje da emotivne ili seksualne partnere, koji su još uvek u emotivnoj ili seksualnoj vezi ili je njihova veza prestala i koji nikada nisu živeli u istom porodičnom domaćinstvu za članove porodice i zaštitu od nasilja u porodici kandiduje isključivo priroda njihovog ličnog odnosa (Ponjavić & Vlašković, 2019:464).

Drugi uslov vezan je za porodičnopravno poimanje nasilja u porodici tj. da se ispoljeno ponašanje jednog člana porodice prema drugom članu porodice može podvesti pod radnju nasilja u porodici. Zakonodavac pod nasiljem u porodici podrazumeva svako ponašanje kojim se ugrožava telesni ili psihički integritet drugog člana porodice (PZ, čl. 197, st. 1). Nasiljem u porodici smatra se: nanošenje ili pokušaj nanošenja telesne povrede³; izazivanje straha pretnjom ubistva ili nanošenja telesne povrede članu porodice ili njemu bliskom licu⁴; prisiljavanje na seksualni odnos⁵; navođenje na seksualni odnos ili seksualni odnos sa licem koje nije navršilo 14 godina života ili nemoćnim licem⁶; ograničavanje slobode kretanja ili komuniciranja sa trećim licima kao i vređanje, svako drugo drsko, bezobzirno i zlonamerno ponašanje⁷. Svakako da zakonodavac, osim navedenih vidova nasilja u porodici, obuhvata i one oblike nasilja koje ne navodi, a koji se mogu pojaviti u praksi budući da koristi formulaciju „svako drugo drsko, bezobzirno i zlonamerno ponašanje“. Pojedini autori, definišući nasilje u porodici kao „ponašanje koje se ispoljava kroz kontinuiranu upotrebu sile, pretnje ili zloupotrebe članova porodice“ (Draškić, 2007:71), ukazuju na to da počinioci nasilja mogu biti daleko inventivniji u poređenju sa ponašanjima koje predviđa zakonodavac. Upravo zbog toga što se ne mogu unapred predvideti sve varijacije nasilničkog ponašanja zakonodavac se opredelio da, *exempli causa*, navede samo pojedine, najučestalije oblike nasilja (Petrušić&Konstantinović Vilić, 2012:26).

MERE ZAŠTITE OD NASILJA U PORODICI

U slučajevima kada je došlo do ispoljavanja onih ponašanja koja se mogu podvesti pod nasilje u porodici i kada su žrtva i nasilnik prepoznati kao članovi

³ Nanošenje ili pokušaj nanošenja telesne povrede je prvo imenovano nasilno ponašanje člana porodice predviđeno porodičnopravnom odredbom. U ovom slučaju možemo govoriti takvom ponašanju jednog člana porodice kao što je šamaranje, čupanje kose, zavrtanje ruku, šutiranje, davljenje, povređivanje ostrim i tupim predmetima ili predočavanje da će drugi član porodice prema kome je nasilje usmereno biti povređen na neki od prethodno navedenih načina, gađanje različitim predmetima na način da je povređivanje ostalo u pokušaju i brojna druga ponašanja kojima se može uzrokovati telesna povreda ili su usmerena na njeno nanošenje bez obzira na to da li je takva posledica i nastupila.

⁴ U cilju ostvarivanja ovog vida nasilja u porodici jedan član porodice može koristiti verbalne pretnje ili pretnju ubistvom ili nanošenjem telesne povrede izraziti konkludentnim radnjama. sobzirom na to da zakonodavac kod ovog oblika ispoljavanja nasilja u porodici koristi sintagmu “bliskog lica” valja napomenuti da navedeni pojam ne bi trebalo nužno ograničavati na srodnike te s tim u vezi srodnik ne mora biti lice koje je blisko žrtvi porodičnog nasilja (Draškić, 2016:46, fn. 173).

⁵ Seksualno nasilje prema članu porodice podrazumeva svaku povredu polne slobode i polnog morala, što uključuje svaki vid degradiranja i ponižavanja na seksualnoj osnovi, a ne samo povredu seksualne slobode, odnosno protivpravnu obljubu (Petrušić & Konstantinović Vilić, 2012:31). Kada je u pitanju ovaj vid nasilja u porodici zakonodavac posredno postavlja starosnu granicu po pitanju žrtve te se tako radi i članovima porodice koji su stariji od 14 godina. Navedeno proizilazi iz sledejućeg oblika nasilja u porodici koji je zakonodavac imenovao.

⁶ U ovom slučaju zakonodavac eksplicitno normira da se ovaj oblik nasilja u porodici odnosi samo na članove porodice koji su mlađi od 14 godina ili se radi o nemoćnim licima pri čemu, s jedne strane ne zahteva postojanje sile člana porodice koji ispoljava nasilje u porodici, dok s druge strane, ne zahteva otpor člana porodice koji je žrtva ove forme nasilja u porodici.

⁷ Zakonodavac predviđa i drsko, bezobzirno i zlonamerno ponašanje kao radnje kojim se ugrožava telesni integritet i duševno zdravlje ili spokojstvo. Prema stavu sudske prakse „... drskost, bezobzirnost i zlonamernost su suštinska obeležja nasilja u porodici, koja ga jasno razlikuju od dozvoljenog ponašanja. To su pravni standardi, čiju sadržinu treba da popuni sud svojim sudom vrednosti. To znači da će sud, koristeći objektivna merila i uzimajući u obzir sve specifične, objektivne i subjektivne okolnosti konkretnog slučaja, zauzeti stav da li je konkretna radnja, odnosno ponašanje, takvo da se može smatrati drskim, bezobzirnim i zlonamernim ponašanjem (Rešenje Apelacionog suda u Beogradu, GŽ2 br. 366/10 od 17. 05. 2010. godine. Sličan stav zauzeo je i Vrhovni kasacioni sud u presudi Rev. 5008/2019 od 12.12.2019. godine). „Zlonamerno ponašanje“ uključuje postojanje određenog cilja kod nasilnika (Vlašковиć, 2009:253)

porodice, onda se može voditi postupak tokom koga će biti izrečena neka od mera zaštite. Mere zaštite zakonodavac taksativno navodi kao: izdavanje naloga za iseljenje iz porodičnog stana ili kuće⁸, bez obzira na pravo svojine odnosno zakupa nepokretnosti; izdavanje naloga za useljenje u porodični stan ili kuću⁹, bez obzira na pravo svojine odnosno zakupa nepokretnosti; zabrana približavanja članu porodice na određenoj udaljenosti¹⁰; zabrana pristupa u prostor oko mesta stanovanja ili rada člana porodice¹¹ i zabrana daljeg uznemiravanja člana porodice¹². Navedene mere skopčane su sa temporalnim ograničenjem tako da se mogu odrediti najduže na godinu dana. Ipak, zakonodavac u prvi plan stavlja interes žrtve te se mere mogu produžavati sve dok postoji potreba tj. dok postoje razlozi zbog kojih su određene (PZ, čl. 199).¹³ Ako su prestali razlozi zbog kojih je mera određena ista može prestati i pre isteka perioda na koji je određena (PZ, čl. 200). U vreme na koje je mera određena uračunaće se kako period koji je lice, koje je ispoljilo nasilje, provelo u pritvoru, tako i period tokom koga je lice bilo lišeno slobode kako zbog izvršenja krivičnog dela tako i kada se radi o prekršaju (PZ, čl. 198). Prilikom odabira i konkretizacije mera zaštite¹⁴ od porodičnog nasilja neophodno je da sud uoči kako izostanak adekvatne i pravovremene reakcije na nasilje doprinosi da se ono nastavi, poprimi dramatičnije

⁸ Ovom merom izvršilac nasilja se ne lišava prava svojine ne nepokretnosti, ukoliko je vlasnik nepokretnosti u odnosu na koju mu se izdaje nalog za iseljenje, već se umanjuje krug njegovih svojinskih ovlašćenja tako što mu se onemogućava da i dalje stanuje u porodičnom domu iz razloga što je svojim nasilničkim ponašanjem ugrozio život, zdravlje ili spokojstvo drugog člana porodice, koji i sam ima pravo da stanuje u porodičnom domu. Opravdanje za propisivanje i primenu ove mere nalazi se u postojanju realne opasnosti od ponavljanja nasilja na koji način se štiti ne samo intets žrtve nasilja već i interes društva u celini (Petrušić & Konstantinović Vilić, 2012:25).

⁹ U vezi sa ovom merom zaštite moglo bi se postaviti pitanje kom članu porodice, izvršiocu nasilja ili žrtvi, se izdaje nalog za useljenje u porodični dom. Uzimajući u obzir da se porodičnopravna zaštita od nasilja u porodici pruža u parnici, onda bi ova mera mogla biti izrečena samo prema izvršiocu nasilja iz razloga što u parnici tužilac može biti osuđen samo na naknadu troškova postupka. Nemoguće je zamisliti da se izvršiocu nasilja izda nalog za useljenje u porodični dom jer bi to bilo u suprotnosti sa preventivnom ulogom mera zaštite (Petrušić & Konstantinović Vilić, 2012:26).

¹⁰ Prilikom određivanja ove mere sud će utvrditi minimalnu udaljenost koja mora postojati između izvršioca nasilja u porodici i žrtve tj. sud određuje granicu do koje se član porodice koji je počinio nasilje može približiti drugom članu porodice koji je žrtva nasilja. Prilikom određivanja udaljenosti sud mora voditi računa o različitim faktorima kao što su mesto prebivališta i mesto rada žrtve i izvršioca nasilja, tip naselja u kome žive nasilnik i žrtva i dr. (Petrušić & Konstantinović Vilić, 2012:27)

¹¹ Cilj ove mere je da se spreči nastavak nasilja i žrtvi omogući obavljanje svakodnevnih aktivnosti bez straha od daljeg nasilja što je, uostalom, i svrha mere kojom se zabranjuje približavanje članu porodice na određenoj udaljenosti. Takođe, ova mera može biti izrečena i u onim slučajevima u kojima postoji opravdana bojazan da bi i samo približavanje izvršioca nasilja kod žrtve izazvalo strah od ponovljenog nasilja, uznemirenje i druge psihičke posledice.

¹² S obzirom na to da zakonodavac kod ove mere koristi formulaciju “zabrana daljeg uznemiravanja” jasno je da se vodilo računa o brojnim varijetetima ispoljavanja porodičnog nasilja koji ne moraju biti ispoljeni u konkretnom slučaju, ali se njihovo ispoljavanje može očekivati budući da izvršilac nasilja može promeniti svoju strategiju.

¹³ Svrha mera zaštite, a samim tim i porodičnopravne zaštite od nasilja u porodici sadržana je u presudi Vrhovnog suda Srbije Rev. br. 849/06 od 08.06. 2006. godine u kojoj se navodi da “...mere nisu kazna za učinioca nasilja, već je njihovo dejstvo prvenstveno preventivno, jer one opominju i upozoravaju učinioca na to kakve ga zakonske posledice očekuju za slučaj da ubuduće ponovi svoje delo”. Istom presudom dalje se navodi da “... mere moraju biti stroge, efikasne i svrsishodne, kako bi mogle ostvariti svoj cilj na planu opšte i generalne prevencije, a njihov krajnji cilj je zaštita porodice kao osnovne i najznačajnije ćelije svakog društva, porodice kao celine, al ii svakog njenog člana pojedinačno”. Presudom se ukazuje i na značaj zaštitnih mera za žrtve porodičnog nasilja “...žrtvama porodičnog nasilja ove mere obezbeđuju mir, spokoj i bezbednost za određeni vremenski period, kao i život bez straha od daljeg nasilja, oslobođenje trauma i oporavak. Ova vremenska i prostorna distance sa obe strane stvara preduslove za iznalaženje rešenja u cilju prevazilaženja nastale situacije i stabilizaciju međusobnih odnosa”.

¹⁴ U vezi sa određivanjem mere zaštite stav je zauzeo i Apelacioni sud u Beogradu rešenjem Gž2 br. 771/10, od 17. 11. 2010. godine. „Mere zaštite od nasilja u porodici, kao i njihov broj i vrsta, odmeravaju se u skladu sa utvrđenim stepenom verbalnog nasilja koje je nasilnik ispoljio prema žrtvi nasilja, preduzetim fizičkim napadima, težini povreda i uznemiravanju koje žrtva nasilja trpi od nasilnika, kao i procenom opasnosti od ponavljanja nasilja.“

oblike i izazove još teže posledice (Petrušić, Konstantinović Vilić, 2012:48). Uvrede, ponižavanja i šamaranja vrlo brzo zamenjuju mnogo teži oblici nasilja, koji se, neretko, završavaju ubistvom žrtve ili nasilnika. Zbog toga je neizostavno određivanje mera zaštite i kad nasilje nije doživelo eskalaciju (Petrušić & Konstantinović Vilić, 2012:48).

Na osnovu prethodno navedenog u vezi sa merama zaštite proizilazi preventivna uloga porodičnopravne reakcije na nasilje u porodici, dok će sam izbor mere zaštite biti prilagođen okolnostima datog slučaja porodičnog nasilja.

POSTUPAK I KARAKTERISTIKE SPOROVA ZA ZAŠTITU OD NASILJA U PORODICI

Značaj reakcije na porodično nasilje svakako se ogleda i u izboru zakonodavca da ovom problemu, odnosno njegovom preveniranju, kroz normiranje parničnog postupka, posveti posebnu glavu PZ.¹⁵ Parnični postupak za zaštitu od nasilja u porodici je poseban parnični postupak tako da je primena Zakona o parničnom postupku supsidijarna.¹⁶ Nasilje u porodici nesumnjivo je kompleksna društvena pojava koju karakterišu specifičnosti pre svega s aspekta interpersonalnog odnosa žrtve i počinioca između kojih nasilje ne bi trebalo da postoji budući da se očekuje da su povezani ljubavlju, poštovanjem, razumevanjem, međusobnom brigom sigurnošću. Stoga, ovaj postupak karakterišu i specifičnosti koje su prilagođene potrebama žrtve porodičnog nasilja i podrazumevaju odstupanja od pravila parničnog postupka.

Da bi se uopšte pokrenuo postupak za zaštitu od nasilja u porodici moramo znati i ko su lica koja imaju pravo na podnšenje tužbe. U slučajevima porodičnog nasilja aktivno su legitimisani: član porodice koji je žrtva nasilja, njegov zakonski zastupnik, javni tužilac i organ starateljstva. Isti subjekti procesno su legitimisani i u slučaju kada je potrebno pokrenuti parnicu radi produženja mere zaštite koja je određena od strane suda. Kada je u pitanju parnica koja ima za cilj da mera zaštite koja je izrečena za nasilje u porodici prestane pre nego što istekne rok na koji je određena, onda aktivna legitimacija pripada isključivo licu protiv koga je ista i određena (PZ, čl. 200). Pasivno legitimisano lice je onaj član porodice koji je izvršio nasilje. Ovaj postupak može se pokrenuti kao samostalni, a može se voditi i kao adhezioni tj. pridruženi postupak uz postupak u bračnim parnicama (PZ, čl. 226, st. 3), u maternitetskim i paternitetskim parnicama (PZ, čl. 260, st. 3), u parnicama za zaštitu prava deteta, za vršenje roditeljskog prava i parnicama za lišenje i vraćanje roditeljskog prava (PZ, čl. 273, st. 3).

Kada je u pitanju adhezioni postupak osim parničnih strana u osnovnom postupku može ga pokrenuti i sam sud *ex officio*. Pokretanje postupka *ex officio* vezuje se za one slučajeve kada se vodi neka od bračnih parnica ili parnica iz roditeljsko-dečjeg odnosa a sud na osnovu rezultata izviđanja i raspravljanja u osnovnom postupku dođe do saznanja da je pravna zaštita neophodna, ali da istu nije tražilo

¹⁵ Postupak u sporovima za zaštitu od nasilja u porodici regulisan je članovima 283 do 289 ovog zakona

¹⁶ Navedeno proizilazi iz člana 201 PZ kojim je propisano da se ovim zakonom uređuju posebni parnični postupci koji se odnose na porodične odnose

nijedno od lica koja na to imaju pravo (Petrušić & Konstantinović Vilić, 2012:31; Radovanov, 2012:371). Adhezioni postupak, u slučaju da ga pokreće stranka može biti pokrenut kako uz pokretanje osnovnog postupka, tako i dok osnovni postupak traje. To se čini putem isticanja zahteva kojim se traži da se članu porodice odredi mera zaštite od nasilja u porodici. Kada stranka pokreće adhezioni postupak za zaštitu od nasilja u porodici onda je u tužbenom pismenu kumulirana tužbena parnična radnja kojom je pokrenut osnovni postupak i tužbena parnična radnja kojom je pokrenut postupak za zaštitu od nasilja u porodici (Petrušić & Konstantinović Vilić, 2012:31). Shodno navedenom, jasno je da je tužba složena s obzirom na to da ima konstitutivni element koji se ogleda u tome što se izricanjem mere vrši određena promena u postojećim odnosima stranaka, dok s druge strane, kondemnatorski element budući da se izricanjem mere nalaže tuženom da nešto trpi, učini ili ne učini ili da se uzdržava od nekog činjenja (Radovanov, 2012:371). Tužbeni zahtev, kao centralni deo tužbe za zaštitu od nasilja u porodici, mora biti jasno i precizno određen i opredeljen u subjektivnom i objektivnom smislu. To dalje znači da, od strane tužioca, mora biti određeno lice protiv koga će se odrediti mera, zatim vrsta mere čije se određivanje zahteva pri čemu moraju biti obuhvaćeni svi elementi koji su potrebni za konkretizaciju tražene mere, kao i dužina trajanja iste (Petrušić & Konstantinović Vilić, 2012:32).

Kada se postupak za zaštitu od nasilja u porodici vodi kako bi se pružila neposredna zaštita detetu, onda dete ima aktivnu legitimaciju. U tom slučaju dete se pojavljuje kao stranka u postupku koju zastupa zakonski zastupnik tj. roditelj ili staratelj pod uslovom da ne postoji kolizija interesa između deteta i njegovog zakonskog zastupnika kada će se odrediti kolizijski staratelj ili privremeni zastupnik. Kolizijskog staratelja postavlja organ starateljstva, a privremenog zastupnika postavlja sud u toku postupka ukoliko utvrdi da postoji sukob interesa između deteta i zakonskog zastupnika, odnosno da zakonski zastupnik ne zastupa dete na način koji odgovara interesima deteta.

Kada posmatramo kom sudu pripada nadležnost u sporovima za zaštitu od nasilja u porodici propisano je da stvarna nadležnost pripada osnovnom sudu, dok je mesno nadležan sud opšte mesne nadležnosti i sud na čijem području prebivalište, odnosno boravište ima član porodice nad kojim je izvršeno nasilje (PZ, čl. 283). Dakle, uočavamo da je izbor zakonodavca na elektivnoj mesnoj nadležnosti što dodatno ukazuje na to da je u ovim sporovima dobrobit žrtve na prvom mestu. U sporovima za zaštitu od nasilja u porodici u prvom stepenu sudi se u veću koje je sastavljeno od jednog sudije predsednika veća i dvoje sudija porotnika (Zakon o parničnom postupku (dalje: ZPP), čl. 35, st. 2), dok u postupku po žalbi sud odlučuje u veću sastavljenom od troje sudija (ZPP, čl. 37, st. 1). Uzimajući u obzir specifičnosti porodičnog nasilja koje proizilaze iz bračnih, odnosno porodičnih odnosa zakonodavac je propisao da u predmetnim sporovima sude sudije koje su stekle posebna znanja iz oblasti prava deteta (ZPP, čl. 35, st. 5). (Sl. Glasnik RS”, br. 72/2011, 49/2013 - odluka US, 74/2013 - odluka US, 55/2014, 87/2018, 18/2020 i 10/2023 - dr. zakon)

Sledeća specifičnost vezuje se za načela postupka. U skladu sa navedenim odstupa se od odredbi ZPP u smislu potrebe za hitnim postupanjem koje zakonodavac

eksplicitno propisuje¹⁷ (PZ, čl. 204). Istim članom PZ propisuje da se tužba ne dostavlja tuženom na odgovor te da se postupak sprovodi u najviše dva ročišta. Zakonodavac je propisao obavezu da se prvo ročište zakaže u intervalu od 8 dana od kada je sud primio tužbu (PZ, čl. 285, st. 2). Ako je prvostepena odluka rezultirala izjavljivanjem žalbe onda sud ima rok od 15 dana od dostavljanja žalbe da donese odluku (PZ, čl. 285, st. 3). Dalje, u članu 205 PZ nalazimo odstupanje od istražnog načela budući da je istim propisano da sud može utvrđivati i one činjenice koje nisu sporne među strankama kao i da može samostalno istraživati i one činjenice koje nijedna stranka nije iznela. Iz navedene odredbe proizilazi aktivna uloga suda koja se odnosi na prikupljanje činjenica i dokaznog materijala uzimajući u obzir da sud ima ovlašćenje da po svojoj inicijativi istražuje činjenice koje stranke nisu iznele, a koje su bitne za donošenje odluke, dok pored toga proverava i istinitost nespornih i priznatih činjenica (Radovanov, 2012:371). Odstupanje uočavamo i kada je u pitanju načelo dispozicije koje je u postupcima za zaštitu od nasilja u porodici suženo. S tim u vezi kada je u pitanju postupak za zaštitu od nasilja u porodici, onda za sud ne postoji obaveza da deluje u granicama tužbenog zahteva. Shodno, ukoliko je tužilac zatražio određivanje jedne mere zaštite, sud može odrediti drugu meru zaštite ukoliko smatra da će drugom merom biti ostvarena svrha izricanja iste (PZ, čl. 287). Dakle, sud može odrediti i onu meru zaštite od nasilja u porodici koja nije tražena pod uslovom da bi druga mera, prema proceni suda, bila najdelotvornija. Ovo načelo skopčano je sa još jednim odstupanjem koje se vezuje za pokretnje adhezionog postupka za zaštitu od nasilja u porodici.¹⁸ Tako sud po službenoj dužnosti može pokrenuti adhezioni postupak. Kada se vodi postupak za zaštitu od nasilja u porodici, onda se isključuje javnost, što je zakonodavac jasno propisao. U sporovima za zaštitu od nasilja u porodici važi načelo diskrecije tako da je javnost isključena zakonom. Takođe je propisano da će se službenom tajnom smatrati svi podaci iz sudskih spisa čega se moraju strogo pridržavati svi učesnici kojima su ti podaci dostupni (PZ, čl. 206).

Kako je porodično nasilje kompleksan fenomen tako se ta kompleksnost prenosi kako na samu tužbu tako i na presudu. S tim u vezi kada je u pitanju presuda mora se paziti na formulaciju izrečene presude u smislu da ista mora da sadrži i konstitutivni i kondemnatorni deo, precizno i jasno određeno kako ne bi postojale nikakve dileme i kako bi bilo podobno za prinudno izvršenje (Radovanov, 2012:372). Protiv presude u ovim postupcima dozvoljena je revizija (PZ, čl. 208). Kada je u pitanju dejstvo žalbe karakteristično je to da ona nema suspenzivno dejstvo tj. žalbom se ne može zadržati izvršenje presude u delu koji se odnosi na određivanje mere zaštite

¹⁷ Bez obzira na to što se u pamicama za zaštitu od nasilja u porodici ima postupati sa naročitom hitnošću to ne znači da se smeju propustiti radnje od kojih zavisi pravilno utvrđivanje činjeničnog stanja. Ovo je eksplicirano u rešenju Okružnog suda u Novom Sadu Gž 4375/06 od 02.08. 2006. godine u kome se navodi sledeće: "Obaveza postupanja sa naročitom hitnošću povodom zahteva za zaštitu od nasilja u porodici, ne ovlašćuje sud da zbog hitnosti može propustiti izvođenje svih relevantnih dokaza za odluku u ovoj pravnoj stvari, već neprotiv, zbog značaja i težine predložene mere, sud mora već u pripremnom delu postupka preduzeti sve radnje u cilju potpunog i pravilnog utvrđenja činjeničnog stanja u kasnijem toku postupka. U tom smislu sud mora, pored uzvođenja dokaza predloženih u tužbi, svakako pozvati i saslušati sva lica u odnosu na koja je, prema činjeničnom navodu tužbe izvršeno nasilje ili su bili neposredni svedoci nasilničkom ponašanju, te o tim okolnostima zatražiti izveštaj nadležnih organa za opštu ili socijalnu zaštitu."

¹⁸ Ovo će biti slučaj kada se vodi postupak u bračnim pamicama (PZ, čl. 226, st. 3), u maternitetskim i paternitetskim pamicama (PZ, čl. 260, st. 3), u pamicama za vršenje roditeljskog prava i pamicama za lišenje i vraćanje roditeljskog prava (PZ, čl. 273, st. 3).

ili produženje iste (PZ, čl. 288). Kada su u pitanju troškovi postupka zakonodavac je propisao da odluka o njima potpada pod slobodnu ocenu suda, s tim što je obaveza suda da se vodi razlozima pravičnosti (PZ, čl. 207). Presudu sud dostavlja strankama. Osim toga, sud je dužan da organu starateljstva na čijem području žrtva porodičnog nasilja ima prebivalište, kao i organu starateljstva na čijem području ima prebivalište član porodice koji je izvršio nasilje, odmah dostavi presudu. Organ starateljstva dužan je da vodi evidenciju i dokumentaciju o licima prema kojima je izvršeno nasilje u porodici i o licima protiv kojih je određena mera zaštite od nasilja u porodici (PZ, čl. 289).

ZAKLJUČAK

Porodičnopravnim normiranjem nasilja u porodici štiti se telesni integritet, duševno zdravlje kao i mir i spokojstvo članova porodice. Porodičnopravno određenje porodice obuhvata sve varijetete interpersonalnih odnosa koji mogu biti pogodno tle za ispoljavanje nasilja. S tim u vezi zakonodavac je obuhvatio kako bračne partnerske odnose, vanbračne partnerske odnose i seksualno-emotivne veze, pri čemu, bivstvovanje na istoj adresi, nepostojanje zajedničkog deteta, kao i činjenica da je porodični odnos prestao, ne predstavlja eliminacioni faktor, tako i srodničke odnose ne praveći razliku između krvnog, tazbinskog i adoptivnog srodstva, s jedne strane, dok s druge strane, pod porodicom podrazumeva i interpersonalnu relaciju hranitelja i hranjenika. Kako bi žrtvama porodičnog nasilja bila pružena odgovarajuća zaštita zakonodavac je propisao mere koje se mogu odnositi na to da se nasilnik iseli iz porodičnog doma pri čemu nije od značaja da li je porodični dom u svojnini nasilnika ili je on zakupac nepokretnosti. Takođe, merom zaštite može biti obuhvaćeno i to da se nasilnom članu porodice zabrani da se približava žrtvi porodičnog nasilja ili mu se može zabraniti da pristupi prostoru koji se nalazi u blizini mesta stanovanja žrtve ili mestu njenog zaposlenj kao i da mu se zabrani da uznemirava žrtvu porodičnog nasilja. Cilj mera zaštite nije kažnjavanje izvršioca porodičnog nasilja već odvracanje od ponovnog nasilja uz predočavanje zakonskih posledica ukoliko se nasilje bude ponovilo. U skladu sa tim mere zaštite su vremenski limitirane, ali to ne znači da je ta limitiranost obavezujuća budući da, u zavisnosti od toga da li su urodile plodom, mogu biti i produžene sve dok se ne ostvari njihova svrha.

Postupak za zaštitu od nasilja u porodici je parnični postupak te se pokreće tužbom ovlašćenih subjekata. S obzirom na to da se radi o posebnom parničnom postupku procesna pravila propisana su odredbama PZ, dok se ZPP primenjuje supsidijarno. Tužbu za zaštitu od nasilja u porodici mogu pokrenuti žrtva nasilja, njen zakonski zastupnik, javni tužilac i organ starateljstva. U parnicama za zaštitu od nasilja u porodici stvarno je nadležan osnovni sud, dok je mesna nadležnost elektivna kako bi se omogućio bolji procesni položaj žrtvi nasilja. Ovaj postupak može se pokrenuti kao samostalni, a može se voditi i kao adhezioni tj. pridruženi postupak uz postupak u bračnim parnicama, u maternitetskim i paternitetskim parnicama, u parnicama za zaštitu prava deteta, za vršenje roditeljskog prava i parnicama za lišenje i vraćanje roditeljskog prava. Kada je u pitanju adhezioni postupak osim parničnih strana u osnovnom postupku može ga pokrenuti i sam sud po službenoj dužnosti. U

sporovima za zaštitu od nasilja u porodici sudi se u veću s tim što mogu suditi samo sudije koje su stekle posebna znanja iz oblasti prava deteta. Specifičnosti postupka ogledaju se i u hitnom postupanju, isključenju javnosti, aktivnoj ulozi suda kada je u pitanju prikupljanje dokaza. Dalje, kada je u pitanju tužbeni zahtev sud se ne mora držati mera zaštite koje su pedložene u tužbenom zahtevu, već se može odlučiti za drugu meru zaštite ukoliko smatra da će ista biti svrsishodnija.

LITERATURA

1. Draškić, Marija (2015) *Porodično pravo i prava deteta*, Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu
2. Draškić, Marija (2007) *Porodično pravo i prava deteta*, Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu
3. Kostić, Miomira (2006) Nasilje u porodici – dve metode sudske zaštite, U: *Novine u porodičnom zakonodavstvu*, Niš:Pravni fakultet, 235-254
4. Petrušić, Nevena, Konstantinović Vilić (2010) *Porodičnopravna zaštita od nasilja u porodici u pravosudnoj praksi Srbije*, Beograd: Autonomni ženski centar i Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju
5. Ponjavić, Zoran, Vlašković, Veljko (2019) *Porodično pravo*, Beograd:Službeni glasnik
6. Porodični zakon, „Sl. glasnik RS“, br. 18/2005, 72/2011 - dr. zakon i 6/2015
7. Presuda Apelacionog suda u Beogradu, Gž2 366/2010 od 17.5.2010. godine
8. Presuda Vrhovnog kasacionog suda, Rev 2249/2016 od 15.12.2016. godine
9. Presuda Vrhovnog kasacionog suda, Rev 3629/2018 od 21.6.2018. godine
10. Presuda Vrhovnog kasacionog suda, Rev. 5008/2019 od 12.12.2019. godine
11. Presuda Vrhovnog suda Srbije Rev. br. 849/06 od 08.06. 2006. godine
12. Radovanov, A. (2012) *Gradansko procesno pravo*, Novi Sad: Univerzitet Privredna akademija u Novom Sadu fakultet za Privredu i pravosuđe
13. Rešenje Apelacionog suda u Beogradu, Gž2 br. 366/10 od 17. 05. 2010. godine
14. Rešenje Apelacionog suda u Beogradu, Gž2 br. 771/10, od 17. 11. 2010. godine
15. Rešenje Okružnog suda u Novom Sadu Gž 4375/06 od 02.08. 2006. godine
16. Ustav Republike Srbije, „Sl. glasnik RS“, br. 98/2006 i 115/2021
17. Vlašković, V. (2009) Pravo na zaštitu od nasilja u porodici kao subjektivno građansko pravo, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 1, 249-264
18. Vlašković, V. (2008) *Porodičnopravna zaštita od nasilja u porodici*, magistarski rad, Kragujevac
19. Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zkona Republike Srbije, Službeni glasnik RS, br. 10/02
20. Zakon o parničnom postupku, „Sl. Glasnik RS“, br. 72/2011, 49/2013 - odluka US, 74/2013 - odluka US, 55/2014, 87/2018, 18/2020 i 10/2023 - dr. zakon

RESUME

Family law regulation of domestic violence protects physical integrity, mental health, as well as peace and tranquility of family members. The definition of family under family law includes all varieties of interpersonal relationships that can be a suitable ground for the manifestation of violence. In this regard, the legislator included both marital partner relationships, extramarital partner relationships and sexual-

emotional relationships, where being at the same address, the absence of a common child, as well as the fact that the family relationship has ended, does not constitute an elimination factor, as well as relatives relations without making a distinction between blood, in-law and adoptive relatives, on the one hand, while on the other hand, the term family also includes the interpersonal relationship of foster and fed. In order for the victims of domestic violence to be provided with adequate protection, the legislator prescribed measures that may refer to the abuser moving out of the family home, and it does not matter whether the family home is owned by the abuser or he is a real estate tenant. Also, the protection measure may include prohibiting the violent family member from approaching the victim of domestic violence or may be prohibited from accessing the area located near the victim's place of residence or her place of employment, as well as prohibiting him from disturbing the victim domestic violence. The goal of protection measures is not to punish perpetrators of domestic violence, but to deter them from repeating the violence while presenting legal consequences if the violence is repeated. Accordingly, the protection measures are limited in time, but this does not mean that this limitation is binding since, depending on whether they bear fruit, they can be extended until their purpose is achieved.

The procedure for protection against domestic violence is a civil procedure and is initiated by a lawsuit from authorized entities. Given that it is a special civil procedure, procedural rules are prescribed by the provisions of the Civil Code, while the Civil Code is applied subsidiarily. A lawsuit for protection against domestic violence can be initiated by the victim of violence, his legal representative, the public prosecutor and the guardianship authority. In lawsuits for protection against domestic violence, the basic court is actually competent, while the local jurisdiction is elective in order to enable a better procedural position for the victim of violence. This procedure can be started as an independent one, and it can also be conducted as an adhesion, i.e. associated proceedings with proceedings in matrimonial litigation, in maternity and paternity litigation, in litigation for the protection of children's rights, for the exercise of parental rights and litigation for the deprivation and restoration of parental rights. When it comes to adhesion proceedings, apart from litigants in the main proceedings, the court itself can initiate it *ex officio*. Disputes for protection against domestic violence are tried in a panel, with the fact that only judges who have acquired special knowledge in the field of children's rights can judge. The specifics of the procedure are also reflected in the urgent procedure, the exclusion of the public, the active role of the court when it comes to gathering evidence. Furthermore, when it comes to a claim, the court does not have to adhere to the protection measures that are set forth in the claim, but can decide on another protection measure if it considers that it will be more expedient.

EVIDENCE IN CIVIL PROCEDURE WITH SPECIAL REFERENCE TO THE RIGHT TO TRIAL WITHIN A REASONABLE TIME

Maida Bećirović Alić

Law Department, University of Novi Pazar,

maida.becirovic@uninp.edu.rs

Jasmina Nikšić

Law Department, University of Novi Pazar,

j.pljakic@uninp.edu.rs

Abstract

In this paper, the authors deal with proving in civil proceedings with special reference to the right to a trial within a reasonable time. Proving or presenting evidence as a method by which the court investigates and establishes the truth is the reason for numerous postponements of the hearing and thus the reason for violating one of the human rights, the right to a fair trial and its essential part, the right to a trial within a reasonable time. The paper presents the basic theoretical considerations of proving in civil proceedings, but also the coherence of this institute with the right to a trial within a reasonable time.

Keywords: evidence, litigation, burden of proof, right to a trial within a reasonable time

DOKAZIVANJE U PARNIČNOM POSTUPKU SA POSEBNIM OSVRTOM NA PRAVO NA SUĐENJE U RAZUMNOM ROKU

Apstrakt

U ovom radu autorke se bave dokazivanjem u parničnom postupku sa posebnim osvrtom na pravo na suđenje u razumnom roku. Dokazivanje odnosno izvođenje dokaza kao metod pomoću kojeg sud istražuje i utvrđuje istinu jeste razlog mnogobrojnih odlaganja ročišta a samim tim i razloga za kršenje jednog od ljudskih prava, prava na pravično suđenje i njegovog esencijalnog dela, prava na suđenje u razumnom roku. U radu su predstavljena osnovna teorijska razmatranja dokazivanja u parničnom postupku ali i koherencija ovog instituta sa pravom na suđenje u razumnom roku.

Ključne reči: dokazivanje, parnični postupak, teret dokazivanja, pravo na suđenje u razumnom roku

INTRODUCTION

The evidence procedure is the central part of the civil procedure, while the evidence is an activity shaped by procedural norms in which the court, the parties and other participants in the procedure participate, which includes the collection of

evidence, presentation and assessment of evidence. When presenting any evidence, the principle of material truth dominates and it is the basis of the court's duty to establish the truth. Evidence in civil proceedings represents all the actions of the court and the parties that are undertaken in order for the court to determine the truth of a fact that is the subject of evidence. Evidence includes all the facts that are important in the procedure for making a decision. The duty of the court is to truthfully and completely determine all the legally relevant facts in dispute, therefore, it is authorized to present the evidence that the parties did not propose if it considers that the evidence is significant for making a decision.

The knowledge on the basis of which the court determines the truth of a fact is obtained by direct sensory observation from the statements of natural persons, bodies or organizations in written expressions. Things and persons with the help of which the court acquires this knowledge are called evidence. The law states as means of evidence: investigation, document, witness, expert and hearing of the parties. As a procedural activity, proof includes the following elements: object of proof, burden of proof, means of proof, presentation of evidence, evaluation of evidence (Stanković G. & Račić R., 2008, p. 52). The right to a trial within a reasonable time is a legal standard, as part of the right to a fair trial guaranteed by Article 6 paragraph 1 of the European Convention. The right to a fair trial would lose its meaning if the procedure was flawed if the decision was not made within a reasonable time. The whole concept of a fair trial will collapse if one guarantee of the right to a fair trial is not met. One of the main reasons for the very frequent changes in civil law is the effectiveness of legal protection in civil proceedings. The tendency to limit the duration of the procedure is clearly visible in the current Law on Civil Procedure (Official Gazette of RS, No. 72/11). The obligation to determine the time frame for the implementation of the procedure is legally regulated by this law, however, non-compliance with these deadlines remains procedurally unsanctioned. From the Yugoslav civil procedural law, the aspiration towards faster, more efficient and therefore cheaper provision of legal protection has become. This is confirmed by the very title of the first legal text after the Second World War that regulated civil procedural law, the Law on Accelerating Civil Procedures before Regular Courts (Official Gazette of the Federal Republic of Yugoslavia No. 19/55).

The problem arises if the principles of speed and fairness are not harmonized, and emphasizing one value over another can make legal protection meaningless. "Insisting on a procedure in which you want to exclude any possibility of making an illegal and unfair verdict, regardless of the duration of the procedure and its costs, renders legal protection meaningless. If efficiency becomes the main goal of the procedure, it can have an equally bad consequence - instead of legal and fair legal protection, the result is its surrogate and simulation" (Kreča R., 2013, p. 10). The fact that relates proof and the right to a trial within a reasonable time is that the presentation of evidence can be one of the reasons for the violation of the right to a trial within a reasonable time, and this certainly implies an unnecessarily long period of time that is required for the presentation and expert examination of certain pieces of evidence, which are often unnecessary for determining the material truth, which can really affect the length of the litigation.

THE CONCEPT OF EVIDENCE IN CIVIL LAW

Evidence includes all facts that are important for making a decision. The court decides which evidence will be presented in order to establish essential facts, Article 229 of the Law on Civil Procedure, ("Official Gazette of the RS", no. 72/2011, 49/2013 - US decision, 74/2013 - US decision, 55/ 2014, 87/2018 and 18/2020). Evidence is a procedural activity of litigants and the court that is undertaken in litigation for the complete and correct determination of the state of affairs. In the proof process, the veracity of the facts relevant to the dispute is verified, that is, the existence of certain facts that the court takes into account *ex officio* is verified.

One of the basic obligations of the court consists in the fact that in the course of the procedure, the court should acquire its own conviction about the existence or non-existence of legally relevant facts on which the application of substantive law depends. Argumentation (argumentation, demonstration) is the establishment of propositions (premises) and the drawing of conclusions (conclusions) about the truth of one court - claims or theses of the parties or the court about the existence or non-existence of certain facts - from other courts (arguments), the truth of which must also be established . Proving as a procedural activity is the undertaking of a series of litigation actions by procedural subjects that consist in the examination of evidence in order to determine the truth of the claims of the litigants and the court's assumptions (hypotheses) about the facts that are essential for the application of law (Triva, Belajec & Dika, 1986, p. 393) .

Proving as a method includes: proposals of the parties for the presentation of evidence, the decision of the court which evidence should be presented, the offer of evidence by the parties and their acquisition by the court, the presentation of evidence and the evaluation of the evidence by the court. Evaluation of evidence is the final element in proving, because the application of the appropriate legal norm depends on the evaluation (Stanković & Račić, 2008, p. 371). Each party is obliged to prove the facts on which it bases its claim. The court will freely evaluate the evidence to determine the facts on the basis of which it will make a decision. When presenting any evidence, the principle of material truth dominates and it is the basic duty of the court to determine the truth. The most important rule that is aimed at implementing the principle of material truth consists in the fact that the court evaluates the result of the presented evidence freely, according to its conviction. The principle of free assessment is also served by the rule according to which the court can determine the use of any means of evidence, that is, such evidence that none of the parties has offered, or the use of which both parties oppose, if that evidence is significant for the decision (Rajović, Živanović & Momčilović, 2001, p. 90).

When a certain degree of conviction of the court about a legally relevant fact is of such a nature that it excludes reasonable doubt about its truth, it is considered that a certain statement is completely proven, that there is certainty about the existence and content of a certain fact, or that it does not exist. The concept of evidence is normally given different meanings in theory; sometimes it is used to indicate a means of proof, as a source of knowledge about facts; sometimes this term serves to indicate the content of the information that comes from the evidence; and sometimes this term

is used to denote a positive result of checking the truth of a claim that is the subject of proof.

Evidence means certain facts from which certain knowledge about the truth of the claim, about the existence or non-existence of a fact whose determination is important in litigation is derived by sensory perception, i.e. everything that, by its existence, provides information about a fact that is an indirect object of proof (Triva , Belajec & Dika, 1986, p. 396).

Proof is in the interest of both litigants. Litigation parties cannot prevent the use of certain evidence by their dispositions or waive certain evidence if the court has determined that it should be presented. In order to form the correct factual basis necessary for decision-making, the court collects legally relevant facts from the factual fund presented and offered by the litigants. The court collects and enters into the factual basis only those facts which it considers to be legally relevant and significant for the resolution of the specific dispute.

The factual basis includes: disputed facts whose veracity is checked in the proof process, facts that the court takes into account *ex officio* and undisputed facts on which the parties base their claims. Certain facts are always checked by the court, regardless of whether they are disputed or not. These are facts that the court takes into account *ex officio*: facts on which civil subjective rights or civil-legal relations are based and facts that are essential for the application of procedural law. The factual basis consists of facts that are important for the question of the merits or unfoundedness of the claim. If they are not among the disputing parties, the court takes them as a basis for decision based on the principle of hearing, without examining the veracity of the claims with which they were presented. When a fact is disputed between the parties, the court must examine whether the claim of the party disputing the fact is true, whether that fact really happened in the past, or whether it exists in the present. He must establish the truth when it comes to an indisputable fact on which the application of coercive legal norms depends.

The elements of proof as a complex procedural activity are: evidential topic, evidential means, offer of evidence, presentation of evidence, evidential basis, evidential strength and evaluation of evidence. The initiative for proof is in the hands of litigants, the court only exceptionally orders the presentation of certain evidence *ex officio*. The parties are obliged to state the facts on which they base their claims, in order to justify their claims, and offer the court evidence to convince him of the accuracy of his claims and enable him to properly determine the state of affairs. Civil procedural law and the role of the court in the evidence procedure are manifested in two ways:

- 1) the court encourages the litigants to offer evidence in order to establish the existence of the fact on which the decision on the merits of the claim depends;
- 2) the court orders, within the limits of the investigative principle, to present certain evidence regardless of which party proposed it and whether it proposed it at all. The parties can freely dispose of the requests they made during the procedure.

The court will not respect the dispositions of the parties that are in conflict with compulsory regulations. If the parties do not present certain legally relevant facts, the court encourages them to present all the facts in order to form a complete factual

basis for the decision. The decision on which facts will be proven and with which means of evidence is made by the court. The prosecutor is obliged to present evidence for the validity of his allegations in the lawsuit and at the preliminary hearing, that is, the first hearing for the main hearing. The defendant, for its part, should offer evidence in its response to the lawsuit. Such behavior of the parties is their legal obligation and is in the interest of the procedural economy of the duration and completion of the procedure. Experience shows that the parties do not comply with their obligations in a large number of cases, which leads, along with many subjective and objective reasons, to prolonging the procedure and increasing the total costs. Regardless of the final outcome of the procedure and the rules on reimbursement of costs in relation to the outcome of the dispute, it is not always even objectively possible for the party that succeeds in its claim to be fully compensated for all the expenses it incurred due to litigation. That is why it is in the interest, first of all, of the party who turns to the court to fulfill a request, that the procedure lasts as short as possible, that the duration of the procedure is to the detriment of the opposing parties, because the longer the procedure is, the costs inevitably increase (Ristić V. and Ristić M., 1995, p. 203).

The veracity of the parties' factual allegations about facts that are essential for the application of law must be checked separately, as well as the existence of facts that the court must take into account *ex officio*. Proof includes a series of operations. The initiative for proof can originate from the party or from the court. Evidence is notification of a legally relevant fact. When a party presents a factual allegation, it is obliged to offer evidence to the court, and as a litigation action of the parties, it is done at the oral hearing. The prosecutor even offers evidence in the lawsuit. The offer of evidence obtained by the party in an inadmissible way can be used in the proceedings because its use establishes the truth. The subject of proof is the assertion of the party about the existence or non-existence of a fact that is important for decision-making. Only disputed legally relevant facts can be the subject of proof. Disputes are those on which the parties have made opposing claims, as well as those on which the opposing party has not made a statement at all. The subject of proof can also be views of experience. Notorious facts and recognized facts, as well as facts established by a criminal court verdict, are not subject to proof.

SUBJECT OF PROOF

The subject of proof (*thema probandi*) is the testimony of the parties on certain facts that are significant for decision-making. The court determines the evidentiary topic by determining which disputed facts are legally relevant in a specific legal matter. Disputed facts are those on which the parties have expressed contradictory views and those facts on which the parties have not declared at all. Undisputed facts cannot be proved.

The subject of proof is certain claims of the parties or the court about the existence or non-existence of facts, the existence of which directly or indirectly depends on the application of the relevant (substantive or procedural) law (Hamzabegović S., 2013, p. 67). The basic task of proof is to verify the credibility of statements about the existence and content of facts by comparing the claims of the

parties in the proceedings on certain facts with the court's views on those facts, for which reason the court must determine the content of the facts referred to by the parties in their statements. Thus, the facts (concrete, existing, to which the applicable law applies) are actually only an indirect object of proof. Precisely because of this, that the immediate object of proof is not facts but claims about facts, there is a possibility that the object of proof may also be the so-called negative facts, that is, claims that facts of a certain quality and content do not exist at all, and checking the truth of these claims is possible in an indirect way, by establishing the existence of a fact that excludes the possibility of the simultaneous existence of the contested fact. The proof includes only those assertions of facts that are relevant to a specific legal matter and which, in relation to a specific dispute, are considered decisive for the application of the appropriate norms of substantive law, and which facts are considered decisive depends on the correct qualification of the asserted claim, i.e. another claim on to whom the court must express its position. At the very beginning of the proceedings before the court, it is very difficult to determine the framework of proof with a certain amount of certainty. From the content of a certain norm it follows which facts are necessary for its application, and in accordance with that, the court is obliged to analyze in detail the factual statements of the parties and, based on that, draw a conclusion about which norm can be applied to the presented facts, and after that the legal norm determines which of the mentioned facts should be given special attention, while the rest are irrelevant and accordingly should not be determined. In the first instance, the facts on which the foundation, creation, change or termination of a legal relationship depends, that is, legally relevant, directly important facts are proved. Those facts that are not immediately important, but are of such a nature as to enable the formation of a judgment on the existence of immediately important facts, are also proved. On the basis of these indirectly relevant facts, indications, a conclusion is made about the existence of directly relevant facts, and their existence is spoken by the rules of experience, the rules of the so-called factual presumptions, or express legal regulations, rules on the so-called legal presumptions (Triva, Belajec & Dika, 1986, p. 396).

Legal presumptions (*praesumptiones juris*) represent legal rules on the conclusion of the existence of certain legally relevant facts based on the determination that there are certain facts that are not directly legally relevant, but are in a certain causal relationship with them. Legal rules on legal presumptions are built on the results of typical experiences, that is, verified cases in practice, which allow the formation of conclusions that what is typical can also be applied in a specific case, although the coincidence of a specific case with the general rules of experience cannot be directly proven in a disputed case. In this case it is about factual or natural presumptions or *presumptiones hominis sive facti*. No matter how much the general rules of experience are tested in practice, they may not always be authoritative for the correct determination of the facts in a specific dispute, which is why the law generally allows proving that the facts whose existence is concluded on the basis of the rules on legal presumptions do not exist (relative presumptions or *presumptiones juriš tantum*), and in this case the burden of proving the opposite falls on the one who opposes the application of the rules on legal presumptions (Poznić B., 1982, p. 246).

+A legal norm cannot be the subject of proof because the court is obliged to know the law. If the court does not know a certain legal norm, it is *ex officio* obliged to find out about it in order to be able to apply it. The rules of foreign law cannot be the subject of proof. If the court does not know foreign law, it is obliged to find out about it *ex officio*. The court can learn about foreign law in two ways.

The court may request that the party submit a public document (*certificat de coutume*), issued by a competent foreign authority, which confirms which law is valid in the foreign country. If the party does not submit a public document on the applicable law, the court is obliged to determine *ex officio* which law is valid in the foreign country by obtaining notification of the applicable foreign law from the competent state body. If the court does not determine which law is valid in a foreign country, this will be a reason for declaring a legal remedy because it is a violation of a material right.

The subject of proof can also be the rules of experience. These are rules of general life experience that differ from facts. Facts are events in the external world, rules of experience are not. The rules of experience are always the result of a thought process. The court can acquire knowledge about the rules of experience privately or use previously acquired knowledge. The rules of experience can be the subject of evidence if they are not known to the court and will be determined by expert testimony. When a party admits certain facts, that admission in litigation creates a new procedural situation for the court. The court does not have to prove the admitted facts and the court will take such fact as a basis for the court decision. The exception to this rule is that the court may decide to prove the admitted facts if it considers that the party, by admitting them, is disposing of a claim that cannot be disposed of. The court will not allow the parties to dispose of requests that are in conflict with compulsory regulations. The provisions of the Family Law stipulate that the court can prove facts that are not in dispute between the parties in the proceedings in matrimonial litigation. If the parties request that the marriage be divorced by agreement, the court cannot request that the facts concerning the grounds for divorce be established. Compulsory regulations or imperative regulations are those that protect social or state interests, which the parties must comply with of their own free will and cannot change. If the party denies the facts it admitted, the court will assess whether it will consider those facts admitted or contested. Facts whose existence is assumed by the law do not need to be proven, but it can be proven that these facts do not exist, if the law does not specify otherwise. Facts that are generally known should not be proven. According to the theoretical definition, the term "fact" includes any circumstance to which a legal norm binds an effect, and which is concretely determined in space and time. Such a circumstance is an event that happened in the past or a condition that existed or still exists. For example, the facts are the physical property of a thing, the state of health of a person, the price of an item, the value of a service, the residence or place of residence of a party, the content of a declaration of will, as compensation for damage - the act or omission that caused the damage, etc. The subject of proof can be facts concerning human consciousness: the fact that the party knew something. These facts are usually established indirectly, by inference.

Commonly known facts are those facts that are known to every average person, or to a larger number of people. For example, it is some major political event or natural disaster that is written about by the press and informed by all other media. Notoriety can also be local: flood, fire, drought. Regarding notorious facts, the rule applies that the person who refers to them does not have to prove them (Rajović, Živanović & Momčilović, 2001, p. 87).

Commonly known facts are known to people of a certain profession, to a wider circle of people in an area or to a civil court, so there is no need to determine the truth of those facts. These facts cannot be proved. Notorious facts can be used by the court as a basis for its decision even when the parties have not presented them. The court assesses whether a fact is common knowledge. A litigant can prove that a fact is not notorious or that a notorious fact did not exist. An admission of fact is a party's statement of the state of affairs by which a party declares that the factual claim of its litigant opponent is true. A party may admit one fact, several facts or all facts. The facts admitted by the party in court do not need to be proven. Acknowledgment of facts outside the proceedings does not produce a procedural effect in litigation. Recognition of facts can be simple and qualified. A simple admission of fact exists when there is complete agreement between the litigants about the state of affairs. Qualified recognition of facts exists when there are certain limitations between litigants regarding the acknowledged fact. As a rule, a party admits a certain fact after its litigant presents it. Sometimes a party admits a fact even before its litigant presents it, and then it is a matter of the so-called anticipated recognition. Until the conclusion of the main hearing, the party may admit the facts orally at the hearing or in writing, outside the hearing. The party may revoke its statement on the recognition of facts. If a party revokes a recognized fact, the court will assess whether it considers that fact recognized or contested. With the revocation of the recognized fact, the need arose to prove that fact. If the court establishes the criminal responsibility of the perpetrator of the crime in the criminal proceedings, the facts established by the final criminal judgment in the civil proceedings shall not be proved if the litigation is conducted between persons who participated in the criminal proceedings. The judgment of the criminal court, as a state judicial body, guarantees that certain facts have been correctly established and the civil court automatically takes them as the basis of its decision without proof. They cannot be the subject of proving facts that were determined in criminal proceedings by a final judgment. In civil proceedings, a person who has previously been declared guilty cannot use facts and evidence that would cast doubt on his criminal responsibility for a specific criminal offense on the basis of which his civil-legal obligation towards injured persons was created. In that procedure, the responsible person (the defendant) can prove a different and more favorable degree of responsibility towards the injured persons than the one taken by the court in the criminal procedure, if it would be more favorable for the defendant. In practice, such cases are very common in disputes for compensation for damage (property and non-property) that occurred for the injured party as a consequence of the commission of criminal acts and where the responsible parties prove that they are not the exclusive causes of the total damage, thereby harmonizing their obligation to

compensate the damage with the degree criminal liability (Ristić V. & Ristić M., 1995, p. 202).

BURDEN OF PROOF

If we look at the institution of the burden of proof through the historical development of our law, which context naturally implies the development of law through the prism of the former common state of the SFRY, then it can be stated that since the creation of the common state, and even before, our legal theory has dealt very little with that issue and it was marginalized, and in some cases, the role of the burden of proof in civil court proceedings was completely denied. In this sense, even before the creation of the common state, some theoreticians dealt with this concept sporadically, and this issue was mentioned mostly incidentally, during the processing of some other institute of civil law. Before the creation of the common state of the SFRY, in the thirties of the last century, in the absence of more serious works in this field, the Commentary on civil litigation by the prominent Austrian judge and theoretician Najman was in use, who, presenting his views on this disputed institute, points out that the burden of proof, in the absence of express provisions in civil proceedings, should be appreciated according to earlier law and that in each individual case the division of the burden of proof should be left to the judgment of the judge in accordance with some general rules that have been created by long experience, but this author in his final considerations still marginalizes the importance of this institute in civil court proceedings (Poznić, 1982, p. 439).

Studies on the burden of proof that lean towards an objective understanding of the burden of proof can be found in the works of Triva, who dealt with the establishment of appropriate criteria for the court's decision in non liquet situations, although he does not clearly distinguish the objective from the subjective burden of proof, yet his position on this concept is such character that it can be stated that he tends towards contemporary theories that have an objective burden of proof as the basis of their teaching. This proceduralist points out that the rules on the burden of proof come to the fore "when the court, based on the available evidence, is not able to form a certain belief about the truth of the legally relevant claims" and at this point it can be seen that this theoretician emphasizes solving the non liquet situation .

The growing number of works by theorists of the former SFRY certainly influenced the legislator by adding a new article to Article 26 of the 1990 Amendment to the Law on Civil Procedure. 221a. in the ZPP from 1976, which reads: "If the court, on the basis of the presented evidence (Article 8), cannot establish a fact with certainty, it will conclude on the existence of the fact by applying the rules on the burden of proof." In this way, for the first time after 1929, the concept of the burden of proof once again became part of positive legislation, and according to the ruling opinion, the introduction of this provision did not cause any radical changes in the domestic procedural system, considering that such an obligation of the courts existed before, only this time the one explicitly legally formulated. Even the currently valid Law on Civil Procedure did not break this continuity and, somewhat more precisely than the previously valid law, in Art. 231. positively treats this institute legally and

regulates when during court proceedings the application of the rule on the burden of proof comes into consideration, and the legal wording reads: "If the court, based on the evaluation of the presented evidence, cannot establish a fact with certainty, it will conclude on the existence of that fact by applying rules on the burden of proof" (Uzelac, 2003, p.120).

However, although the appropriate theoretical works and the explicit legal inauguration of this institute created a favorable environment for its practical application, by analyzing the appropriate court practice, it cannot be concluded that the courts have used these opportunities, therefore it can be argued that the courts use them in a very small number of cases with the possibility of resolving factual uncertainty during the procedure by applying the rules on the burden of proof, which is unanimously agreed upon by proceduralists who have dealt more systematically with these issues. The main reasons why the courts "bypass" this institute when solving specific cases lie in insufficient knowledge of it by the courts, but also in the established behavior of judges who approach solving cases routinely and with established practice, without finding creative solutions during the procedure, which is certainly possible by direct application of this institute during court proceedings. All of this was contributed by the previously valid laws emphasizing the inquisitorial powers and duties of the court during the proceedings and the obligation to collect evidence *ex officio*.

PROOF AS A CAUSE OF VIOLATION OF THE RIGHT TO TRIAL WITHIN A REASONABLE TIME

One of the main reasons for the very frequent changes in civil law is the effectiveness of legal protection in civil proceedings. The tendency to limit the duration of the procedure is clearly visible in the current Law on Civil Procedure (Official Gazette of RS, No. 72/11). The obligation to determine the time frame for the implementation of the procedure is legally regulated, however, non-compliance with those deadlines remains procedurally unsanctioned. From the Yugoslav civil procedural law, the aspiration towards faster, more efficient and therefore cheaper provision of legal protection has become. This is confirmed by the very title of the first legal text after the Second World War that regulated civil procedural law, the Law on Accelerating Civil Procedures before Regular Courts (Official Gazette of the Federal Republic of Yugoslavia No. 19/55). The problem arises if the principles of speed and fairness are not harmonized, and emphasizing one value over another can make legal protection meaningless. "Insisting on a procedure in which you want to exclude any possibility of making an illegal and unfair verdict, regardless of the duration of the procedure and its costs, renders legal protection meaningless. If efficiency becomes the main goal of the procedure, it can have an equally bad consequence - instead of legal and fair legal protection, the result is its surrogate and simulation" (Keča, 2013, p. 10).

In order to shorten the duration of the procedure, the ZPP gives the parties in the procedure the opportunity to present all available factual and evidentiary material only at the stage of the preliminary hearing or at the first hearing of the main hearing

if the preliminary hearing is not held, unless the party was prevented from doing so through no fault of their own. This limitation shifts the center of gravity of procedural activities to the preparatory procedure. Kreća states that although this provision was implemented in the ZPP in order to conduct the procedure more efficiently and economically, it can turn into the opposite, because the accumulation of all factual and evidentiary material at the beginning can make the subsequent development of the procedure significantly more complex than the one in which this restriction did not exist. With reason, one gets the impression that the introduction of this maxim related to the highlighting of factual and evidentiary material is only apparently in favor of the principle of efficiency. Unnecessary accumulation of facts supported by evidence can also lead to violation of the right to a trial within a reasonable time, it should also be noted that this method of regulation was present in earlier procedural systems but was rejected as ineffective (Marković, 1948, p. 106).

The new solutions provided for by the Law on Civil Procedure have contributed to a certain progress in terms of protecting the right to a trial within a reasonable time, but objectively speaking, Serbia has only partially responded to the requirements from Article 6 of the ECHR. The main shortcoming of this law is the lack of a special legal means to protect the right to a trial within a reasonable time. According to these provisions, if the dispute is not resolved in a timely manner, the party has no right to appeal.

CONCLUSION

Evidence in civil proceedings represents all the actions of the court and the parties that are undertaken in order for the court to determine the truth of a fact that is the subject of evidence. Evidence includes all facts that are important in a given procedure for making a decision. It is the court's duty to truthfully and completely establish all disputed legally relevant facts. The burden of proof in civil proceedings is a working method that solves the crisis of the court's knowledge when determining the factual situation. He assumes that the evidentiary proceedings are over, and that the court could not determine with certainty the truth of certain factual claims. It does not represent a deviation from the truth in the procedure, but the achieved truth that it implies can carry different attributes depending on the ruling concept of proof (so-called material truth, procedural truth). The rules on the burden of proof do not constitute a deviation from the principle of free evaluation of evidence, for the simple reason that this working method comes into play only after the completion of the evidentiary procedure, which was carried out in accordance with the principle of free evaluation of evidence. Unnecessary accumulation of facts supported by evidence can also lead to a violation of the right to a trial within a reasonable time, and in addition, evidence can be the cause of the violation of this right in cases where the expert examination of evidence is unnecessarily prolonged or the presentation of evidence takes an unnecessarily long time. This problem can be avoided by the court accepting the presentation of only those evidences that are essential for determining the material truth, as well as setting strict deadlines for the duration of the presentation and expert testimony.

LITERATURE

1. Hamzabegović, S. (2013). *Dokazivanje u parnici*, Bihać.
2. Keča, R. (2013). *O oročavanju radnji suda u parničnom postupku*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu, broj 1.
3. Marković, M. (1948). *Teorija građanskog sudskog postupka*. Beograd.
4. Poznić, B. (1982). *Građansko procesno pravo*. Beograd.
5. Rajović, Živanović & Momčilović (2001). *Građansko procesno pravo*. Banja Luka.
6. Ristić, V. & Ristić, M. (1995) *Praktikum za parnicu*, 4. izdanje. Beograd.
7. Stanković, G. & Račić, R. (2008). *Parnično procesno pravo*. Trebinje.
8. Triva, Belajec & Dika (1986). *Građansko parnično procesno pravo*. Zagreb: Narodne novine.
9. Uzelac, A. (2003). *Teret dokazivanja*. Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
10. Zakon o parničnom postupku ("Sl. glasnik RS", br.72/2011, 49/2013 - odluka US, 74/2013 - odluka US, 55/2014, 87/2018 i 18/2020)

REZIME

Dokazivanje u parničnom postupku predstavlja sve radnje suda i stranaka koje se preduzimaju u cilju da sud utvrdi istinitost jedne činjenice koja je predmet dokazivanja. Dokazivanje obuhvata sve činjenice koje su u datom postupku vazne za donošenje odluke. Dužnost suda je da istinito i potpuno utvrdi sve sporno pravno relevantne činjenice. Teret dokazivanja u parničnom postupku predstavlja radnu metodu kojom se rešava kriza spoznaje suda prilikom utvrđivanja činjeničnog stanja. On pretpostavlja da je dokazni postupak završen, te da sud nije mogao sa sigurnošću da utvrdi istinitost određenih činjeničnih tvrdnji. On ne predstavlja odstupanje od istine u postupku, ali postignuta istina koju on podrazumeva može nositi različite atribute u zavisnosti od vladajućeg koncepta dokazivanja (tzv. materijalna istina, procesna istina). Pravila o teretu dokazivanja ne predstavljaju ni odstupanje od načela slobodne ocene dokaza, iz prostog razloga što ta radna metoda stupa na scenu tek posle završenog dokaznog postupka koji je izveden u skladu sa načelom slobodne ocene dokaza. Nepotrebno gomilanje činjenica koje se potkrepljuju dokazima može dovesti i do povrede prava na suđenje u razumnom roku a pored toga dokazivanje može biti uzrok povrede ovog prava i u slučajevima kada se veštačenje dokaza nepotrebno oduži ili samo izvođenje dokaza nepotrebno dugo traje. Ovaj problem se može izbeći tako što će sud prihvatiti izvođenje samo onih dokaza koji su bitni za utvrđivanje materijalne istine kao i postavljanje strogih rokova za trajanje izvođenja i veštačenja dokaza.

KRIMINALISTIČKE METODE, MERE I RADNJE OTKRIVANJA I DOKAZIVANJA IMOVINSKIH DELIKATA

Ergin Hakić

Departman za pravne nauke, Univerzitet u Novom Pazaru

Enver Međedović

Departman za pravne nauke, Univerzitet u Novom Pazaru

Apstrakt

Kriminalitet predstavlja skup društvenih negativnih pojava koje mogu ugroziti vitalne društvene vrednosti koje su sankcionisane krivičnim pravom. Kao delikatna društvena pojava, kriminalitet je određen mnogobrojnim faktorima, vezanim za izvršioca, krivično delo i društvene uslove. U radu autori govore o upotrebi operativno-taktičkih i kriminalističkih mera i radnji na polju suzbijanja i sprječavanja, kao i razjašnjavanja krivičnih dela iz oblasti imovinskog kriminaliteta.

Takođe se u radu govori o kriminogenim faktorima, kao i o razmatranju kriminaliteta kao individualnog čina i društvene pojave. Imovinski delikti predstavljaju vrstu krivičnih dela kojima se ugrožavaju (protivpravno prisvojena ili oštećena) imovinska prava građana i drugih pravnih subjekata, a spadaju u vrstu klasičnog (opšteg) kriminaliteta. Po obimu čine najbrojniju vrstu krivičnih dela, ali istovremeno i vid delikvencije gde postoji najveći stepen profesionalizacije i povratništva (recidivizma). U radu se ukazuje na opasnosti od imovinskih delikata, a naročito na nasilje koje se primenjuje pri izvršenju ove vrste kriminaliteta, koje zauzima značajno mesto kod načina činjenja imovinskih delikata, kao jedne od dominantne metode kojima se kriminalci koriste.

Da bi se otkrio nepoznati učinilac, indicije, osnovi sumnje, igraju jednu od glavnih uloga kako bi se suzbila ova vrsta kriminaliteta.

Ključne reči: Kriminalističke metode, imovinski delikti, otkrivanje, dokazivanje, operativno-taktičke radnje, suzbijanje.

CRIMINALISTIC METHODS, MEASURES, AND ACTIONS FOR DISCOVERING AND PROVING PROPERTY CRIMES

Abstract

Criminality represents a set of social negative phenomena that can endanger vital social values sanctioned by criminal law. As a delicate social phenomenon, criminality is determined by numerous factors related to the perpetrator, the criminal offense, and societal conditions. In this paper, the authors discuss the use of operational-tactical and criminalistic measures and actions in the field of suppressing, preventing, and resolving property crimes.

The paper also discusses criminogenic factors, as well as the consideration of criminality as an individual act and a social phenomenon. Property crimes represent a type of criminal offenses that endanger (illegally appropriated or damaged) the property rights of citizens and other legal entities, and belong to the type of classic (general) criminality. In terms of scope, property crimes represent the most numerous type of criminal offenses, but at the same time, they are a form of delinquency characterized by a high degree of professionalism and recidivism. The paper highlights the dangers of property crimes, particularly the violence employed in the commission of this type of criminality, which occupies a significant place in the modus operandi of property crimes and serves as one of the dominant methods utilized by criminals.

To discover the unknown perpetrator, clues and grounds for suspicion play a crucial role in combating this type of criminality.

Keywords: Criminalistic methods, property crimes, discovery, proving, operational-tactical actions, suppression.

UVOD

Pod imovinskim kriminalitetom se podrazumeva kriminalitet kojim se ugrožavaju razni oblici imovine, s ciljem pribavljanja protivpravne imovinske koristi ili nanošenja štete drugome. Ova vrsta kriminaliteta spada u takozvani klasični kriminalitet. Po svojoj učestalosti predstavlja najmasovniji kriminalitet. Sve statistike o kriminalitetu (policijske, sudske, zatvorske) pokazuju ubedljivu dominaciju imovinskih prestupa u kriminalitetu, a to isto pokazuju i istraživanja "tamnih brojkama kriminaliteta". Takođe, poznato je da su od prvobitne zajednice pa do savremenih dana ovi delikti dominirali u ukupnom kriminalnom ispoljavanju, pa se njihov procenat u različitim periodima i okolnostima kreće od 60% do preko 80% ukupnog prestupa.

Pojavni oblici imovinskog kriminaliteta pokazuju izrazitu dinamičnost, raznolikost i visok stupanj prilagođavanja promenama u različitim društvima. Stalno se javljaju novi pojavni oblici. Karakteriše ga visok procenat krivičnih dela sa nepoznatim učiniocima. Prati ga najviši stupanj profesionalnosti i razne organizovane forme. Kod suzbijanja ovog vida kriminaliteta treba polaziti od specifičnosti pojedinih kategorija ovih krivičnih dela, što čini velikim područje metodike istraživanja imovinskog kriminaliteta.

Imovinski prestupi su inače skoro podjednako zastupljeni u svim slojevima jedne društvene zajednice, uprkos drugačijim zvaničnim statističkim pokazateljima i to kako po procentima učesnika određenih društvenih slojeva, tako i po procentima učešća i učestalosti osoba različitog pola. Na to naime ukazuju istraživanja američkih kriminologa o tamnim brojkama kriminaliteta, prema kojima su žene i muškarci iz svih slojeva (po svom priznanju) skoro izjednačeni (Nikolić, 2000:247).

Sama društvena opasnost, mnoštvo pojavnih oblika, kao i ogromna društvena rasprostranjenost iziskuju sve veću potrebu za naučnim istraživanjima ove pojave,

kako bi se na osnovu tih naučnih dostignuća iz ove oblasti oformio kvalitetan sistem mera i radnji, koje imaju za cilj suzbijanje i sprečavanje imovinskog kriminaliteta.

KARAKTERISTIKE SUZBIJANJA KRIVIČNIH DELA IMOVINSKOG KRIMINALITETA

Pod suzbijanjem kriminaliteta, u užem smislu, smatra se skup operativno taktičkih i istražnih radnji koje se preduzimaju radi otkrivanja i rasvetljavanja krivičnih dela i pronalaženja i hvatanja njihovih učinilaca. To su zapravo, sve one kriminalističko-taktičke, kriminalističko-tehničke i istražne radnje koje se preduzimaju povodom nekog krivičnog događaja, a u cilju da se utvrdi postojanje ili ne postojanje krivičnog dela; da se pronađe učinilac i saučesnici; da se otkriju i obezbede tragovi i predmeti koji mogu biti dokazi; kao i da se prikupe obaveštenja koja mogu biti korisna za uspešno vođenje krivičnog postupka.

Suzbijanje kriminaliteta treba razlikovati od sprečavanja kriminaliteta, jer je sprečavanje kriminaliteta deo specifične preventivne delatnosti, koja je u suštini vrsta kontrole kriminaliteta, dok je suzbijanje kriminaliteta veoma složena represivna aktivnost do koje dolazi posle izvršenja krivičnog dela. To je detektivski posao koji predstavlja najodgovorniji deo policijskog posla i usmeren je na otkrivanje krivičnih dela – ad rem, a na otkrivanje učinilaca tog dela - ad personam. Nažalost, u praksi se veoma često dešava da otkrijemo krivično delo ali ne i učinioca, privremeno, pa čak i trajno.

U otkrivačkoj delatnosti na početku svakog krivičnog događaja obično se raspolaze sa malobrojnim, nepovezanim i često nejasnim informacijama, kako o krivičnom delu, tako i o njegovom nepoznatom učiniocu. U toj početnoj kriminalističko-taktičkoj situaciji ne mogu se donositi bilo kakvi zaključci, već u prvom redu, po načelu skepse, treba poći od krivičnog događaja i ispitati krivično delo. Neki put će to biti otkrivanje prikrivenog krivičnog događaja, drugi put će postojanje krivičnog događaja biti jasno od samog početka, ali se neće znati njegova priroda i ko ga je prouzrokovao. Treći put će odmah biti nesporno postojanje krivičnog dela, ali se neće znati njegov učinilac; dok će četvrti put biti poznat delikvent, ali se neće znati sva njegova krivična dela, koja tek treba otkriti.

Sa stanovišta operativne - otkrivačke delatnosti, krivična dela delimo u dve osnovne grupe krivičnih dela i to na:

- krivična dela sa nepoznatim učiniocem - to su svi krivični događaji - nesumnjiva krivična dela za koja se u početku ne raspolaze informacijama o učiniocima tih krivičnih dela, i
- krivična dela sa poznatim učiniocem - su svi krivični događaji - krivična dela kod kojih se u kriminalističkoj obradi polazi od određenog, osnovano sumnjivog fizičkog lica, čije se radnje proveravaju kako bi se utvrdilo kako je prouzrokovalo krivični događaj.

Za prvu grupu krivičnih dela, koja su i najbrojnija, karakterističan je informacioni deficit jer na početku nema detaljnih informacija o okolnostima koje treba otkrivati. Njihov opseg za određenu vrstu krivičnih dela manje ili više je stalan. Operativne i dokazne informacije o ovim krivičnim delima najčešće se dobijaju

uviđajem. Težište otkrivačkog rada stavlja se na materijalne tragove i predmete krivičnog dela – corpora delicti, kako bi se dokazala kauzalna veza između krivičnog dela i određenog fizičkog lica, koje je osumnjičeno za to krivično delo.

Za drugu grupu krivičnih dela karakteristično je da se na početku raspolaze informacijama i okolnostima koje treba otkriti, ali je opseg informacija i okolnosti koje treba otkriti i razjasniti uvek različit. Tu se ubrajaju oni krivični događaji kod kojih se u kriminalističkoj obradi polazi od određenog, poznatog, osnovano sumnjivog fizičkog lica i sastoji se u proveravanju njegovih radnji koje su prouzrokovale krivični događaj.

Značajno je napomenuti da se otkrivanje dela – ad rem, ne može apsolutno razdvojiti od otkrivanja učinioca - ad personam, jer otkrivanjem prirode i uzroka krivičnog događaja ne sme se zapostaviti traganje za učiniocem. Učiniocem krivičnog dela između ostalog potreban je radi dobijanja potpunijih informacija o prirodi i uzroku ovog i drugih krivičnih događaja, ali i radi utvrđivanja drugih lica koja će zbog istog ili drugog krivičnog događaja biti obuhvaćeni kriminalističkom obradom.

Otkrivanje i rasvetljavanje krivičnih dela u principu je spoznajni proces koji u početku vodi od nejasne i nepotpune informacije o krivičnom događaju ili učiniocu, preko traženja, prikupljanja, ocenjivanja i proveravanja činjenica i dokaza, do konačne situacije na kojoj se zasniva odluka o podizanju optužnice ili odluke o prestanku istrage. Dakle, radi se o misaonom procesu shvatanja istine o nekom, objektivno postojećem i proteklom događaju, koji ima znakove krivičnog dela koje treba rešiti i pravno uobličiti, tako da se učinilac privede pravdi. Za rešenje nekih krivičnih dela dovoljno je reproduktivno mišljenje koje podrazumeva znanje i iskustvo, dok je za druga krivična dela potrebno šire istraživačko, intuitivno, lateralno, plansko i strogo diskurzivno mišljenje. Za pojedine operativno-taktičke i istražne radnje u kriminalističkoj obradi, pored spomenutih osobina, uspešan policajac treba da ima i specifične osobine, kao što su: njegova ličnost, stavovi, motivacija, sposobnost uočavanja, a posebno sposobnost sumnjanja - odnosno sposobnost gledanja na stvari drukčije nego što izgled pokazuje. Za to je potrebno svojstvo kritičkog i kreativnog mišljenja. Bez misaone rekonstrukcije događaja, misaonog modeliranja, sastavljanja i proveravanja različitih verzija, ocenjivanja određenih činjenica i prodiranja u bit pojave, sumnja može biti samo neproduktivni osećaj - ponekad čak i predrasuda policajca, a ne pogonska snaga i unutrašnji podstrek. U kriminalističkoj obradi policajac se slično kao i protivnik u šahu stavlja u ulogu saigrača - učinioca krivičnog dela, pokušava utvrditi njegov način mišljenja i njegovo ponašanje u vreme izvršenja krivičnog dela, predvideti njegove postupke, sastaviti i povezati razne verzije, a sve to u cilju razjašnjenja kriminalne situacije, što dakako nije moguće bez intuitivnog, logičkog i stvaralačkog " kriminalističkog" mišljenja, koje je sinonim za kriminalističko ponašanje.

Aktivnost policije u otkrivanju i istraživanju krivičnih dela započinje od momenta saznanja za delo i traje sve do konačne odluke o konkretnom slučaju. Ta aktivnost je kontinuiran proces u traženju saznanja za krivične događaje i njihove učinioce, i čine ga dve faze i to:

aktivnost pre podnošenja krivične prijave ovlašćenom tužiocu i aktivnost posle podnošenja krivične prijave ovlašćenom tužiocu.

U ovoj fazi policija u otkrivanju krivičnih dela i njihovih učinilaca uglavnom radi samostalno, tragajući za saznanjima o učinjenim krivičnim delima koja se gone po službenoj dužnosti, kao i o njihovim učinocima. Do ovih saznanja policija dolazi uglavnom iz sledećih izvora:

- krivične prijave oštećenih lica pismeno dostavljene, ili date na zapisnik pred policijom;
- anonimne i pseudonimne prijave i dojave;
- obaveštenja oštećenih i drugih lica;
- obaveštenja informatora;
- obaveštenja veštaka i drugih stručnih lica;
- lična zapažanja policajaca;
- podaci iz operativno-kriminalističkih evidencija;
- legalni izvori - uvidom u dokumentaciju organa, organizacija, preduzeća i drugih;
- ostali izvori saznanja, kao što su: oglasi, glasine, i slično.

Kad policija pre tužioca, po bilo kom osnovu dođe do saznanja iz kojih proističu osnovi sumnje da je učinjeno krivično delo koje se goni po službenoj dužnosti, sama će preduzeti sledeće potrebne mere:

- da se pronade učinilac krivičnog dela;
- da se učinilac ili saučesnik ne sakrije ili ne pobjegne;
- da se otkriju i obezbede tragovi krivičnog dela, kao i predmeti koji mogu poslužiti kao dokaz u krivičnom postupku;
- da se prikupe sva obaveštenja koja mogu biti od koristi za uspešno vođenje krivičnog postupka.

U slučaju da tužilac na bilo koji način pre policije sazna da je učinjeno krivično delo koje se goni po službenoj dužnosti, on će od policije zahtevom za prikupljanjem potrebnih obaveštenja tražiti preduzimanje istih mera, s tim što može tražiti i preduzimanje pojedinih istražnih radnji kao na primer: u slučaju pretresanja stana i lica i privremenog oduzimanja predmeta, kako bi se obezbedili neki dokazi do kojih se kasnije ne bi moglo doći.

Podnošenjem krivične prijave tužiocu aktivnost policije po konkretnom krivičnom delu, osim u slučaju kad je krivično delo potpuno rasvetljeno, ne prestaje već se razvija živa aktivnost u cilju pronalaženja i identifikacije učinilaca i obezbeđivanja materijalnih dokaza. Aktivnost policije kao i u prethodnom slučaju može biti posledica sopstvene aktivnosti, ali može i treba da bude inicirana od tužioca.

Prikupljeni podaci dostavljaju se tužiocu u formi izveštaja kao dopuna krivične prijave, što znači da se tužilaštvo o otkrivenom krivičnom delu prvi put obaveštava u formi krivične prijave, a kad je prijava podnesena, bez obzira da li je istraga otvorena ili nije, sva kasnija obaveštenja dostavljaju se u formi izveštaja. Izuzetak od ovog slučaja čini situacija ako tužilac odbaci krivičnu prijavu i o tome obavesti policiju, a ova kasnije u separatom radu dođe do nekih novih podataka, policija neće više podnositi izveštaj već novu krivičnu prijavu.

DEVET ZLATNIH PITANJA KRIMINALISTIKE

U kriminalističkoj obradi svakog konkretnog slučaja gotovo je nemoguće unapred predvideti i nabrojiti sva pitanja na koja treba tražiti odgovor, jer često puta sitne i beznačajne pojedinosti mogu biti odlučujuće za rasvetljavanje krivičnog dela. U svakom slučaju, bez obzira da li se radi o težem i složenom ili lakšem i jednostavnijem krivičnom delu, potpun i sadržajan odgovor o događaju i učiniocu nije moguće dobiti bez "devet zlatnih pitanja kriminalistike".

Iako ova pitanja čine azbuku kriminalistike, u praksi se veoma često događa da se na neka pitanja zaboravi, pa su pisani akti obično nepotpuni i manjkavi, a njihov sadržaj nejasan. Odgovoriti na svako pitanje i po svaku cenu, nije uvek ni moguće ni nužno, ali se o njima kod interpretacije svakog segmenta događaja itekako treba voditi računa.

Ova pitanja podsetimo se, glase:

1. **ŠTA?** - šta se dogodilo? Ovo pitanje predstavlja objektivni identifikacioni aspekt i omogućava postavljanje kriminalističko-taktičke diferencijalne dijagnoze, kao na primer u slučaju razgraničenja da li se radi o krađi, džepnoj krađi, drskoj krađi, i slično. Dakle, ovo pitanje u celini isključuje uopštenu formulaciju događaja, i u izvesnom smislu traži razgraničenje poznatog - manifestovanog događaja;
2. **GDE?** - gde se dogodilo? Pitanje predstavlja aspekt lokacije i daje prostornu analizu mesta događaja. Ono treba pružiti informaciju što bližeg i tačnijeg mesta događaja, kao na primer: u sobi - na stolu, na prvoj polici, i slično;
3. **KAD?** - kad se dogodilo? Predstavlja vremenski - temporalni aspekt - kad? Na ovo pitanje treba odgovoriti kada sedogađaj dogodio, te da se po mogućnosti što tačnije i preciznije odredi vreme događanja, vremenske prilike i okolnosti;
4. **KAKO?** - kako se dogodilo? Predstavlja pitanje modalnog aspekta nastanka i odvijanja krivičnog događaja. Ovo pitanje utvrđuje međusobne radnje i odnose između aktivnog i pasivnog subjekta krivičnog događaja, i u suštini treba odgovoriti na strukturu izvršenog događaja - Modus operandi sistem;
5. **KO?** - ko je učinilac? Predstavlja centralno, krucijalno i kriminalistički najznačajnije pitanje. Ono čini subjektivni identifikacioni aspekt o učiniocu, saizvršiocu ili saučesniku;
6. **SA KIM?** - sa kim je učinjeno? Kao i prethodno pitanje predstavlja subjektivno-identifikacione podatke o saizvršiocu i saučesniku;
7. **S ČIM?** - s čim je učinjeno? Ovo pitanje predstavlja instrumentalni aspekt o sredstvima izvršenja krivičnog događaja;
8. **ZAŠTO?** - zašto je učinjeno? Predstavlja pitanje koje se odnosi na kauzalne i motivacione podatke o objektu koji je delovao ili trpeo u krivičnom događaju.
9. **ŠTA ILI KO JE NAPADNUT?** Ovo pitanje predstavlja dopunsko pitanje sa ciljem da se što bliže utvrdi objekat napada u krivičnom događaju.

INDICIJE ILI OSNOVI SUMNJE

U svakodnevnom operativnom radu policajci otkrivaju čitav niz operativnih informacija indicijalnog karatera - neformalne indicijalne dokaze, koji im obično, u daljem radu, služe kao svojevrsan putokaz. Indicije ili osnovi sumnje - osnovi podozrenja¹, su činjenice i okolnosti koje jače ili slabije ukazuju na postojanje krivičnog dela, te na bližu ili dalju vezu između tog dela i nekog lica koje je direktno - kao učinilac, ili indirektno povezano sa delom. One su u kriminalističkoj obradi neophodan putokaz i sredstvo na osnovu kojeg se sa većom ili manjom sigurnošću može graditi zaključak da se radi o izvesnom krivičnom delu, i da bi određeno lice moglo biti učinilac tog ili drugog krivičnog dela. Osim toga indicije u kombinaciji s drugim, direktnim dokazima upotpunjavaju dokazni materijal, pa otuda nije slučajno da kriminalistička policija oko 80% svoje aktivnosti bazira upravo na prikupljanju operativnih informacija.

Ova aktivnost usmerena je na dva osnovna izvora i to:

- operativne informacije iz personalnih izvora, i
- operativne informacije iz stvarnih izvora.

Operativne informacije personalne prirode sadržane su u izjavama lica i najčešće su neformalne prirode. Takva lica obično su presumtivni svedoci ili osumnjičeni, ali i sva druga lica koja imaju kakva saznanja o krivičnom događaju i učiniocu.

Operativne informacije stvarne prirode sadržane su u pronađenim tragovima i predmetima koji se dovode u vezu sa učinjenim krivičnim delom i one imaju kriminalističku relevantnost.

Indicije se klasifikuju i dele prema različitim kriterijumima: na glavne i sporedne; opšte i posebne; indicije koje nastaju pre, za vreme i posle izvršenja krivičnog dela, kao i druge, a za kriminalističku praksu vredno je izdvojiti sledeće tipične indicije:

Prisutnost na mestu krivičnog događaja kao indicija

Prisutnost na mestu krivičnog događaja za vreme izvršenja krivičnog dela, odnosno pre ili posle izvršenja dela, bez sumnje ubraja se među najznačajnije indicije koje ukazuju na učinioca, odnosno na krug mogućih učinilaca krivičnog dela. Vrednost te indicije u prvom redu zavisi od uverljivosti ili ne uverljivosti razloga i objašnjenja koja se daju za lično prisustvo na mestu krivičnog događaja i od rezultata provere navedenih razloga. Činjenica da je neko bio prisutan na mestu krivičnog događaja može imati i neki drugi povod ili razlog. Ako takvih logičnih i uverljivih razloga nema, a pogotovo ako se utvrde i različite druge indicije protiv nekog lica, onda utvrđena prisutnost na mestu krivičnog događaja može predstavljati važan putokaz ka rasvetljavanju krivičnog dela, a može činiti i važnu kariku u lancu ostalih dokaza i indicija.

¹ Osnovi podozrenja- stariji naziv za indicije

Prisutnost na mestu krivičnog događaja u kritično vreme najčešće se utvrđuje na sledeće načine:

- zaticanjem na mestu krivičnog događaja;
- prikupljanjem obaveštenja od očevidaca;
- pronalaženjem i upoređivanjem tragova (otisci prstiju, stopala, tragovi krvi, prašine, mikrotragovi i slično);
- pronalaženjem i utvrđivanjem porekla predmeta ostavljenih na mestu krivičnog događaja (ostavljeni provalnički alat, otpalo dugme i slično);
- korišćenjem službenog psa tragača;
- proveravanjem alibija, i slično.

Utvrđiti i proveriti prisutna lica na mestu događaja u kritično vreme nije nimalo lak posao i treba mu posvetiti veliku pažnju, i to ne samo prilikom obezbeđivanja mesta događaja i za vreme vršenja uviđaja. To je imperativ celokupne kriminalističke obrade, jer prikupljanje obaveštenja i dokaza treba rezultirati saznanjem, ne samo ko je sve bio na mestu događaja, već i zbog čega je i kojim povodom bio prisutan, tačno vreme dolazanja, zadržavanja i odlaska sa mesta događaja, kao i sve druge okolnosti koje se u datoj situaciji pokažu važnim.

Lažan alibi i negativan alibi kao indicija

Alibi u latinskom jeziku označava pojam "na drugom mestu". U praksi to je dokaz što ga nudi osumnjičeni ili okrivljeno lice da dokaže da se u vreme učinjenog krivičnog dela nalazio na nekom drugom mestu, a ne na mestu krivičnog događaja.

Svrha davanja lažnog alibija može biti i da se prikrije neko drugo krivično delo, prekršaj ili drugo nedozvoljeno delo. Međutim, kad se nesumnjivo utvrdi da je osumnjičeni u kritično vreme bio na mestu krivičnog događaja i da pored toga daje lažan alibi, onda se vrednost indicije povećava, a u kombinaciji sa drugim dokazima upotpunjuje dokazni materijal. Ovde se zapravo logički povezuju i sjedinjuju dve indicije: prisutnost na mestu događaja u kritično vreme i lažan alibi.

Negativan alibi postoji onda kad osumnjičeni tvrdi da se ne može setiti gde se nalazio u vreme nastanka krivičnog događaja. To se događa kad učinilac ne očekuje da će biti osumnjičen i ispitan, pa zbog toga i ne priprema lažan alibi. U ovom slučaju treba biti prilično oprezan, jer će nekad biti manje sumnjivo ako se neko lice ne seća gde je bio i šta je radio u određeno vreme, nego kad u detalje iznosi svaki svoj korak ili nudi alibi, a da se od njega to ne traži. Od prolaska vremena na koje se alibi odnosi i od niza drugih okolnosti zavisi da li se neko može i mora sećati tih, ponekad veoma kratkotrajnih isečaka iz svog života i rada. Pri tom treba imati na umu da je sposobnost pamćenja strogo individualna, i da se bolje pamte izuzetni, nesvakidašnji, uzbudljivi trenutci i događaji, a da se mnogo brže zaboravljaju obične svakodnevne pojedinosti.

Utvrđivanje i proveravanje alibija najčešće se vrši na sledeće načine:

- prikupljanjem obaveštenja od ukucana, komšija, osumnjičenog i drugih lica koja imaju bilo kakva saznanja o kretanju osumnjičenog;
- uvidom u razne evidencije organa, preduzeća, ustanova ili

- organizacija;
- uvidom u razne isprave, kao što su na primer: vozne karte, računi i slično;
- ispitivanjem osumnjičenih lica;
- neposrednim zapažanjem policije, kriminalističkom kontrolom ili prilikom kriminalističke obrade, kao i na druge načine.

Da bi utvrđivanje alibija rezultiralo uspehom, proveru alibija treba vršiti sinhronizovano i na način koji će onemogućiti osumnjičenog da utiče na druga lica pre nego što bude ispitan. Pri tom veoma je važno što preciznije utvrditi vreme i mesto zadržavanja osumnjičenog na određenom mestu, jer je zbog mobilnosti u kratkom vremenskom razmaku osumnjičeni mogao biti na više raznih mesta. Pored toga, bitno je da se alibi proverava što hitnije i svestranije, a službena beleška o proveru da bude dovoljno konkretizovana.

Način izvršenja krivičnog dela kao indicija

Profesionalni kriminalci uvek imaju svoj način izvršenja krivičnih dela, kojeg su izgradili i usavršili tokom svoje kriminalne karijere. Drugim rečima, oni su se svojim iskustvom specijalizovali za jedan određeni način rada koji im se pokazao najuspešnijim, zbog čega ga veoma retko menjaju. Shodno tome u policiji su oformljene evidencije Modus Operandi Sistem - MOS, u kojima su izdvojeni pojedini načini izvršenja krivičnih dela i u njima su registrovana sva lica koja taj način primenjuju.

Način izvršenja krivičnih dela - MOS, kao indicija može da ukaže na:

- karakterističnu vrstu ili podvrstu krivičnog dela;
- karakterističnu radnju izvršenja krivičnog dela;
- karakteristično upotrebljeno sredstvo izvršenja krivičnog dela;
- uobičajeni objekat napada;
- uobičajeno vreme i mesto izvršenja krivičnog dela;
- druge okolnosti karakteristične u ponavljanju kriminalne delatnosti.

Način izvršenja krivičnog dela - MOS, kao inidicija u principu uvek je dvosmerna, jer vodi od učinioca ka delu i od dela ka učiniocu, i u najvećem broju slučajeva indikativna je samo u slučaju profesionalnih kriminalaca - recidivista koji ponavljajući delo, ponavljaju i svoj karaterisitčni način izvršenja.

Ranija osuđivanost kao indicija

Ranija osuđivanost javlja se kao indicija ako se radi o istovrsnim ili sličnim krivičnim delima koja su učinjena sa umišljajem, a pogotovo ako ranije učinjena dela upućuju na to da je osuđeno lice sklono vršenju krivičnih dela. U nekim slučajevima i prekršajne kazne mogu poslužiti kao indicije u odnosu na neko krivično delo, naročito ako raniji prekršaji i novo krivično delo imaju neke sličnosti ili srodnosti, kao na primer: u slučaju izgreda i razbojništva. Provera u kaznenoj i prekršajnoj evidenciji

za svako osumnjičeno lice nije samo potrebna kao indicija, da bi se neko lice moglo dovesti u vezu kao mogući učinilac određenog krivičnog dela. Ona je kao odrednica zapravo uvek potrebna, kako u neformalnom krivičnom postupku, tako i kasnije, sud je uzima u obzir prilikom odmeravanja kazne učiniocu krivičnog dela.

Odavanje skitnji i neradu kao indicija

Sklonost skitnji i neradu kao indicija veoma je važna za otkrivanje imovinskih delikata, posebno onih koji se čine uz kakvu prigodu ili slučaj. Dakako, nerad treba razlikovati od nemogućnosti zaposlenja, a skitnju od povremenog bežanja od kuće, jer se nerad i skitnja od ovih kategorija razlikuju po tome, što se po pravilu javljaju kao izgrađeni stil života.

Ovde treba napomenuti da je odavanje skitnji prekršaj koji je sankcionisan Zakonom o prekršajima protiv javnog reda i mira vremenskom kaznom zatvora, pa je ova okolnost u većini slučajeva dobro došla za prikupljanje obaveštenja od osuđenih lica, a često puta racionalno ju je iskoristiti kao supstitut za meru zadržavanja.

Sumnjivo bogaćenje i prekomerno trošenje kao indicija

Sumnjivo bogaćenje i prekomerno trošenje javlja se kao veoma važna indicija kod većine krivičnih dela, a posebno kod imovinskih krivičnih dela. Vreme vlasničke transformacije privrede i ekspanzije preduzetništva svake vrste, idealna su prilika za nezakonito sticanje bogatstva "uspešnih" i "snalažljivih" ljudi, pa je sumnjivo bogaćenje i prekomerno trošenje kod kriminalaca još sumnjivije, jer su učinioci imovinskih delikata uglavnom nezaposlena lica. Lako stečeni novac i bogatstvo kriminalci obično u kratkom vremenskom periodu ne kontrolisano u velikim količinama troše na provod, garderobu, nakit ili razne bizarnosti, što svakako zaslužuje pažnju i interesovanje policije.

Posedovanje ili rasturanje predmeta koji potiču od krivičnog dela kao indicija

Sama činjenica da neko lice poseduje, prodaje ili na drugi način rastura predmete koji potiču od krivičnog dela predstavlja jednu od najvažnijih materijalnih indicija. To još uvek nije direktan dokaz da se radi o učiniocu krivičnog dela, jer je te predmete lice koje ih poseduje ili rastura moglo pribaviti ili kupiti u dobroj veri, ne znajući da potiču od krivičnog dela, pa bi se mogao pojaviti u ulozi prikrivača ili eventualno pomagača. Zbog toga je kod ove vrste indicija potrebno pažljivo utvrđivati i proveravati: kako, kada, gde i pod kojim okolnostima su takvi predmeti dospeli dotičnom licu. Pri tome, nikad se ne treba oslanjati samo na informacije dobijene ispitivanjem lica koja poseduju ili rasturaju predmete koji potiču od krivičnog dela.

Motiv krivičnog dela kao indicija

Svako krivično delo, osim ako se radi o nehatnim krivičnim delima, učinjeno je od strane učinioca sa nekim motivom. Motiv je povod, pobuda, posticaj voljne aktivnosti. Motivi krivičnih dela mogu biti različiti, kao što su koristoljublje, osveta, ljubomora, i slično.

Kod imovinskih delikata, u praksi je često pogrešno mišljenje da je motiv izvršenja ovih krivičnih dela uvek isti i jedini, i da su sva krivična dela imovinskog kriminaliteta učinjena iz koristoljublja. Koristoljublje jeste najčešći motiv kod ove vrste delikata, ali nije uvek i jedini.

Pored osnovnog motiva u mnogo slučajeva motiv se može naslutiti u načinu izvršenja krivičnog dela, u ponašanju učinioca na mestu događaja, u tragovima i predmetima krivičnog dela ili nečeg drugog, na osnovu čega se misaonom rekonstrukcijom može izvesti najverovatnija verzija o okolnostima pod kojima je delo učinjeno i eventualno ko ga je učinio.

Ispoljavanje volje za izvršenje krivičnog dela kao indicija

Ispoljavanje volje za izvršenje krivičnog dela u bliskoj je vezi sa motivom krivičnog dela, s tom razlikom što motiv predstavlja skrivenu misaonu konstrukciju o delu, dok volja predstavlja manifestovanu radnju, koja se može ispoljiti na razne načine kao na primer: govorom, pretnjom, aluzijom, ucenjivačkim pismom i slično.

U toku prikupljanja obaveštenja o učinjenom krivičnom delu, ispoljavanje volje za izvršenje krivičnog dela, veoma je važna indicija i putokaz u daljoj kriminalističkoj obradi.

Telesna svojstva, profesionalno znanje, veštine i navike kao indicija

Način izvršenja krivičnog dela, ostavljeni tragovi i druge okolnosti pod kojima je delo učinjeno veoma često daju osnove za zaključivanje ili naslućivanje izvesnih telesnih svojstava, profesionalnih znanja, veština i navika učinioca, što je kao indicija takođe važan putokaz za određivanje i sužavanje kruga mogućih učinilaca krivičnog dela. Tako na primer tragovi penjanja po oluku ukazuju na spretnost i manju telesnu težinu učinioca, bačeni opušak cigarete na naviku pušenja i slično.

Poznavanje određenih prilika i okolnosti kao indicija

Ova indicija upućuje da učinioca prvenstveno, i najčešće treba tražiti iz bliže okoline oštećenog lica ili napadnutog objekta, odnosno iz kruga poznanika ili posetilaca oštećenog. Tako na primer, ako prilikom provalne krađe u stan, učinilac nije ispreturao i pretražio stvari, a vredne predmete je pokrao iz nekog skrovitog mesta, može se zaključiti da su mu te okolnosti od ranije bile poznate i da je kod oštećenog poznao prilike. Pri ovoj indiciji ne sme se zaboraviti da profesionalni kriminalci pre izvršenja krivičnog dela na najrazličitije načine vrše pripreme,

izviđanje i proučavanje prilika i određenih pojedinosti kod budućih žrtava kako bi u izvršenju dela bili što efikasniji.

Sumnjivo držanje kao indicija

Sumnjivo držanje ili " duševni tragovi", u suštini je psihičko delovanje krivičnog dela na učinioca dela, i u kriminalističkoj praksi čini veoma važnu indiciju. Sumnjivo držanje uglavnom se ispoljava kao unutrašnji nemir, strepnja, teskoba i neizvesnost o učinjenom krivičnom delu i njegovim posledicama. Takve psihičke reakcije veoma često su praćene i određenim fiziološkim manifestacijama kao što su: znojenje, crvenilo ili bledilo u licu, drhtanje i slično. Osećaj krivice i griža savesti kod pojedinih lica mogu biti takvog intenziteta da ponekad nisu u stanju da savladaju psihičku napetost, zbog čega u znatnoj meri menjaju svoje ponašanje, odaju se burnom životu, pijančenju, postaju nepodnošljivi u porodici i na radnom mestu i slično.

Međutim, i ovde treba biti veoma obazriv, jer pojedine znakove uzbuđenja, uznemirenosti i straha, kao i druge psihološke i fiziološke promene mogu ispoljavati i potpuno nevina lica, a da sa druge strane profesionalni kriminalci često uspevaju sačuvati duševni mir glumeći nevinost, jer je za njih vršenje krivičnih dela rutinski posao, koji obavljaju sa karakterističnom emotivnom ravnodušnošću.

Osim nabrojanih karakterističnih indicija, valja napomenuti da indicija ima veoma mnogo i da ih sve nije ni moguće ni potrebno nabrajati, jer svaka ljudska radnja i posledica te radnje može se pod određenim okolnostima javiti kao indicija. To su, zapravo činjenice, i one su same po sebi uvek pouzdane, ali ipak one nisu dokazi, jer su metode kojima se indicije uzimaju za činjenice po pravilu nepouzdanе. Iskustvo u primeni indicijalne metode u kriminalističkoj obradi upućuje na sledeći pristup: u ispitivanju i proveravanju indicija potrebno je sa podjednakom pažnjom ceniti sve indicije, kako one koje idu na štetu osumnjičenog, tako i one koje mu idu u prilog, što podrazumeva da se treba čuvati svakog preduverjenja, jednostranosti i pristranosti;

- u svakom krivičnom događaju sve indicije potrebno je ravnopravno i paralelno proveriti izbegavajući bilo kakve šablone i preranu eliminaciju, koji obično štete nalaženju pravog puta do učinioca;
- sve indicije koje potkrepljuju jednu verziju moraju biti logično povezane, i moraju se sagledati kako pojedinačno, tako i sa celokupnim dokaznim materijalom, jer o jednom krivičnom događaju ne može biti više činjeničnih stanja.

PREVENCIJA IMOVINSKIH DELIKATA

Jedan od veoma značajnih oblika borbe protiv imovinski delikata jeste organizovanje preventivne delatnosti (Krivokapić, 2002:31).² Mnogo je efikasnije i ekonomičnije preduzeti mere zaštite imovine pre izvršenja krivičnog dela, nego nakon njegovog izvršenja organizovati složene i neizvesne mere pronalaženja nepoznatog

² Pod prevencijom kriminaliteta smatramo upotrebu svih sredstava i mera usmerenih na sprečavanje pojavljivanja nekog od oblika kriminaliteta.

učinioca. Ulaganje u prevenciju se uvek isplati i to višestruko. Preventivna delatnost imovinskih delikata podrazumeva preventivne mere koje se preduzimaju u odnosu na javnost (građane) i u odnosu na službe javne bezbednosti.

Preventivna delatnost u odnosu na javnost, tj. građane podrazumeva široku lepezu delatnosti. Prvo, građane treba upoznavati sa opasnostima od imovinskih delikata (u sredstvima javnog informisanja, izdavanjem brošura i popularnih knjižica, na javnim tribinama ih podučavati o neophodnim merama zaštite). Treba razvijati bezbednosnu kulturu kod građana koja je kod nas na niskom nivou. Građane treba informisati kako da postupaju da ne bi postali žrtve džepnih krađa, kako da zaštite svoj stan kada napuštaju objekat na duže vreme, kako da uočavaju sumnjivo ponašanje oko svog objekta. Građane treba edukovati kako da se ponašaju u slučaju da postanu žrve imovinskog krivičnog dela, kako bi sačuvali tragove i olakšali kasnije otkrivanje učinioca. Informacije o tehničkim sredstvima zaštite objekta mogu biti veoma korisne u tom pravcu.

Prevencija u odnosu na službu javne bezbednosti podrazumeva formiranje odseka za informisanje građana i preventivni rad pri gradskim sekretarijatima unutrašnjih poslova, kojim će biti obuhvaćena, između ostalih i omladina (pre svega deca i maloletnici koji su izvršili neko krivično delo). Prevencija imovinskih krivičnih dela podrazumeva čitav niz drugih tzv. policijskih delatnosti: pojačan policijski rad na sektoru, pojačan nadzor nad profesionalnim delikventima i sumnjivim osobama, kontrola mesta gde se vrše imovinski delikti, postavljanje zaseda na tim mestima, stavljanje mamca kradljivcima vozila, sprovođenje racija na mestima gde se okupljaju kriminalci, zaustavljanje sumnjivih osoba noću i pred jutro, naročito kada nose kakve predmete ili manifestuju sumnjivo ponašanje, kontrola komisionih radnji, kupaca, preprodavaca, saradnja sa prodavcima u robnim kućama.

Projekti policijskog rada u okviru lokalne zajednice (susedstva) i saradnja sa građanima mogu biti usmereni na prevenciju imovinske delinkvencije. Na primer, u okviru saradnje policije i građana u pogledu nadzora u susedstvu, policija organizuje građane pri kontroli i nadzoru parkinga na kojima se dešavaju krađe iz vozila, podučava građane da uočavaju i prijavljuju svako sumnjivo ponašanje i sumnjiva lica, podstiče građane da instaliraju zaštitne sisteme u svoje objekte, u vreme godišnjih odmora policajac iz susedstva i policijske patrole pojačano nadgledaju objekte (kuće i stanove) čiji su vlasnici odsutni itd.

ZAKLJUČAK

Imovinski kriminalitet obuhvata veoma različite vrste kriminalnog ponašanja sa nizom posebnih formi i specifičnostima u načinu izvršenja, objektima napada, ostavljenim tragovima, i kriminalističkim merama otkrivanja. Međutim, bez obzira na krivičnopravnu i kriminalističku raznolikost, sva ta krivična dela povezuje motiv učinioca za sticanjem imovinske koristi (s tim što motiv za pribavljanje imovinske koristi ponekad nije primarni, a ni osnovni u okviru motivacionog procesa konkretnog učinioca), sklonost ka ponavljanju krivičnih dela, profesionalno vršenje krivičnih dela kao konačna kriminalna orijentacija, specijalizacija i težnja za izgrađivanjem specifičnog načina izvršenja (Simonović, 2004:584).

Navodi se više razloga koji ukazuju na potrebu poznavanja osnovnih karakteristika i načina suprotstavljanja ovoj vrsti kriminaliteta: imovinski delikti u ukupnom kriminalitetu premašuju polovinu svih izvršenih krivičnih dela; osnovni problem efikasnosti policije u suzbijanju kriminaliteta je područje imovinskih delikata; kod nekih imovinskih delikata procenat onih s nepoznatim učiniocem je vrlo visok i prelazi 50% svih izvršenih krivičnih dela (npr. džepne krađe, provalne krađe, krađe bicikla, mopeda, skutera, krađe iz automobila i sa njega, kao i krađe automobila); u izvršenju imovinskih krivičnih dela učestvuje najveći procenat povratnika u kriminološkom smislu; vršenje imovinskih krivičnih dela je osnovni oblik maloletničke delinkvencije, i često početak kriminalne karijere profesionalnog delikventa; imovinski delikti su izuzetno promenljiva forma kriminalnog ponašanja i zavise od uslova koji postoje u društvu, što uslovljava čitav niz specifičnosti i teškoća prilikom njihovog otkrivanja.

Imovinski kriminalitet po svojoj brojnosti predstavlja osnovnu masu poznatog (prijavljenog) kriminaliteta, a po teškoćama u otkrivanju i dokazivanju je temeljni problem u suzbijanju kriminaliteta. Sve veće učešće maloletnika i povratnika u izvršenju ovih krivičnih dela utiče na stvaranje društveno negativnog, takozvanog kriminalnog miljea. U najvećem broju slučajeva reč je o delima sa nepoznatim učiniocima. Otkrivanje ovih delikata i postupak s počiniteljima zahtevaju posebne metode rada, strategije postupanja i tehnike korišćenja trgova i predmeta u dokazne svrhe.

Na kraju da bi slika imovinskog kriminaliteta bila jasnija ne treba zanemariti potpuno opravdanu procenu da imovinski kriminalitet u svojoj manifestovanosti, čini samo jednu četvrtinu ukupne mase imovinskih delikata, i da je to "vrh sante leda", jer preostale tri četvrtine nisu vidljive – prijavljene i otkrivene, i čine "tamnu brojku kriminaliteta". Iz ovih razloga i efikasnost otkrivanja uvek bi trebalo deliti s četiri, a rezultat toga i realna šansa da učinilac bude otkriven je jedan od pet slučajeva.

LITERATURA

1. Aleksić, Ž., Škulić, M. i Žarković, M. 2004. Leksikon kriminalistike, Beograd
2. Bošković, M. 2002., Kriminalistička operativa I, Beograd
3. Kovačević, V. 2003., Metodika istraživanja imovinskih delikata, Novi Sad
4. Krivokapić, V. 2005., Kriminalistika taktika, Beograd
5. Krivokapić, V. 2002, *Prvenija kriminaliteta*, Brograd.
6. Nikolić, Z. 2000. Kriminologija sa socijalnom patologijom, Beograd.
7. Simonović, B. 2004, *Kriminalistika*, Kragujevac.

RESUME

Property crimes encompass a wide range of criminal behaviors with various forms and specific characteristics in their execution, targets, traces left behind, and criminalistic detection measures. However, regardless of the

diversity in criminal and criminalistic aspects, what links all these criminal offenses is the perpetrator's motive to gain material benefit (though the motive for acquiring material gain is not always primary or fundamental within the motivational process of a specific perpetrator), a tendency to repeat criminal offenses, professional execution of criminal acts as the ultimate criminal orientation, specialization, and a desire to develop a specific way of execution. There are several reasons that indicate the need to understand the basic characteristics and methods of countering this type of criminality: Property crimes account for more than half of all committed criminal offenses; the primary challenge for law enforcement in combatting crime lies within the domain of property crimes; in some property crimes, the percentage of cases with unknown perpetrators is very high and exceeds 50% of all committed criminal offenses (e.g., pickpocketing, burglary, theft of bicycles, mopeds, scooters, theft from and of vehicles, and car theft); A significant proportion of recidivists are involved in the commission of property crimes from a criminological perspective; Committing property crimes represents a fundamental form of juvenile delinquency, often marking the start of the criminal career of professional offenders; Property crimes are an exceptionally variable form of criminal behavior, dependent on the societal conditions, which leads to various specificities and challenges in their detection.

PRAVNI STATUS UGOVORA U REPUBLICI SRBIJI I ZEMLJAMA REGIONA

Ševal Kadrija Pupe
Univerzitet u Novom Pazaru
seval@uninp.edu.rs

Latif Šaćić
Univerzitet u Novom Pazaru
latif.sacic@uninp.edu.rs

Apstrakt

U radu je analiziran pravni status ugovora, koji se smatra osnovnim izvorom obligacionog odnosa, ne samo u našoj zemlji, nego i u zemljama regiona i šire. Prvi deo rada je uvodnog karaktera, gde se govori o uslovima koji se zahtevaju za zaključenje punovažnog ugovora, obzirom na to da određeni ugovori nisu regulisani istim načinom, te zbog toga nemaju isti značaj i svrhu. Zatim je analiziran pojam ugovora kako u domaćem tako i u zemljama regiona. Obzirom na to da su skoro sve zemlje regiona, odnosno zemlje bivše SFRJ preuzele osnovne odredbe i institute iz Zakona o obligacionim odnosima iz 1978. godine, kroz rad ćemo uočiti da je pojam ugovora i uslovi za zaključenje istog, skoro na identičan način regulisan u Zakonima o obligacionim odnosima Srbije, zatim Hrvatske, Bosne i Hercegovine i Crne Gore.

Ključne reči: pojava, ugovor, punovažnost, zaključenje, uslovi.

LEGAL STATUS OF CONTRACTS IN THE REPUBLIC OF SERBIA AND REGIONAL COUNTRIES

Abstract

The paper analyzes the legal status of the contract, which is considered to be the basic source of the obligation relationship, not only in our country, but also in the countries of the region and beyond. The first part of the paper is of an introductory character, where it is discussed about the conditions required for the conclusion of a valid contract, since certain contracts are not regulated in the same way, and therefore do not have the same significance and purpose. Then I analyze the concept of contracts both domestically and in the countries of the region. Since almost all of the countries in the region are, i.e. the countries of the former Yugoslavia took over the basic provisions and institutes from the Law on Obligations from 1978, through the work we will notice that the concept of contract and the conditions for concluding it, almost in the same way, is regulated in the Laws on Obligationrelations of Serbia, Then Croatia, Bosnia and Herzegovina and Montenegro.

Keywords: concepts, contract, validity, conclusion, conditions.

UVOD

U Srbiji, kao i u većini drugih država, ugovor je pravni dokument koji predstavlja formalni dogovor između dve ili više strana. Ugovor može obuhvatiti različite vrste dogovora, uključujući poslovne ugovore, radne, ugovore o prodaji nekretnina, ugovore o zakupu, i mnoge druge.

Sam ugovor ima veliku važnost obzirom da reguliše obaveze između stranaka, olakšava ekonomske aktivnosti, vrši promociju poverenja između stranaka, ima dokaznu snagu, kao i brojne druge funkcije. Sve nabrojano čini ugovor jednim od najvažnijih pravnih instituta građanskog prava, pri čemu je u Zakonu o obligacionim odnosima Republike Srbije definisan kao izjava volje dva ili više lica koja su se saglasila o bitnim elementima ugovora. Međutim pored napred navedene zakonske definicije, u srbijanskom a i opštem pravu ugovor predstavlja sporazum koji stvara prava i obaveze, a pritom je pravno zaštićen. Naime, problem je u tome što neki pravni sistemi, kao ugovore priznaju i pravno štite samo sporazume, gde se svaka stranka obavezuje na određenu činidbu, što se bitno razlikuje od našeg prava, imajući u vidu da se kod nas pravno priznaju i jednostrano obavezujući sporazumi.

Uparedno pravni prikaz ugovora predstavlja jednu veoma važnu temu, obzirom da na taj način upoznajemo način regulisanja ugovora u okolnim državama, što nam može biti od pomoći, obzirom da se veliki broj ljudi često susreće sa time da nekada mora sačiniti određeni ugovor u drugoj državi. U zavisnosti od sistema vrednosti koji je prihvaćen u određenoj državi, zavisi i kako će se definisati pojam ugovora, s obzirom na to da svako nacionalno pravo stvara svoj pojam i uslove za zaključenje ugovora.

USLOVI ZA ZAKLJUČENJE PUNOVAŽNOG UGOVORA

Da bi ugovor proizveo željeno pravno dejstvo, odnosno da bi bio punovažan, potrebno je ispuniti određene uslove koji se tiču predmeta i osnova ugovora, zatim sposobnosti stranaka za zaključenje ugovora, saglasnosti volja, a kada su u pitanju formalni ugovori, onda pored napred navedenih uslova, potrebno je da je volja ugovornih stranaka izražena u zakonom propisanom obliku. Pre svega, da bi ugovor proizveo željeno pravno dejstvo, shodno Zakonu o obligacionim odnosima, predmet ugovora treba da je dopušten, moguć, odrediv ili određen, u suprotnom takav ugovor će biti ništav. Ugovor koji je suprotan javnom poretku, dobrim običajima, prinudnim propisima se smatra ništavim (videti član 103. Zakona o obligacionim odnosima).

“Predmet ugovora treba da je određen ili barem odrediv. Uopšteno se može reći da je predmet određen ako se tačno zna šta dužnik duguje poveriocu. Nije, međutim, nužno da ugovorne strane utvrde sve te sastojke, dovoljno je da se sporazumeju o tzv. bitnim elementima ugovora” (Radišić, str.80).

Takođe, pored predmeta, kao uslov punovažnosti ugovora navodi se i njegov osnov. Osnov ugovora pruža pravno objašnjenje zbog čega je ugovor zaključen. Kao i predmet ugovora, i osnov mora biti dopušten, jer nedopušten osnov vodi ka ništavosti ugovora. Da bi ugovor proizveo pravno dejstvo, ugovorne strane moraju imati odgovarajuću sposobnost za zaključenje ugovora, u zavisnosti od složenosti ugovora

koji se zaključuje. Izjava volje stranaka u ugovornom odnosu, bez obzira da li se radi o jednostranom ili dvostranom ugovoru, mora biti slobodna. Najzad, kao poseban uslov navodi se i forma ugovora, s obzirom na to da za pojedine ugovore zakonodavac zahteva određenu formu kao uslov nastanka i punovažnosti pojedinih ugovora. Formom se ostavlja zaštitna, upozoravajuća i dokazna funkcija, tim pre što štiti javne i pojedinačne interese, a dokazna forma se iscrpljuje u postojanju pouzdanih dokaza o samom ugovoru (Perović, 1964:39).

Princip autonomije volje omogućuje ugovornim stranama da zaključuju brojne i raznovrsne ugovore, te je stoga od bitnog značaja podela ugovora koja se zasniva na određenim kriterijumima i ima neki praktičan značaj, koji se ogleda u tome što pravna pravila koja važe za jednu određenu vrstu ugovora ne važe i za neku drugu. (Nikolić, 2014:45). S tim u vezi, ugovori se dele pre svega na imenovane i neimenovane, u zavisnosti da li je ugovor regulisan Zakonom ili nije, zatim na formalne i neformalne, jednostrane i dvostrane, teretne i dobročine, komutativne i aleatorne, trenutne i trajne ugovore i td. Odredbom člana 46. Zakona o obligacionim odnosima, ugovorna obaveza mora biti određena, dopuštena, moguća, a može se sastojati u činjenju, nečinjenju ili davanju.

Odredbom člana 67. ZOO proklamira se princip neformalnosti ugovora, prema kojem se ugovori zaključuju prostom saglasnošću volja, bez ispunjenja unapred predviđenih formi (Perović, Stojanović, 1980: 273.)

Za neformalne ugovore često se u literaturi upotrebljava naziv konsenzualni, kako bi se naglasilo da je dovoljno da ugovorne strane postignu saglasnost o bitnim elementima ugovora, pa da se ugovor smatra zaključenim (Bikić, 2007:101.) Međutim, pojedini autori to smatraju pogrešnim imenovanjem, jer konsenz nije izraz za oblik već sadržaj. Bilo da se radi o povredi zakonske ili ugovorene forme, zakon predviđa da ugovor nema pravnog dejstva ukoliko nije zaključen u predviđenoj formi, odnosno ugovor je ništav (čl .70 Zakona o obligacionim odnosima).

U Srbiji, proces ponude i prihvatanja ponude igra ključnu ulogu u zaključenju pravno obavezujućeg ugovora. Osoba koja želi da sklopi ugovor obično počinje tako što daje ponudu, tako da se ista, shodno članu 32 ZOO ,smatra predlogom za zaključenje ugovora, i isti sadrži važne elemente ugovora, tako da prihvatanje istog znači i zaključenje ugovora. Ponuda treba da bude jasna i da precizno definiše uslove ugovora, uključujući cenu, rokove i druge važne informacije. Važno je napomenuti da kada neko primi ponudu sa jasnim uslovima, ta ponuda je obavezujuća ukoliko je izražena volja da se ugovor sklopi pod tim uslovima.

Shodno člani 104. ZOO, ukoliko se utvrdi da je ugovor ništav, svaka od strana je dužna da onoj drugoj vrati sve što je primila na osnovu takvog ugovora. Međutim, ukoliko to nije moguće, mora se dati odgovarajuća naknada u novcu, shodno vrednosti cene u trenutku donošenja odluke suda. Ukoliko je međutim ugovor ništav iz razloga što je protivan prinudnim propisima, dobrim običajima, javnom poretku, sud može da odbije zahtev nesavesne strane onoga što je suprotna strana dala, ili pak doneni odluku da druga strana ono što je primila na osnovu ugovora koji je zabranjen, to preda oštini u kojoj ima prebivalište, odnosno boravište. Tokom donošenja odluke, sud naravno vodi računa o savesnosti strana, značaju dobra koje je ugroženo kao i o moralnom aspektu.

Ukoliko je pak neka od odredaba u ugovoru ništava, to ne znači da je i ugovor ništav, naravno ukoliko isti može opstati bez takve odredbe, odnosno ukoliko ona nije odlučujuća činjenica za sklapanje ugovora. Takođe, ukoliko ništav ugovor ispunjava uslove pinovažnosti drugog ugovora, među stranama može važiti taj drugi ugovor, ukoliko bi se time ostvario cilj ugovora, odnosno ukoliko bi strane zaključile upravo taj ugovor, znajući za ništavost prethodnog, shodno članu 104. ZOO.

Ugovor koji je ništa ne može naknadno postati punovažan ukoliko prestane razlog ništavosti, međutim ako se radi o zabrani koja je imala niži značaj a ugovor je izvršen, u toj situaciji se ne može isticati ništavost, shodno članu 107. ZOO.

PRAVNI STATUS UGOVORA U CRNOJ GORI

U Crnoj Gori, ugovori su regulisani Zakonom o obligacionim odnosima ("Službeni list Crne Gore", broj 55/08,40/10,67/11,22/18 i 23/18) koji definiše osnovna pravila i principe u vezi sa ugovorima i obavezama strana.

Zakon priznaje slobodu ugovaranja, što znači da strane imaju pravo da slobodno pregovaraju i sklapaju ugovore o različitim vrstama pravnih odnosa. Zakon definiše pravila vezana za nastanak ugovora, uključujući elemente ponude i prihvatanja, kao i načine na koje se ugovori zaključuju.

Ugovor u Crnoj Gori može biti pismeni ili usmeni, osim ako zakon ne zahteva neku posebnu formu za određenu vrstu ugovora. Što se zaključenja ugovora tiče, on ne podliježe nekoj formi, jedini ukoliko zakon drugačije odredi. Kasnije usmene dopune o određenim sporednim tačkama su punovažne ukoliko se ne protive cilju ugovora, zbog koje je i propisana forma. Takođe, kasniji usmeni dogovor je punovažan u formalnom smislu, ukoliko se njime olakšavaju obaveze stranaka, shodno čl.60. ZOO Crne Gore.

Takođe, u članu 63. istog zakona strane mogu da se dogovore da neka posebna forma može da predstavlja uslov za punovažnost. Ako strane predvide posebnu formu radi osiguranja dokaza svog ugovora, ugovor se smatra zaključenim kada dođe do saglasnosti o njegovoj sadržini, koja predstavlja obavezu za stranke da postignu datu formu. Ukoliko ugovor nije zaključen u propisanoj formi, neće imati pravno dejstvo, jedino ako ne proizilazi nešto drugo iz propisano određene forme.

Ukoliko je u zakonu prediviđeno da glavni ugovor mora biti zaključen u zakonskoj formi, ista forma se zahteva i za predugovor, ukoliko je propisana forma uslov punovažnosti ugovora. Napred navedeno se može zaključiti i iz Presude Vrhovnog suda Crne Gore, Rev. br. 1090/17 od 07.11.2017.godine gde je navedeno da ugovor neće proizvesti željeno pravno dejstvo, imajući u vidu da predmetni predugovor nije zaključen u zakonom propisanoj formi, s obzirom na to da potpisi ugovorača nisu overeni pred nadležnim organom.

Zakon priznaje slobodu ugovaranja, što znači da su strane slobodne da dogovore uslove ugovora, pod uslovom da su zakoniti. Ugovor mora imati određeni sadržaj, uključujući identifikaciju stranaka, opis obaveza i prava strana kao i druge važne informacije. Strane koje zaključuju ugovor moraju imati pravnu sposobnost da to čine, obzirom da maloletne i osobe lišene poslovne sposobnosti ne mogu zaključivati ugovore bez posebnog ovlašćenja.

Prilikom zaključenja ugovora koji treba da bude punovažan, neophodno je da ugovorna strana poseduje poslovnu sposobnost za zaključenje istog. Ukoliko se radi o ograničeno poslovno sposobnom licu, ono bez saglasnosti zakonskog zastupnika može zaključivati samo ugovore koje mu zakon dozvoljava. Ukoliko se radi o ostalim ugovorima koja zaključuju ograničeno poslovno sposobna lica, oni su rušljivi, ali mogu biti osnaženi naknadnim odobrenjem, shodno Zakonu o obligacionim odnosima Republike Crne gore.

Zakon reguliše pravne posledice ugovora, uključujući sankcije u slučaju nepoštovanja ugovora. Osim toga, regulisani su uslovi raskida ugovora. Ukoliko je ugovor suprotan prinudnim propisima, odnosno moralu društva, on je ništav, ukoliko cilj dobra koje je povređeno ne ukazuje na neku drugu sankciju ili zakonom nije nešto drugo propisano. Ako je samo za jednu stranu zabranjeno zaključivanje ugovora, on će imati pravnu snagu, ako zakonom nije predviđeno nešto drugo, a suprotna strana će biti dužna da snosi sankcije, shodno Zakonu o obligacionim odnosima Crne Gore.

Ukoliko se desi da je ugovor ništav, svaka od strana će biti dužna da onoj drugoj vrati sve ono što je po osnovu tog ugovora primila, ukoliko je to nemoguće po prirodi pravnog posla, mora se dati naknada u novcu, shodno vrednosti u vreme donošenja presude, ukoliko zakonom nije drugačije određeno. Međutim, ako se desi da je ugovor ništav zbog sadržine koja se protivi moralu društva, prinudnim propisima, sud u takvoj situaciji može da odbije zahtev nesavesne strane koja traži vraćanje onog što je dala drugoj strani ili sud može odlučiti da druga strana ono što je primila po istom osnovu preda humanitarnoj organizaciji ili ustanovi na čijoj teritoriji ta strana ima prebivalište ili boravište. Prilikom donošenja odluke, sud će voditi računa o savesnosti strana kao i o značaju dobra koje se ugrožava.

Sličnosti u regulisanju ugovora u pravu Srbije i pravu Crne Gore

Srbija i Crna Gora su deo kontinentalnog pravnog sistema, što znači da dele osnovne pravne principe kao što su: pismenost ugovora, zaštita privatne svojine i ugovora ispunjenja ugovornih obaveza.

Obe zemlje priznaju značaj ugovorne slobode, što znači da strane imaju pravo da slobodno pregovaraju i sklapaju ugovore o različitim vrstama pravnih odnosa. U obe zemlje postoje zakonske odredbe koje regulišu formiranje ugovora preko ponude, prihvatanja ili povlačenja iste. Obe zemlje definišu prava i obaveze koje strane imaju prilikom izvršavanja ugovora, uz pravila o rokovima, plaćanju, isporuci i sličnim elementima. Zakoni takođe uređuju situacije kada ugovor prestaje da važi, bilo zbog ispunjenja, raskida ili nekih drugih okolnosti.

Što se tiče razlika koje postoje u regulisanju ugovora možemo reći da je najznačajnija ta što su ugovori regulisani različitim istoimenim zakonima, odnosno Zakonom o obligacionim odnosima. Iako su osnovni principi slični, postupci i detalji mogu varirati, primera radi kod pravila forme, rokova za izvršenje. Iako su jezici slični, specifični izrazi i terminologija se mogu razlikovati. Sudska praksa i tumačenje zakona mogu takođe imati uticaj na način regulisanja u svakoj od ove dve države.

PRAVNI STATUS UGOVORA U BOSNI I HERCEGOVINI

U Bosni i Hercegovini, oblast ugovora je regulisana Zakonom o obligacionim odnosima. Međutim, specifičnost je ta da se ovaj zakon primenjuje u entitetima, i to: Federacija BiH, Distrikt Brčko i Republika Srpska, među kojima postoje određene razlike koje su veoma male. Forma ugovora, kao jedan od uslova punovažnosti, ne mora biti zakonom predviđena, obzirom na to da stranke mogu samostalno da predvide posebnu formu kao uslov punovažnosti, tako da pored zakonske postoji i ugovorena forma ugovora, shodno ZOO BiH.

Ona se može predvidjeti, kako za ugovore koji su po zakonu neformalni, tako i za one koji su po zakonu formalni, dodajući zakonskoj formi i ispunjenje neke druge forme. Ugovorne strane, u principu, mogu ugovoriti svaku vrstu forme ukoliko se time ne vrijeđaju okviri javnog poretka. Budući da ugovorenu formu stranke žele kao uvjet punovažnosti ugovora, ugovor čiji su nastanak stranke uvjetovale posebnom formom, isti može biti raskinut, dopunjen ili pak na drugi način izmenjen, shodno ZOO BiH.

Najznačajnije ograničenje principa neformalnosti ugovora odnosi se na ugovore za čiju je punovažnost propisana forma notarske obrade isprave. Uvođenjem notarijata domaći zakonodavac propisuje da je za određene ugovore, shodno složenosti odnosa koje uređuju, neophodan uslov punovažnost da budu sačinjeni u formi notarskog akta. I

Kao i u drugim kontinentalnim pravnim sistemima, ugovorna sloboda je temeljni princip. Strane imaju pravo da slobodno pregovaraju kao i da sklapaju ugovore koji se odnose na različite vrste pravnih odnosa. Pravila o ponudi, prihvatanju ponude i formiranju ugovora putem ponude i prihvatanja regulisana su zakonima o obligacionim odnosima. Zakon može sadržati odredbe o formi ugovora, tako da neki ugovori mogu zahtevati pismenu formu da bi bili važeći.

Zakoni definišu prava i obaveze strana tokom izvršenja ugovora, uključujući pravila o plaćanju, isporuci, kao i rokovima. Zakon reguliše situacije u kojima je ugovor ništav ili kada može biti poništen, kao što su prevare, prinuda i drugi nedostaci u formiranju ugovora. Ugovori definišu obaveze strana i način ispunjenja tih obaveza. Zakon takođe uređuje situacije kada ugovor prestaje da važi, bilo zbog ispunjenja obaveza, raskida ili drugih okolnosti.

U Bosni i Hercegovini, slično kao i u drugim zemljama koje pripadaju kontinentalnom pravnom sistemu imamo različite vrste ugovora, i tu spadaju: kupoprodajni ugovor, ugovor o radu, ugovor u delu, ugovor o zakupu, koji su regulisani Zakonom o obligacionim odnosima svakog od postojećih entiteta.

Sličnosti i razlike u regulisanju ugovora između Srbije i Bosne i Hercegovine proizilaze iz toga što obe zemlje koriste kontinentalni pravni sistem, ali imaju svoje specifične zakone i propise koji uređuju ugovorne odnose. Obzirom da su obe države deo kontinentalnog pravnog sistema, one dele osnovne principe kao što su pismenost ugovora, zaštita privatne svojine i obaveza ispunjanja ugovornih obaveza. Obe zemlje priznaju značaj ugovorne slobode, što znači da strane imaju pravo da slobodno pregovaraju i sklapaju ugovore o različitim vrstama pravnih odnosa. Zatim, postoje zakonske odredbe koje regulišu formiranje ugovora putem ponude i prihvatanja, kao i pravila o obaveštenjima, povlačenju ponude i tome slično. Obe zemlje definišu prava

i obaveze strana tokom izvršenja ugovora, uključujući pravila o plaćanju, isporuci i rokovima. Zakoni obe države regulišu situacije u kojima ugovor može biti ništav ili poništen, kao što su prevare, prinuda i drugi nedostaci u formiranju ugovora. Zakoni takođe uređuju situacije kada ugovor prestaje da važi, bilo zbog ispunjenja obaveze, raskida ili drugih okolnosti, kao i detalje vezane za odgovornost za štetu i nadoknadu iste.

Najznačajnija razlika leži u tome što svaka zemlja ima svoje posebne zakone koji regulišu ugovore. U Srbiji je to Zakon o obligacionim odnosima, čiji naziv je isti i u Bosni i Hercegovini, uz određene razlike u sadržaju samog zakona u svakom od postojećih entiteta, u kojima mogu postojati manje razlike u regulaciji ugovora između ovih pravno- teritorijalnih jedinica. Takođe sudska praksa i tumačenje ugovora mogu se razlikovati na osnovu prakse svake zemlje.

PRAVNI STATUS UGOVORA U HRVATSKOJ

Ugovor u Hrvatskoj je regulisan prema zakonu i propisima koji se primenjuju u toj zemlji. Osnovni zakon koji reguliše ugovorne odnose u Hrvatskoj je “Zakon o obaveznim odnosima” (NN 35/05, 41/08, 125/11, 75/15, 29/18).

Kao i u drugim pravnim sistemima kontinentalnog pravnog sistema, i u Hrvatskoj je jedan od glavnih principa ugovorna sloboda, obzirom da strane u ugovoru imaju slobodu prilikom sklapanja a pre toga i prilikom pregovaranja da definišu sve elemente ugovora, uz poštovanje zakonskih ograničenja.

Zakon kojim se regulišu ugovori jeste Zakon o obaveznim odnosima, i uglavnom je identičan zakonima susednih zemalja, u smislu da ne zahteva specifičnu formu za većinu ugovora. Ugovor će biti valjan samo ukoliko je zaključen u određenoj formi. Razvojem robnog prometa strogi formalizam postao je teret i kočnica zbog svoje formalnosti, ritualnosti i sporosti (Horvat, 1980: 179)

Ugovor može biti pismeni ili usmeni, osim kada zakon izričito zahteva pismeni oblik (npr. za ugovore o prometu nekretnina). Zakon propisuje prava i obaveze strana u toku izvršenja ugovora, uključujući pravila o plaćanju, isporuci robe, usluga, rokovima i tome slično. Zakon takođe određuje situacije kada je ugovor ništav ili može biti poništen, kao što su slučajevi prevare, prinude ili kada su ispunjeni drugo uslovi. Zakon reguliše situacije kada zakon prestaje da važi, bilo zbog ispunjenja, otkaza ugovora ili drugih okolnosti. Zakon takođe reguliše naknadu štete u slučaju kršenja ugovornih obaveza.

Sličnosti i razlike u regulisanju ugovora između Srbije i Hrvatske proističu iz toga što obe zemlje koriste kontinentalni pravni sistem, ali imaju svoje specifične zakone i propise koji uređuju ugovorne odnose. Obzirom da su obe države deo kontinentalnog pravnog sistema, one dele osnovne principe kao što su, pismenost ugovora, zaštita privatne svojine, obaveza ispunjenja ugovornih obaveza. Obe zemlje priznaju značaj ugovorne slobode koji označava pravo da strane pregovaraju i dogovaraju uslove svojih ugovornih odnosa. Obe zemlje definišu obaveze strana ugovora, kao i načine njihovog ispunjenja, uključujući pravila o kvalitetu i kvantitetu robe i usluga.

Najznačajnija razlika jeste ta što svaka zemlja ima svoje posebne zakone koji regulišu ugovore, tako da ti zakoni u sebi mogu sadržati različite odredbe kao i različitu terminologiju. Iako su osnovni principi isti, određeni detalji, kao što su rokovi, se mogu razlikovati. Takođe se mogu razlikovati odredbe vezane za pravila o raskidu, ništavosti, naknadu štete, kao i sama sudska praksa koja ima uticaj na regulisanje ugovora u svakoj od ovih država.

ZAKLJUČAK

Ugovor predstavlja pravni dokument koji služi za formalizaciju dogovora između dve ili više strana. Stoga ugovor postavlja pravnu obavezu stranama da se pridržavaju svojih obaveza kako je dogovoreno, za čije ne pridržavanje sledi pravna posledica. Ugovor jasno definiše uslove poslovanja i sporazuma između strana, što sprečava pojavu nesporazuma i pruža sigurnost stranama koje znaju koja su njihova prava i obaveze. Ugovor pruža pravnu zaštitu stranama u slučaju spora ili nesporazuma, kada strane imaju pravo preduzeti pravne korake radi zaštite svojih prava. Strane u ugovoru se mogu sporazumeti o pitanju rizika i odgovornosti u slučajevima potencijalne opasnosti ili u neželjenim situacijama. Potpisivanjem ugovora često se povećava poverenje između strana jer se na taj način pokazuje ozbiljnost namere. Ugovori pomažu u organizaciji poslovanja i usklađivanju aktivnosti između strana, što može biti veoma važno u složenim poslovnim odnosima. Ugovor služi kao pravno priznat dokument koji se može koristiti pred sudom ili drugim organom kako bi se dokazalo postojanje sporazuma između stranaka. Ugovor može donijeti ekonomske koristi stranama kao što su prihodi od prodaje proizvoda ili usluga, deljenje dobiti ili ostvarivanje nekih drugih finansijskih prednosti.

Koristi ugovora su raznolike i zavise od vrste ugovora u specifičnom kontekstu u kojem se koristi.

Zbog toga je i važno znati na koji način je regulisano pitanje ugovora ne samo u našoj državi, već i u državama u regionu, naročito u državama koje su do skoro bile jedna državna zajednica, u kojima je važio jedan zakon koji je regulisao ovo pitanje. Upravo zbog toga, pravno regulisanje ugovora u tim državama je u velikoj meri identično pravnom regulisanju u našoj državi.

LITERATURA:

1. Bikić, A. (2007) „*Obligaciono pravo-opći dio, drugo izmijenjeno i dopunjeno izdanje*“, Sarajevo.
2. Horvat, M. (1980) „*Rimsko pravo*“, Školska knjiga, Zagreb.
3. Nikolić, Đ. (2020) „*Obligaciono pravo*“ Priručnik za polaganje pravosudnog ispita, Beograd.
4. Perović, S. (1964) „*Formalni ugovor*“, Анали Правног факултета 1–3.
5. Perović, S., Stojanović, D. (1980), „*Komentar zakona o obligacionim odnosima*“, Beograd.
6. Radišić, J. (2008) „*Obligaciono pravo*“, Beograd, Nomos.
7. Vizner, B. (1978) „*Komentar zakona o (obligacionim) obveznim odnosima*“, Zagreb.

Pravni propisi:

- Zakon o obligacionim odnosima („sl. list SFRJ“, br. 29/78, 39/85, 45/89 – odluka USJ i 57/89, „Sl. list SRJ“, br. 31/93 i „Sl. list SCG“, br. 1/2003 – Ustavna povelja);
- Zakon o obligacionim odnosima (“Službene novine Federacije BIH broj: 29/03, 51/03, 37/09, 31/14).
- Zakon o obligacionim odnosima (“Službeni glasnik Republike Srpske broj:66/13, 110/14).
- Zakon o obveznim odnosima” (NN 35/05, 41/08, 125/11, 75/15, 29/18).
- Zakon o obligacionim odnosima (“Službeni list Crne Gore”, broj 55/08,40/10,67/11,22/18 i 23/18)

Sudska praksa:

1. Presude Vrhovnog suda Crne Gore, Rev. br. 1090/17 od 07.11.2017.godine .

RESUME

A contract is a legal document that serves to formalize an agreement between two or more parties. Therefore, the contract can have many benefits. Since it imposes a legal obligation on the parties to comply with their obligations as agreed by the contract, the failure to comply with which is followed by a legal consequence. The contract clearly defines the terms and conditions of the agreement between the parties, which prevents the occurrence of misunderstandings and provides security for the parties who know what their rights and obligations are. The treaty provides legal protection to the parties in the event of a dispute or misunderstanding, where the parties have the right to take legal steps to protect their rights. The parties to the contract may agree on the issue of risk and liability in cases of potential danger or in undesirable situations. Signing a contract often increases trust between the parties as this shows the seriousness of intent. Contracts help organize business and coordinate activities between parties, which can be very important in complex business relationships. The contract serves as a legally recognised document that can be used before a court or other authority to prove the existence of an agreement between the parties. The contract may bring economic benefits to the parties such as revenue from the sale of products or services, the sharing of profits or the realization of some other financial advantages.

The benefits of the contract are varied and depend on the type of contract in the specific context in which it is used.

Therefore, it is important to know how the issue of treaties is regulated not only in our country, but also in the countries in the region, especially in states that until recently were one state union, where a law regulating this issue was valid. Therefore, the legal regulation of contracts in these countries is largely identical to the legal regulation in our country.

KRIMINALISTIČKA DIGITALIZACIJA (INOVACIJE U RASVETLJAVANJU I SUDSKOM PROCESUIRANJU KRIVIČNIH DELA)

MSc Sanjin Mašović

MUP Republike Srbije, OKP Novi Pazar

sanjin.masovic@hotmail.com

MSc Dženis Šaćirović

Departman za pravne nauke, Univerzitet u Novom Pazaru

dzenis.sacirovic@uninp.edu.rs

Apstrakt

Kriminalistička digitalizacija predstavlja neizbežnu revoluciju u kriminalističkim istragama i pravosudnom sistemu, donoseći sveobuhvatne promene od trenutka otkrivanja krivičnih dela do završetka procesa pred sudovima. Kroz ovaj apstrakt, istražujemo ključne zaključke koji proističu iz analize procesa kriminalističke digitalizacije, ističući važnost tehnoloških inovacija, etičke i pravne osnove, kao i niz efikasnih tehnika koje pružaju dublji uvid u svaki korak ovog transformacionog puta. Tehnološke inovacije omogućavaju kriminalistima da dublje i brže istraže krivična dela. Analiza digitalnih uređaja, mobilnih forenzičkih istraživanja i pristup društvenim mrežama postaju ključni alati za skupljanje dokaza i identifikaciju osumnjičenih. Veštačka inteligencija pruža sposobnost analize velikih skupova podataka, otkrivajući skrivene obrasce i povezanosti, što ubrzava identifikaciju tragova i osumnjičenih. Kriptografija i blockchain tehnologija obezbeđuju pouzdanost i autentičnost dokaza, čime se povećava integritet i pouzdanost dokaznog materijala. Integracija novih tehnologija u istražne procese omogućava istražiteljima brže identifikovanje počinitelaca i efikasnije korišćenje resursa. Analiza velikih skupova podataka omogućava identifikaciju ključnih informacija i obrazaca, dok biometrijski podaci unapređuju identifikaciju osumnjičenih. Ova brza i precizna analiza podataka pomaže u skraćivanju vremena istraživanja i ubrzanju procesa donošenja odluka. Pored tehnoloških dobitaka, etički i pravni aspekti su temeljni za održavanje fer i pravičnih postupaka. Zaštita privatnosti, sprečavanje zloupotreba i prilagođavanje pravnih okvira novim izazovima predstavljaju esencijalne zadatke. Važno je osigurati da digitalizacija ne ugrozi osnovna prava pojedinaca i da se pravni okviri stalno ažuriraju kako bi pratili tehničke promene. Kada je reč o procesuiranju pred sudovima, digitalizacija donosi efikasnost i pristupačnost. Elektronske sudnice omogućavaju virtuelno održavanje sudskih procesa, što smanjuje potrebu za fizičkim prisustvom i omogućava širenje pravde. Međutim, važno je osigurati zaštitu prava okrivljenih i pravično suđenje u virtuelnom okruženju. Tehnološke inovacije obogaćuju istražne procese, etički i pravni okviri osiguravaju integritet i zaštitu, a procesuiranje pred sudovima postaje efikasnije i dostupnije. Uprkos svim prednostima, potrebno je pažljivo balansiranje kako bi se očuvala prava pojedinaca i pravda. Kroz dosledno pridržavanje etičkih principa, kontinuirano obrazovanje i ažuriranje pravnih okvira, pravosudni sistem će moći uspešno da integriše kriminalističku digitalizaciju i dostigne viši nivo efikasnosti i pravičnosti.

Ključne reči: kriminalistika, digitalizacija, tehnološke inovacije, rasvetljavanje, procesuiranje, etički i pravni aspekti, elektronske sudnice.

CRIMINAL DIGITALIZATION (INNOVATIONS IN ILLUMINATION AND JUDICIAL PROCESSING OF CRIMINAL OFFENSES)

Abstract

Criminal digitisation represents an inevitable revolution in the crime investigation and judicial system, bringing comprehensive changes from the moment of discovery of criminal acts to the end of the process before the courts. Through this abstract, we explore the key conclusions that emerge from the analysis of the process of criminal digitization, highlighting the importance of technological innovation, ethical and legal foundations, as well as a series of effective techniques that provide deeper insight into each step of this transformational path.

Technological innovations allow criminal investigators to investigate crimes more deeply and faster. Analysis of digital devices, mobile forensics and access to social networks are becoming key tools for gathering evidence and identifying suspects. Artificial intelligence provides the ability to analyze large data sets, uncovering hidden patterns and connections, which accelerates the identification of leads and suspects. Cryptography and blockchain technology ensure the reliability and authenticity of evidence, thereby increasing the integrity and reliability of evidence. The integration of new technologies into investigative processes enables investigators to identify perpetrators more quickly and use resources more efficiently. Analysis of large data sets enables the identification of key information and patterns, while biometric data improves the identification of suspects. This fast and accurate data analysis helps reduce research time and speed up the decision-making process.

In addition to technological gains, ethical and legal aspects are fundamental to maintaining fair and just procedures. Protection of privacy, prevention of abuses and adaptation of legal frameworks to new challenges are essential tasks. It is important to ensure that digitization does not threaten the fundamental rights of individuals and that legal frameworks are constantly updated to keep up with technical changes. When it comes to proceedings before the courts, digitization brings efficiency and accessibility. Electronic courtrooms enable the virtual holding of court processes, which reduces the need for physical presence and enables the spread of justice. However, it is important to ensure the protection of the rights of the accused and a fair trial in a virtual environment. Technological innovations enrich investigative processes, ethical and legal frameworks ensure integrity and protection, and court proceedings become more efficient and accessible. Despite all the benefits, a careful balancing act is needed to preserve individual rights and justice. Through consistent adherence to ethical principles, continuous education and updating of legal frameworks, the judicial system will be able to successfully integrate criminal digitization and reach a higher level of efficiency and fairness.

Keywords: criminology, digitalization, technological innovations, investigation, prosecution, ethical and legal aspects, electronic courtrooms.

POJAM KRIMINALISTIČKE DIGITALIZACIJE

Ozbiljnost i težina borbe sa kriminalitetom tokom istorije nametali su svakom organizovanom društvu izvesne zahteve koje je ono moralo da postavi pred svoje članove radi održavanja te organizacije. (Krivokapić, 2008:25) U današnjem

digitalnom dobu, svaki aspekt našeg života podložan je uticaju tehnologije. Ovo je posebno izraženo u oblasti kriminalistike, gde su digitalne inovacije revolucionarizovale način na koji se krivična dela istražuju, rasvetljavaju i naposljetku i procesuiraju. Ovu transformaciju bi nazvali "kriminalistička digitalizacija", a označava integraciju naprednih digitalnih tehnologija i metodologija u sve faze borbe protiv kriminala. Pozadina kriminalističke digitalizacije proizilazi iz rastuće složenosti i sofisticiranosti savremenih krivičnih dela. Tradicionalni pristupi istrazi i pravdi nisu više dovoljni da se spreče kriminalci koji koriste digitalne kanale za izvršavanje svojih radnji. U prošlosti, tragovi fizičkih dokaza često su bili ključni za rešavanje slučajeva, ali u digitalnom svetu, tragovi ostavljeni u elektronskom obliku postaju kompleksniji i važniji. Motivacija za ovakvu transformaciju proizlazi iz potrebe da se održi korak sa kriminalcima koji su postali veštiji u korišćenju savremene tehnologije. Prikupljanje dokaza, analiza podataka i sudski procesi sve više zavise od digitalnih alata i veština. Brzina i efikasnost takođe su ključni faktori, jer digitalizacija omogućava organima policije, tužilaštva i sudstva da brže reaguju na krivična dela, minimizirajući rizik od dokaza koji se gube ili zastarevaju tokom vremena.

Digitalizacija i razvoj tehnologija su poslednjih godina postali nezamenljiv deo svakodnevnog života od obavljanja svakodnevnih poslovnih delatnosti do slobodnog vremena i zabave. Digitalna tehnologija se neprestano i ubrzano razvija. U takvim okolnostima se nije moguće uvek i na adekvatan način snaći imajući u vidu ne samo brzinu dostignuća, već i mogućnosti da se inovacije prihvate. No, kao i svaki drugi segment života i digitalizaciju moramo prihvatiti i ići u korak sa njom. Kao i kod svih drugih sfera savremenog života i digitalizacija ima svojih benefita, koje treba iskoristiti maksimalno, kao što su brzina komunikacije, ušteda vremena u razmeni podataka, smanjenje troškova, ali u isto vreme, izbeći, u najvećoj meri, njene nedostatke, posebno one koji se tiču osnovnih ljudskih prava, koja su zagantovana svim najvažnijim pravnim aktima država, ali i poveljama UN, kao i u povelji EU o osnovnim ljudskim pravima. Samim tim je primena novih tehnologija praćena mnogim izazovima (Samuilov, 2022:71, dostupno na: https://www.iksi.ac.rs/izdanja/digitalizacija_u_kaznenom_pravu_i_pravosudju_2022.pdf).

Digitalizacija pravosuđa je od strane naše pravosudne i čitave društvene zajednice prihvaćen i poželjan proces koji već traje duži niz godina. On se promenljivim tempom aktivno odvija uporedo sa digitalizacijom pojedinih drugih sektora u našem društvu. Izlišno je u 21. veku govoriti o potrebi i prednostima generalne društvene modernizacije, a koja obuhvata i informatički transfer podataka koje koristi naše pravosuđe u digitalni oblik (Duzlevski, 2022:60, dostupno na: https://www.iksi.ac.rs/izdanja/digitalizacija_u_kaznenom_pravu_i_pravosudju_2022.pdf).

DEFINISANJE KLJUČNIH POJMOVA

Ključni pojmovi u oblasti kriminalističke digitalizacije pomažu u razumevanju osnovnih elemenata ove discipline:

- **Digitalni tragovi:** Ovo su elektronski dokazi i informacije ostavljeni u digitalnom okruženju, kao što su podaci sa mobilnih uređaja, računara i mrežnih aktivnosti. Analiza ovih tragova često otkriva ključne informacije o kriminalnim radnjama.
- *Veštačka Inteligencija (AI):* Veštačka inteligencija se odnosi na sposobnost računara da obavljaju zadatke koji obično zahtevaju ljudsku inteligenciju. U kriminalističkoj digitalizaciji, AI se koristi za analizu velikih skupova podataka radi otkrivanja obrazaca, prepoznavanja slika i prevazilaženja složenih izazova analize dokaza.
- **Cyber forenzika:** Ova disciplina se fokusira na prikupljanje, analizu i interpretaciju digitalnih dokaza kako bi se razumela priroda kriminalnih aktivnosti. To uključuje istraživanje hakovanja, cyber napada i digitalnog vandalizma. Kibernetika forenzika je grana forenzičke nauke koja ima za cilj obnovu, prikupljanje i ispitivanje digitalnih dokaza pronađenih na digitalnim uređajima u vezi s kibernetikom kriminalom. Sa napretkom u oblasti kibernetičke bezbednosti, česta upotreba interneta i tehnologija dovodi do kibernetičkih napada. Kibernetika forenzika se koristi za prikupljanje elektronskih informacija i istraživanje zlonamernih dokaza pronađenih u sistemu ili na mreži na način koji ih čini priznatim pred sudom. Takođe se koristi za povrat izgubljenih informacija u sistemu. Prikupljene informacije se koriste za procesuiranje kriminalaca. Broj zločina počinjenih putem interneta i napada malvera na digitalne uređaje je u porastu. Ovaj rad sadrži kratak pregled literature sa ciljem identifikacije relevantnih informacija u oblasti digitalne forenzike (Chaturvedi, Awathi, Shanker, 2019:24).
- **Blockchain tehnologija:** Ova tehnologija omogućava sigurno beleženje transakcija i događaja u distribuiranoj i neizmenljivoj bazi podataka. U kriminalističkoj digitalizaciji, blockchain se koristi za praćenje digitalnih transakcija i osiguravanje njihove transparentnosti.
- **Elektronske sudnice:** Ovo su virtuelna okruženja u kojima se sudski procesi održavaju putem video konferencija i drugih digitalnih alata. Elektronske sudnice omogućavaju veću fleksibilnost i efikasnost u vođenju sudskih postupaka.
- **Privatnost i zaštita podataka:** Ovi pojmovi dobijaju poseban značaj u kontekstu kriminalističke digitalizacije. Kako se sve više informacija prenosi i skladišti u digitalnom obliku, važno je osigurati da se podaci zaštite od neovlašćenog pristupa i zloupotrebe.

Kroz ovaj jedinstveni pristup kriminalističkoj digitalizaciji, svaka faza borbe protiv kriminala postaje integrisana sa digitalnim tehnologijama, stvarajući efikasnu i dinamičnu strategiju za otkrivanje, istraživanje i suđenje krivičnim delima. Ova knjiga će istražiti sve ove aspekte i dublje razmotriti uticaj koji kriminalistička digitalizacija ima na pravdu i sigurnost u današnjem svetu.

DIGITALNI TRAGOVI U KRIMINALISTIČKOJ ISTRAZI

U doba kada su tehnologija i internet duboko ukorenjeni u svakodnevnom životu, analiza digitalnih tragova postala je ključni faktor u razotkrivanju i istrazi krivičnih dela. Ovo poglavlje će se usredsrediti na različite aspekte analize digitalnih uređaja, forenzička istraživanja mobilnih uređaja i pristup društvenim mrežama i komunikacijama u okviru kriminalističke digitalizacije.

Analiza digitalnih uređaja i podataka

Digitalni uređaji poput računara, pametnih telefona, tableta i nosivih uređaja postali su nezaobilazni deo svakodnevnog života. Međutim, ovi uređaji takođe služe kao izvor ključnih dokaza u kriminalističkim istraživanjima. Analiza digitalnih uređaja postala je suštinski važna za otkrivanje informacija kao što su e-mailovi, tekstualne poruke, slike, video snimci i druge vrste podataka. Forenzička istraživanja digitalnih uređaja podrazumevaju metodologije za ekstrakciju, analizu i interpretaciju podataka sa ovih uređaja. Forenzički stručnjaci moraju biti vešti u korišćenju specijalizovanih alata kako bi pažljivo prikupili i dokumentovali dokaze bez oštećenja informacija. Ova analiza može otkriti tragove osumnjičenih radnji, mesta boravka, interakcija sa drugim osobama i mnoge druge ključne detalje.

Forenzička istraživanja mobilnih uređaja

Mobilni uređaji su postali dragoceni izvor dokaza u kriminalističkim slučajevima, zbog velikog broja podataka koje sadrže i mogućnosti praćenja lokacije korisnika. Forenzička istraživanja mobilnih uređaja obuhvataju ekstrakciju podataka kao što su istorija poziva, poruka, fotografija, GPS lokacije i aplikacije instalirane na uređaju. Ova analiza može pružiti dublji uvid u aktivnosti osumnjičenih tokom vremena, kao i njihove kontakte i interakcije. Na primer, praćenje kretanja putem GPS podataka može pomoći u rekonstrukciji ruta koje su osumnjičeni preduzimali, dok analiza komunikacija može otkriti motive, veze i planiranja.

Pristup društvenim mrežama i komunikacijama

Društvene mreže su postale virtuelna platforma za komunikaciju, deljenje informacija i izražavanje stavova. U kontekstu kriminalističke digitalizacije, ove mreže predstavljaju vredan izvor informacija o ponašanju pojedinaca. Pristup društvenim mrežama i komunikacijama omogućava istražiteljima da prate i analiziraju interakcije osumnjičenih sa drugim korisnicima, kao i sadržaj koji su delili ili komentarisali.

Analizom društvenih mreža, istražitelji mogu dobijati uvid u obrasce ponašanja, potencijalne saučesnike i kontakte osumnjičenih. Osim toga, ova analiza može pomoći u identifikaciji pretnji, radikalnih stavova ili potencijalnih planova za krivična dela. U zaključku, digitalni tragovi su postali neizostavan deo modernih kriminalističkih istraživanja. Analiza digitalnih uređaja, mobilnih uređaja i pristup

društvenim mrežama omogućava istražiteljima da rekonstruišu događaje, identifikuju osumnjičene i izgrade čvrste slučajeve za sudski proces. Međutim, ova analiza zahteva ne samo tehničku ekspertizu, već i poštovanje pravnih normi i etičkih principa kako bi se osigurala pravičnost i zaštita privatnosti svih uključenih strana.

Veštačka inteligencija i analiza podataka u kriminalističkoj digitalizaciji

U eri digitalne transformacije, veštačka inteligencija (VI) postala je ključni instrument u pristupu, analizi i interpretaciji ogromnih količina podataka u kriminalističkim istraživanjima. Ova sekcija istražuje kako se VI primenjuje u analizi dokaza, razmatra alate za prepoznavanje obrazaca i anomalija, kao i mogućnost predviđanja kriminalnih aktivnosti uz pomoć podataka.

Primena veštačke inteligencije u analizi dokaza

Analiza dokaza je esencijalni korak u kriminalističkim istragama. U tradicionalnom okruženju, analiza ovih dokaza može biti vremenski zahtevna i podložna ljudskim greškama. Međutim, VI menja ovu dinamiku, omogućavajući brzu i efikasnu obradu dokaza. Primena VI u analizi dokaza obuhvata obradu teksta, analizu slika i video materijala, prepoznavanje lica i mnoge druge zadatke. Na primer, softver za obradu jezika može analizirati velike količine tekstualnih podataka kako bi identifikovao ključne pojmove, veze i sentiment, dok tehnologije za prepoznavanje slika mogu pomoći u identifikaciji osoba ili objekata na slikama.

Alati za prepoznavanje obrazaca i anomalija

Jedan od najvažnijih aspekata VI u kriminalističkoj digitalizaciji je sposobnost prepoznavanja obrazaca i anomalija u ogromnim skupovima podataka. Ovi alati omogućavaju istražiteljima da identifikuju nedoslednosti ili neobična ponašanja koja bi inače mogla proći neprimećena. Napredne tehnike mašinskog učenja omogućavaju da VI automatski otkrije obrasce u podacima koji su suviše kompleksni za ljudsku analizu. Na primer, u analizi transakcija, VI može identifikovati sumnjive transakcije koje se razlikuju od uobičajenog obrasca i ukazuju na potencijalne prevare ili pranje novca.

Predviđanje kriminalnih aktivnosti uz pomoć podataka

Jedan od najinovativnijih aspekata primene VI u kriminalističkoj digitalizaciji je sposobnost predviđanja kriminalnih aktivnosti. Ova tehnika koristi istorijske podatke i obrasce kako bi identifikovala potencijalne situacije koje mogu dovesti do kriminalnih dela. Analiza velikih skupova podataka, poznata kao analitika velikih podataka, omogućava VI da otkrije skrivene veze i obrasce koji ukazuju na potencijalne pretnje. Na primer, analizom podataka o prethodnim kriminalnim aktivnostima i faktorima kao što su vremenski uslovi i geografske lokacije, VI može predvideti područja i vreme sa većom verovatnoćom za određene vrste krivičnih dela.

Ova predviđanja mogu pomoći kriminalističkim agencijama da usmere svoje resurse na prevenciju, kao i da razviju strategije za suzbijanje kriminala pre nego što se dogodi. Međutim, važno je napomenuti da ova tehnika nije bez izazova i da zahteva visok nivo tačnosti kako bi se izbegli potencijalni nedužni pretrpioci. U zaključku, VI ima ogroman potencijal da transformiše način na koji se podaci analiziraju i interpretiraju u kriminalističkim istraživanjima. Ova tehnologija omogućava brže i efikasnije istraživanje dokaza, otkrivanje obrazaca i anomalija, kao i predviđanje potencijalnih kriminalnih aktivnosti. Međutim, važno je pažljivo upravljati ovom tehnologijom, uzimajući u obzir etičke i pravne implikacije kako bi se osigurala pravda i zaštita prava svih uključenih strana.

Kriptografija i cyber forenzika: osiguravanje i istraživanje digitalne sigurnosti

Kriptografija i cyber forenzika postali su ključni stubovi kriminalističke digitalizacije. Ova sekcija istražuje ulogu kriptografije u digitalnim istraživanjima, proces rešavanja cyber napada i hakovanja, kao i značaj praćenja transakcija putem blockchain tehnologije. Kriptografija, nauka o tajnom komuniciranju, igra ključnu ulogu u zaštiti podataka i komunikacija u digitalnom svetu. Međutim, u isto vreme, kriminalci sve više koriste kriptografiju kako bi sakrili svoje aktivnosti. U digitalnim istraživanjima, razumevanje kriptografije postaje neophodno za dešifrovanje šifrovanih poruka i otkrivanje skrivenih tragova.

Kriptografske tehnike obuhvataju enkripciju i dekripciju podataka uz pomoć ključeva. Analitičari forenzike se bave analizom šifrovanih podataka kako bi identifikovali obrasce i ključeve za dešifrovanje. Pored toga, razumevanje kriptografskih protokola pomaže istražiteljima da analiziraju komunikaciju između kriminalaca i identifikuju potencijalno sumnjive transakcije.

U svetlu sve češćih cyber napada i hakovanja, sposobnost da se efikasno rešavaju ovi incidenti postala je ključna veština u kriminalističkoj digitalizaciji. Cyber forenzika se bavi identifikacijom, analizom i rešavanjem cyber napada kako bi se otkrile taktike napadača i ojačala digitalna sigurnost. Proces rešavanja cyber napada obično uključuje analizu digitalnih tragova kako bi se identifikovali napadači i njihove metode. Ovo podrazumeva pregled logova, analizu mrežnih aktivnosti i traganje za nepravilnostima u sistemu. Analitičari takođe mogu koristiti VI za otkrivanje neobičnih obrazaca koji ukazuju na napad.

Praćenje transakcija kroz blockchain tehnologiju

Blockchain tehnologija, koja je prvobitno stvorena kao osnova za kriptovalute kao što je Bitcoin, ima dubok uticaj na kriminalističku digitalizaciju. Jedan od ključnih aspekata je praćenje transakcija kroz blockchain. Ova tehnologija omogućava transparentno praćenje svake transakcije, što je od suštinskog značaja u borbi protiv pranja novca i drugih finansijskih zloupotreba. Praćenje transakcija putem blockchaina omogućava istražiteljima da identifikuju tragove novca, prate tokove sredstava i identifikuju povezanost između različitih aktera. S obzirom na to da je blockchain neizmenjiva baza podataka, svaka transakcija ostaje zabeležena

zauvek, pružajući trajne dokaze. Međutim, važno je napomenuti da iako je blockchain transparentan, identifikacija stvarnih osoba iza pseudonima može biti izazovna. Kriminalistički analitičari moraju pažljivo kombinovati podatke sa drugih izvora kako bi dobili kompletnu sliku. U zaključku, kriptografija i cyber forenzika su ključni za očuvanje digitalne sigurnosti i borbu protiv kriminala u digitalnom svetu. Razumevanje kriptografije pomaže analitičarima da dešifruju šifrovane podatke i identifikuju sumnjive aktivnosti. Rešavanje cyber napada zahteva brzu i preciznu analizu digitalnih tragova. Praćenje transakcija putem blockchaine omogućava bolje praćenje finansijskih aktivnosti kriminalaca. Kroz kombinaciju ovih tehnika, kriminalistička digitalizacija postaje sve sposobnija da se suprotstavi rastućim pretnjama digitalnog sveta.

Godine 1976. objavljen je rad pod nazivom "New Directions in Cryptography" koji je razmatrao koncept distribuiranog registra. Sa napretkom u oblasti kriptografije, drugi rad nazvan "Kako vremenski žigirati digitalni dokument" autora Stuarta Habera i Scotta Stornetta razradio je koncept vremenskog žigiranja podataka umesto medijuma. Još jedan važan koncept nazvan "Elektronski novac" ili "Digitalna valuta" koji se pojavio temelji se na modelu koji je predložio David Chaum i takođe je doprineo razvoju koncepta blokčejna, koji je potom pratio protokole kao što su e-novčani sistemi koji su uveli otkrivanje dvostrukog trošenja (Sarmah, 2018:23).

Elektronsko skladištenje i deljenje dokumenata: prednosti, nedostaci i sigurnosne zaštite

U okviru kriminalističke digitalizacije, elektronsko skladištenje i deljenje dokumenata su postali ključni elementi koji omogućavaju efikasniji tok informacija u pravosudnom sistemu. Ova sekcija analizira prednosti, nedostatke, moguće zloupotrebe i sigurnosne zaštite u vezi sa digitalizacijom dokumenata i elektronskim arhiviranjem, kao i sigurnim deljenjem dokaza između agencija i sudova.

Digitalizacija dokumenata i njihovo elektronsko arhiviranje pružaju mnoge prednosti u odnosu na tradicionalno papirno skladištenje. Ovo uključuje efikasnost, brzinu pristupa i mogućnost lakšeg pretrage dokumenata. Međutim, sa sobom nosi i određene nedostatke i rizike.

Prednosti:

- Efikasnost i brzina: Elektronsko skladištenje omogućava trenutni pristup dokumentima putem računara ili pametnih uređaja, što značajno ubrzava proces istraživanja.
- Ekonomske uštede: Smanjenje potrebe za fizičkim skladištenjem papira, štampanjem i ručnim upravljanjem dokumentima dovodi do smanjenja troškova.
- Pouzdanost i održivost: Elektronski arhivi su manje podložni oštećenjima ili gubitku u odnosu na fizičke dokumente.

Nedostaci i rizici:

- Sigurnost podataka: Elektronski dokumenti podložni su riziku od hakovanja i neovlašćenog pristupa. Neadekvatna sigurnost može dovesti do kompromitovanja osetljivih informacija.
- Gubitak pristupa: Tehnički problemi, kvarovi hardvera ili softverski problemi mogu dovesti do privremenog gubitka pristupa dokumentima.
- Zavisnost od tehnologije: Ako sistem za elektronsko skladištenje propadne ili postane zastareo, može biti izazovno rekonstruisati ili migrirati dokumente.

Sigurno deljenje dokaza između agencija i sudova

Deljenje dokaza između kriminalističkih agencija, tužilaštava i sudova ključno je za pravilno funkcionisanje pravosudnog sistema. Elektronsko deljenje dokaza ima brojne prednosti, ali takođe zahteva posebne sigurnosne mere kako bi se izbegle moguće zloupotrebe.

Prednosti:

- Brzina i efikasnost: Elektronsko deljenje dokaza omogućava brzu i efikasnu razmenu informacija između različitih agencija i tela u pravosuđu.
- Smanjenje birokratije: Eliminacija potrebe za fizičkim kopiranjem i slanjem dokumenata smanjuje vreme i resurse potrebne za administraciju.
- Mogućnost jedinog izvora: Svi relevantni akteri imaju pristup istom elektronskom dokumentu, što smanjuje rizik od grešaka i nesporazuma.

Nedostaci i rizici:

- Sigurnost i privatnost: Deljenje elektronskih dokumenata sa sobom nosi rizik od neovlašćenog pristupa. Osetljive informacije mogu biti kompromitovane ako sigurnosne mere nisu adekvatne.
- Integritet dokumenata: Postoji rizik da se elektronski dokumenti promene ili modifikuju tokom procesa deljenja, što može narušiti njihovu integritet i verodostojnost.
- Kompatibilnost tehnologija: Različiti organi i agencije mogu koristiti različite sisteme za elektronsko skladištenje i deljenje, što može otežati kompatibilnost i sinhronizaciju.

Sigurnosne zaštite:

- Enkripcija: Svi dokumenti treba da budu enkriptovani kako bi se osiguralo da samo ovlašćeni korisnici imaju pristup sadržaju.
- Višeslojne verifikacije: Za pristup elektronskim dokazima treba primeniti višestruke nivoe autentifikacije kako bi se osiguralo da samo ovlašćene osobe mogu pristupiti dokumentima.
- Ažuriranje sigurnosnih mera: Sistem za elektronsko deljenje dokaza treba redovno ažurirati kako bi se osigurala najnovija sigurnosna rešenja.

Elektronsko skladištenje i deljenje dokumenata nude značajne prednosti u smislu efikasnosti i brzine, ali isto tako nose i određene nedostatke i rizike u pogledu

sigurnosti podataka i privatnosti. Implementacija sigurnosnih zaštita je od suštinskog značaja kako bi se minimizirali potencijalni rizici od zloupotrebe ili kompromitovanja dokaza. Ova digitalna transformacija zahteva pažljivo planiranje, implementaciju i nadzor kako bi se postigao optimalan balans između efikasnosti i sigurnosti.

Elektronske sudnice i virtuelni sudski procesi: transformacija pravosuđa u digitalnom dobu

Uvođenje elektronskih sudnica i virtuelnih sudskih procesa označava revoluciju u pravosudnom sistemu. Ova sekcija istražuje prednosti, izazove i sigurnosne aspekte elektronskih sudnica, sprovođenje sudskih procesa putem video konferencija i zaštitu prava okrivljenih u virtuelnom okruženju. Elektronske sudnice predstavljaju inovativni korak ka modernizaciji pravosudnog sistema. Ove sudnice omogućavaju održavanje sudskih procesa putem virtuelnih platformi, umesto tradicionalnih fizičkih sudnica. Ova transformacija donosi niz prednosti, ali i izazova.

Prednosti:

- Efikasnost i brzina: Elektronske sudnice omogućavaju brže zakazivanje i vođenje sudskih procesa, čime se smanjuje vreme čekanja i gužve u sudovima.
- Smanjenje troškova: Eliminisanje potrebe za fizičkim prisustvom svih učesnika smanjuje troškove putovanja i smeštaja, kako za okrivljene tako i za svedoke i advokate.
- Pristupačnost: Elektronske sudnice omogućavaju učesnicima sa različitih lokacija da prisustvuju sudskim procesima bez potrebe za putovanjem.

Izazovi:

- Tehnički problem: Problemi sa internet vezom ili tehnički kvarovi mogu poremetiti tok sudskog procesa i izazvati nepredviđene pauze.
- Sigurnost i privatnost: Postoji rizik od neovlašćenog pristupa ili hakovanja tokom virtuelnih sudskih procesa, što može narušiti poverljivost informacija.
- Odgovarajući trening: Sudije, advokati i ostali učesnici moraju biti obučeni za efikasno upravljanje elektronskim sudnicama kako bi se osigurala pravičnost i efikasnost.

Sprovođenje sudskih procesa putem video konferencija

Sprovođenje sudskih procesa putem video konferencija predstavlja ključni element elektronskih sudnica. Ova tehnika omogućava učesnicima da učestvuju u sudskom procesu sa udaljenih lokacija putem video veze. Ovo nosi niz prednosti, ali zahteva pažljivo balansiranje kako bi se osigurala pravičnost i poštovanje prava svih učesnika.

Prednosti:

- **Fleksibilnost:** Učesnici mogu prisustvovati sudskim procesima bez obzira na geografsku udaljenost, što omogućava efikasnije iskorišćenje resursa.
- **Smanjenje stresa:** Okrivljeni i svedoci mogu izbeći nepotrebne stresove putovanja i fizičkog prisustvovanja sudskom procesu.
- **Brzina procesa:** Zahvaljujući eliminisanju potrebe za fizičkim prisustvom, sudski procesi mogu biti brže zakazani i vođeni.

Izazovi:

- **Sudski postupak:** Video konferencije mogu otežati uspostavljanje pravog sudskog postupka, uključujući interakcije između advokata, svedoka i sudije.
- **Narušavanje koncentracije:** Učesnici putem video veze mogu biti skloni prekidanju i ometanju, što može narušiti ozbiljnost sudskog procesa.
- **Pravo na prisustvo:** Okrivljeni imaju pravo da se suoče sa svojim optužbama i svedocima. U virtuelnom okruženju, ovo pravo može biti kompromitovano.

Zaštita prava okrivljenih u virtuelnom okruženju

Zaštita prava okrivljenih je od suštinskog značaja u svakom sudskom procesu, bilo da je fizički ili virtuelni. Virtuelni sudski procesi predstavljaju dodatne izazove u pogledu osiguranja fer postupka i pravičnosti.

Zaštite:

- **Kvalitetna tehnička oprema:** Osiguranje pouzdane internet veze i visokokvalitetnih uređaja je ključno kako bi se osigurao pravilan tok sudskog procesa.
- **Sigurnosne mere:** Enkripcija komunikacije, dvostruka autentifikacija i sigurnosni protokoli treba da budu primenjeni kako bi se zaštitila privatnost i poverljivost informacija.
- **Pravo na advokata:** Okrivljeni treba da imaju pristup svom advokatu tokom virtuelnog sudskog procesa kako bi mogli da konsultuju svoju odbranu.

Elektronske sudnice i virtuelni sudski procesi predstavljaju inovaciju u pravosudnom sistemu koja ima potencijal da unapredi efikasnost, pristupačnost i brzinu pravde. Međutim, važno je pažljivo razmotriti prednosti i izazove ovih tehnika, uzimajući u obzir sigurnosne aspekte i prava okrivljenih. Ove transformacije zahtevaju uravnotežen pristup koji osigurava pravičnost, prava i efikasnost pravosudnog sistema. Etički i pravni aspekti kriminalističke digitalizacije igraju ključnu ulogu u održavanju pravde, integriteta i zaštite građanskih prava u skladu s pozitivnim pravom jedne države. Uzmimo za primer hipotetičku državu "Novostvarna Republika" kako bismo razmotrili ove aspekte.

Etički aspekti:

U skladu s pozitivnim pravom, etički aspekti kriminalističke digitalizacije postavljaju temelje za fer i pravično postupanje prema svim građanima. Uvođenje digitalnih tehnologija zahteva strogu etičku osnovu kako bi se osiguralo da pristup informacijama i analizi bude transparentan, odgovoran i pošten.

Primeri:

- Transparentnost i pravda: Pozitivno pravo bi moglo zahtevati da sve digitalne tehnologije koje se koriste u kriminalističkoj istrazi budu transparentne i podložne verifikaciji. Ovo osigurava da postupak bude pravedan i da se izbegavaju nepravilnosti ili diskriminacija.
- Odgovorno korišćenje tehnologija: Etički kodeks za kriminalističke agencije u Novostvarnoj Republici može zahtevati odgovorno korišćenje digitalnih alata. To bi uključivalo da se tehnologija koristi samo u svrhe koje su zakonski opravdane i u skladu s pravima građana.
- Transparentnost prema građanima: Kako bi se očuvala građanska poverenja, pozitivno pravo bi moglo obavezivati kriminalističke agencije da informišu građane o tome kako se koriste digitalne tehnologije u istrazi i kako se štite njihova prava.
-

Pravni aspekti:

Pravni aspekti kriminalističke digitalizacije podrazumevaju usklađivanje digitalnih metoda s pravnim normama i postupcima. Ovo uključuje definisanje ovlašćenja, procedure prikupljanja i čuvanja podataka, kao i sankcije za eventualne zloupotrebe.

- Ovlašćenja i granice: Pozitivno pravo bi trebalo da jasno definiše ovlašćenja kriminalističkih agencija u vezi s upotrebom digitalnih tehnologija. To uključuje šta se smatra zakonitim prikupljanjem i obradom podataka te ograničenja u pogledu upotrebe ovih tehnologija.
- Procedura prikupljanja i čuvanja podataka: Pravni okvir bi trebalo da propiše tačne procedure za prikupljanje i čuvanje digitalnih podataka. Ovo uključuje osiguranje da se podaci prikupljaju uz poštovanje prava na privatnost i da se čuvaju na siguran način.
- Sankcije za zloupotrebu: Ako se digitalne tehnologije zloupotrebe u kriminalne svrhe ili prekorače zakonska ovlašćenja, pozitivno pravo bi trebalo da predvidi stroge sankcije za takve slučajeve. Ovo služi kao odvratajući faktor od potencijalnih zloupotreba.

Pitanja privatnosti i zaštite podataka

U digitalnom dobu, pitanja privatnosti i zaštite podataka postaju sve značajnija u okviru kriminalističke digitalizacije. Ustav Republike Srbije garantuje

pravo na privatnost, a zakoni o zaštiti podataka štite informacije građana. Prilike za prikupljanje, skladištenje i analizu podataka postavljaju izazove u pogledu prava građana na privatnost. Uzimajući u obzir moguće izmene, pravni okviri bi mogli dodatno regulisati kako se podaci prikupljaju, koriste i dele. To uključuje stroge uslove za prikupljanje podataka, jasne svrhe za koje se koriste i pristanak subjekata podataka. Takođe bi bilo važno obezbediti mehanizme za građane da ostvare svoja prava na pristup, ispravku i brisanje svojih podataka.

POTENCIJALNE ZLOUPOTREBE DIGITALNIH TEHNOLOGIJA

U kontekstu kriminalističke digitalizacije, potencijalne zloupotrebe digitalnih tehnologija postaju ozbiljan izazov. Ustav i zakoni osiguravaju pravdu i pravičnost, ali brza evolucija tehnologije zahteva prilagođavanje. Ovo bi moglo uključiti zabranu neovlašćenog pristupa podacima i rigorozne kazne za zloupotrebu tehnologije u kriminalne svrhe. Uzmimo za primer moguće izmene: pravni okviri bi mogli uključivati čvršće regulisanje upotrebe alata za hakovanje ili tehnika kao što su veštačka inteligencija za praćenje i analizu podataka. Pored toga, mogla bi biti uvedena jasna pravila za nadzor agencija koje koriste ovu tehnologiju kako bi se izbeglo zloupotreba moći. Kako se digitalna tehnologija razvija, pravni okviri moraju pratiti promene kako bi se osiguralo da pravda i zaštita ostaju osnovne vrednosti. U budućnosti bi mogla biti izmenjena ili dopunjena prava građana kako bi se bolje adresirali etički i pravni aspekti kriminalističke digitalizacije. Na primer, pravni okviri bi mogli uključiti uspostavljanje posebnih sudova ili panela za procenu slučajeva koji se odnose na kriminalističku digitalizaciju. Ovo bi omogućilo da se donose odluke uz stručno razumevanje tehničkih i etičkih implikacija. Takođe, može se očekivati da će se pravni okviri prilagođavati kako bi se regulisali novi aspekti tehnologije, poput veštačke inteligencije i blockchain tehnologije.

Etički i pravni aspekti kriminalističke digitalizacije zahtevaju pažljivo balansiranje između pristupačnosti informacija i zaštite građanskih prava. Uz pravovremene izmene pravnih okvira, Republika Srbija bi mogla efikasno upravljati izazovima digitalnog doba i osigurati da pravda i integritet ostanu osnovne vrednosti u pravosudnom sistemu.

PRIMERI USPEŠNE KRIMINALISTIČKE DIGITALIZACIJE: POSTIZANJE EFIKASNOSTI, BRZINE I PRAVDE

Kriminalistička digitalizacija je pružila niz inovacija koje su transformisale način na koji se istražuju i rešavaju krivična dela. U ovoj sekciji, istražićemo primere uspešne kriminalističke digitalizacije širom sveta, ističući kako su digitalni alati, efikasna digitalizacija i inovativne metode doprinele rešavanju slučajeva, ubrzanju istraga i postizanju pravde. Primenom digitalnih alata, kriminalističke agencije su uspešno rešavale složene slučajeve, identifikovale počinioce i osigurale dokaze za krivično gonjenje.

Primer: analiza digitalnih uređaja

Digitalni uređaji kao što su računari, pametni telefoni i tablet uređaji postaju sve važniji izvori dokaza. Kriminalističke agencije su uspešno koristile forenzičke metode kako bi analizirale ove uređaje i izvukle relevantne informacije kao dokaze. Na primer, analizom telefona osumnjičenog za terorističke aktivnosti, kriminalisti su uspeli identifikovati veze sa drugim osobama, lokacijama i komunikacijama koje su bile od ključnog značaja za rasvetljavanje slučaja.

Smanjenje vremena istrage putem efikasne digitalizacije

Digitalizacija je značajno smanjila vreme potrebno za sprovođenje istražnih aktivnosti, omogućavajući brže identifikovanje počilaca i efikasnije korišćenje resursa. Korišćenjem analize velikih skupova podataka (big data), kriminalističke agencije su uspele identifikovati obrasce i trendove koji su pomogli u otkrivanju i sprečavanju krivičnih dela. Na primer, analizom bankovnih transakcija i putovanja osumnjičenih za pranje novca, agencije su brzo identifikovale sumnjive aktivnosti i preduzele odgovarajuće mere. Kriminalistička digitalizacija nije samo povećala efikasnost, već je i omogućila primenu inovativnih metoda kako bi se osigurala pravičnost i postigla pravda.

Primer: veštačka inteligencija u analizi podataka

Korišćenje veštačke inteligencije (AI) za analizu velike količine podataka omogućava brže identifikovanje ključnih informacija. Na primer, analiza velikih tekstualnih datoteka putem algoritama dubokog učenja može identifikovati ključne termine i povezanosti, što olakšava istražnim organima da brzo pretraže i pronađu relevantne informacije.

Primeri uspešne kriminalističke digitalizacije jasno pokazuju kako digitalni alati, efikasna digitalizacija i inovativne metode imaju značajan uticaj na pravosudni sistem. Ovi primeri ilustruju sposobnost digitalnih tehnologija da transformišu način na koji se krivična dela istražuju i rešavaju. Kroz analizu digitalnih uređaja, analizu velikih skupova podataka i primenu veštačke inteligencije, kriminalističke agencije postižu brže rezultate, smanjuju vreme istrage i doprinose postizanju pravde. U budućnosti, očekuje se da će dalji razvoj tehnologije i integracija digitalnih alata dodatno poboljšati sposobnosti kriminalističkih agencija. Međutim, uz sve prednosti, važno je održavati balans između efikasnosti i zaštite građanskih prava kako bi se obezbedilo da digitalizacija pravosudnog sistema ostane fer, pravična i etična. Kriminalistička digitalizacija ima sve veći uticaj na pravosudne sisteme širom sveta. Razvoj digitalnih alata i integracija novih tehnologija otvaraju niz mogućnosti, ali i izazova. U ovoj sekciji, istražićemo budućnost kriminalističke digitalizacije fokusirajući se na tendencije u daljem razvoju digitalnih alata, integraciju novih tehnologija u istražne procese i načine za prevazilaženje potencijalnih prepreka. Budućnost kriminalističke digitalizacije obeležavaće stalno napredovanje tehnologije i razvoj naprednih alata koji će pružiti još veću efikasnost i preciznost u istrazi i rešavanju krivičnih dela. Napredak u veštačkoj inteligenciji omogućiće analizu

velikih skupova podataka uz identifikaciju nevidljivih obrazaca i povezanosti. To će omogućiti istražiteljima da brže identifikuju potencijalne tragove i otkriju nove informacije koje bi inače mogle proći neprimjećeno. Blockchain će verovatno postati ključna tehnologija za obezbeđivanje transparentnosti i autentičnosti dokaza. Ona može omogućiti sigurno skladištenje dokaza, kao i praćenje lanca poverenja u lancu dokaza.

Korišćenje biometrijskih podataka kao što su otisci prstiju, prepoznavanje lica i irisa može značajno poboljšati identifikaciju osumnjičenih i povezivanje sa dokazima. Kriminalističke agencije će morati pravilno da integrišu nove tehnologije u svoje istražne procese kako bi postigle optimalne rezultate.

Stručnost i obuka: Sa sve složenijim tehnologijama, istražitelji će morati redovno da se obučavaju kako bi efikasno koristili nove alate. Takođe, biće važno imati stručnjake koji razumeju tehnologiju i pravne aspekte.

Interdisciplinarni pristup: Integracija tehnologije će zahtevati interdisciplinarni pristup sa saradnjom sa stručnjacima iz oblasti tehnologije, prava, etike i bezbednosti.

Budućnost kriminalističke digitalizacije donosi i niz izazova i prepreka koje će trebati prevazići.

Pitanja privatnosti: Sa sve većim prikupljanjem podataka, postavlja se pitanje kako održati balans između efikasnosti istrage i zaštite privatnosti građana. To zahteva jasne regulative i transparentnost.

Sigurnost podataka: Povećana upotreba digitalnih tehnologija donosi veći rizik od hakerskih napada i neovlašćenog pristupa podacima. Ovo zahteva snažne sigurnosne mere i enkripciju.

Pravna harmonizacija: Sa brzim tehnološkim promenama, zakoni i regulative često ne mogu pratiti. Potrebno je stalno ažuriranje pravnih okvira kako bi se održala adekvatna regulacija digitalnih alata.

Budućnost kriminalističke digitalizacije obećava uzbudljive inovacije koje će znatno unaprediti sposobnosti istražitelja i pravosudnih sistema. Integracija naprednih tehnologija, kao što su veštačka inteligencija i blockchain, omogućiće preciznije i brže istraživanje krivičnih dela. Međutim, izazovi u vezi sa privatnošću, sigurnošću podataka i pravnom regulacijom zahtevaju pažljivo i pravovremeno upravljanje. Kroz sveobuhvatnu obuku, interdisciplinarni pristup i fleksibilne pravne okvire, kriminalističke agencije će biti spremne da efikasno iskoriste potencijal kriminalističke digitalizacije u budućnosti.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA I PREDLOZI

Prvo i najvažnije, kriminalistička digitalizacija predstavlja neizbežan korak ka modernizaciji pravosudnih sistema. Digitalni alati omogućavaju brže prikupljanje, analizu i deljenje dokaza, čime se olakšava istraživanje i postizanje pravde. Analiza digitalnih uređaja, forenzička istraživanja mobilnih uređaja i pristup društvenim mrežama postaju neophodni alati za istražitelje. Napredak veštačke inteligencije omogućava analizu velikih skupova podataka i prepoznavanje obrazaca, što značajno ubrzava proces identifikacije i praćenja kriminalnih aktivnosti. Takođe, kriptografija

i blockchain tehnologija donose novu dimenziju zaštite podataka i autentičnosti dokaza. Elektronske sudnice i virtuelni sudski procesi obećavaju veću pristupačnost i efikasnost pravde, ali zahtevaju pažljivo balansiranje kako bi se sačuvala prava okrivljenih i osigurala sigurnost.

Etički i pravni aspekti kriminalističke digitalizacije su od ključnog značaja. Zaštita privatnosti, sprečavanje zloupotreba digitalnih tehnologija i prilagođavanje pravnih okvira novim izazovima zahtevaju kontinuiranu pažnju i prilagodljivost.

Ovaj skroman inovativan pravac u kriminalistici koji je neizbežan u sadašnjosti i još bližoj budućnosti samo dotiče površinu složenosti i dubine kriminalističke digitalizacije. Pozivamo na dalja istraživanja kako bi se dublje razumela interakcija između tehnologije, prava i etike u pravosudnom kontekstu. Razvoj novih tehnologija će verovatno zahtevati stalno prilagođavanje pravnih okvira i etičkih smernica. Pored toga, pozivamo pravosudne organe i organe reda da primene ovaj skup znanja kako bi unapredile svoje metode i postigle efikasnije rezultate u borbi sa kriminalom.

Pravosudna struka, tehnolozi i zakonodavci treba da rade zajednički kako bi se osiguralo da digitalizacija doprinosi pravdi i zaštiti građanskih prava. Kriminalistička digitalizacija predstavlja neprekidan put transformacije. Ona nudi ne samo alate za efikasno istraživanje i rešavanje slučajeva, već i priliku da se pravda ostvari brže i pravednije. Kroz pažljivu integraciju tehnologije, poštovanje etičkih standarda i kontinuirano ažuriranje pravnih okvira, pravosudni sistem može navigirati kroz izazove i postići izvanredne rezultate u digitalnom dobu.

LITERATURA

1. Catuvhedi, A., Awathi, A., Shanker, S., (2019), *Cyber Forensic – A Literature Review*, Trinity Journal of Management, IT and Media, Volume X, Issue 1, ACS Publisher, Washington.
2. Duzlevski, I., (2022), *Značaj digitalizacije u krivičnom pravu*, Tematski zbornik radova međunarodnog značaja – Digitalizacija u kaznenom pravu i pravosuđu, Institut za uporedno pravo, Beograd, TRI O d.o.o. Aranđelovac.
3. Krivokapić, V., (2008), *Prevenција kriminaliteta – teorijsko kriminalistički pristup*, Nade desing, Narodno delo, Beograd.
4. Samuilov, J., (2022), *Digitalizacija pravosuđa u Republici Srbiji*, Tematski zbornik radova međunarodnog značaja – Digitalizacija u kaznenom pravu i pravosuđu, Institut za uporedno pravo, Beograd, TRI O d.o.o. Aranđelovac.
5. Sarmah, S.S., (2018), *Understanding Blockchain Technology*, Computer Science and Engineering, AIRCC, Chennai.

RESUME

First and foremost, criminal digitisation represents an inevitable step towards the modernization of judicial systems. Digital tools enable faster collection, analysis and sharing of evidence, thereby facilitating research and justice. Digital device analysis, mobile forensics and social media access are becoming essential tools for investigators. Advances in artificial intelligence enable analysis of large data sets and

pattern recognition, which significantly accelerates the process of identifying and tracking criminal activities. Also, cryptography and blockchain technology bring a new dimension to data protection and evidence authenticity. Electronic courtrooms and virtual trials promise greater accessibility and efficiency of justice, but require careful balancing to preserve the rights of defendants and ensure safety. Ethical and legal aspects of criminal digitization are of crucial importance. Protecting privacy, preventing misuse of digital technologies and adapting legal frameworks to new challenges require continuous attention and adaptability.

STICANJE DRŽAVLJANSTVA U REPUBLICI SRBIJI I UPOREDNOM PRAVU

Berina Jusufović
Draga Mušović
Amra Korać

Apstrakt

Regulisanje državljanstva je od izuzetnog značaja za primenu normi osnovnih ljudskih prava, univerzalnog karaktera, koje se odnose kako na fizička lica tako i na nacionalno zakonodavstvo koje diktira norme koje će se primeniti u ovoj oblasti. Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima definiše državljanstvo kao pravo svakog čoveka na jedno državljanstvo gde se izričito zabranjuje svako samovoljno oduzimanje državljanstva i uskraćivanje prava na državljanstvo. Pravo na sticanje državljanstva nije samo ideja, nego predstavlja deo sistema prava i sloboda čoveka, za čiju se primenu, na različite načine zalaže pravna nauka, pa u skladu sa tim i cilj ovog rada jeste predstaviti uslovljavajuće norme, prednosti i mane pojedinih zakonskih odredaba koje se tiču sticanja državljanstva i njihov uporedno pravni prikaz.

Ključne reči: državljanstvo, sticanje državljanstva, ljudska prava.

ACQUISITION OF CITIZENSHIP IN THE REPUBLIC OF SERBIA AND COMPARATIVE LAW

Abstract

The regulation of citizenship is extremely important for the application of norms of basic human rights, of universal character, which apply both to natural persons and to the state itself, which determines the norms to be applied in this area. The Universal Declaration of Human Rights defines citizenship as the right of every person to one citizenship, where any arbitrary deprivation of citizenship and denial of the right to citizenship is expressly prohibited. The right to acquire citizenship is not only an idea, but it represents a part of the system of human rights and freedoms, the application of which is advocated by legal science in different ways, and accordingly the aim of this paper is to present the conditioning norms, advantages and disadvantages of certain legal provisions that concern the acquisition of citizenship and their comparative legal presentation.

Key words: citizenship, acquisition of citizenship, human rights.

UVOD

Regulisanje državljanstva je od izuzetnog značaja kako za državu, tako i za pojedinca. To je osnov za kreiranje pravnog, socijalnog, ekonomskog i političkog prava na njenoj teritoriji, na koji državljani ostvaruju veliki spektar građanskih prava. Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima definiše državljanstvo kao pravo svakog čoveka na jedno državljanstvo gde se izričito zabranjuje svako samovoljno oduzimanje državljanstva i uskraćivanje prava na državljanstvo.

U ovom radu će se predstaviti pojam državljanstva, kao i njegov značaj i način na koji se ono može steći. Kroz kratak osvrt na položaj lica sa pravom na određeno državljanstvo kao i lica bez tog prava, ističemo razliku kategorizacije ovih lica. U glavnom delu rada će se govoriti o ključnoj temi, načinu sticanja državljanstva u uporednom pravu i Republici Srbiji.

POJAM DRŽAVLJANSTVA

Državljanstvo je bitna veza na osnovu koje se određuje pripadnost jednog lica određenoj državi. (Tibor; Bernadet; Knežević; Pavić; 2008.)

Državljanstvo može biti shvaćeno kao pravna celina ili kao pravni odnos. Državljanstvo kao pravna celina predstavlja skup pravnih normi kojima se regulišu odnosi državljanstva. Državljanstvo kao pravni odnos je odnos javnopravnog karaktera između fizičkog lica i suverene države na osnovu koja to lice ima status, po kome su mu uz odgovarajuće obaveze, formalnopravno dostupna sva građanska, politička i ekonomsko-socijalna prava u toj državi, bez obzira da li se nalazi na domaćoj ili na stranoj teritoriji. (Blagojević, 1994.)

Državljanstvo, osim što ljudima potvrđuje osećaj ličnog identiteta, takođe daje pravo na pravnu zaštitu od strane države, kao i na druga brojna građanska i politička prava, pa čak i onda kada se građani nalaze van svoje domaće zemlje. Treba imati u vidu da nisu svi stanovnici državljani države u kojoj se nalaze. Na teritoriji svake države, pored njenih državljana, u određenoj meri žive i stranci koji su državljani nekih drugih zemalja. U savremnom pravu skoro u svakoj državi teži se ka tome da se izjednače prava stranaca sa pravima domaćih državljana. To izjednačenje se odnosi najviše na privatna prava stranaca, i to pravo svojine, pravo na zasnivanje radnog odnosa, i dr. Dosta država sveta strancima ne priznaje politička prava, ona važe samo za državljane te države i samo ih oni mogu koristiti.

Između pojedinca i neke države može da postoji teritorijalna i personalna veza. Teritorijalna veza podrazumeva da ko god da se nađe na teritoriji jedne države poštuje sve propise te države. Personalna veza je državljanstvo, javnog pravnog karaktera između pojedinca i određene države iz koje proističu određena prava i obaveze. Domaći državljani imaju biračko pravo, pravo da obavljaju državnu službu, da imaju miran život i određenu zaštitu u inostranstvu. (Deklaracija, 2022)

U međunarodnom privatnom pravu je zastupljeno načelo reciprociteta (uzajamnosti). To znači da je domaći državljanin u stranoj državi je u istom položaju kao strani državljanin u našoj državi, na primer: kada je reč od vizama, boravku, registraciji preduzeća...

Postoje dva osnovna načina sticanja državljanstva:

1. *Sticanje* državljanstva poreklom
2. Sticanje državljanstva prijemom

Državljanstvo može prestati na dva načina:

1. *Prestanak državljanstva otpustom* – državljaninu prestaje državljanstvo ako podnese zahtev za otpust i ako ispunjava sledeće uslove:

- da je navršio 18 godina života,
- da nema smetnji u pogledu vojne obaveze;
- da je izmirio zakonske obaveze u Republici Srbiji;
- da je regulisao imovinskopravne obaveze iz bračnog odnosa i odnosa roditelja i dece prema licima koja žive u Republici Srbiji;
- da se protiv njega u Republici Srbiji ne vodi krivični postupak za krivična dela za koja se goni po službenoj dužnosti, a ako je u Republici Srbiji osuđen ne kaznu zatvora – da je tu kaznu izdržao;
- da ima strano državljanstvo ili dokaz da će biti primljen u strano državljanstvo. (Ministarstvo spoljnih poslova, 2022.)

2. *Prestanak državljanstva odricanjem* - Ako je lice navršilo 18 godina života, rođeno je i živi u inostranstvu, a ima strano državljanstvo, može se, po određenom postupku, do navršene 25. godine života odreći državljanstva Republike Srbije.

Pojam državljanstva treba razlikovati i razgraničiti od pojma nacionalnost. Ova dva pojma su u suštini jako usko i blisko povezana, ali treba ih dobro razlikovati. Nacionalnost označava i podrazumeva pripadnost pojedinca određenom narodu, odnosno određenoj naciji. Svaki narod ima svoje sunarodnike koji žive u raznim državama, i koji ne moraju svi imati isto državljanstvo. Dakle, nacionalnost je etnički pojam, što znači da samo država ima svoje državljane i oni ne moraju biti svi iste nacionalnosti. Razlog zbog čega u praksi ponekad dolazi do izjednačavanja ova dva pojma jeste činjenica da u engleskom jeziku reč *nationality* označava državljanstvo. Pojam *nationality*, iako ponekad pogrešno upotrebljen kao istovetan pojmu *citizenship* u engleskom jeziku (zbog političke legitimacije "nation-states" ili nacionalnih država u kojima načelno granice nacija odgovaraju i jednaka su državnim granicama, što u većini država danas zapravo nije slučaj), podrazumeva u engleskom jeziku, u stvari, vezanost za određenu državu u kojoj je osoba rođena, a čiji ne mora biti državljanin. (Čok, 1999: 35.)

ISTORIJSKI RAZVOJ DRŽAVLJANSTVA

Od samog nastanka civilizacije i prvih oblika grad-država, pa sve do danas razlikovala su se priznavanje prava i nametanje obaveza stanovništvu. Tako se u svim državama stanovništvo delilo na starosedeoce i one koji su na različite načine stigli u tu državu - doseljenike. Iako se značaj državljanstva znatno menjao kroz istoriju

postoje neki zajednički elementi državljanstva tokom vremena. Koncept državljanstva se prvi put pojavljuje u gradovima-državama Grčke u 8. veku pre nove ere. Nisu svi građani uživali pravo na državljanstvo. To pravo su imali samo muškarci stariji od 20 godina, dok žene, robovi i siromašniji članovi zajednice nisu mogli ostvariti to pravo. Žena koja bi bila rođena u domaćinstvu državljanina imala je prestiž da bude u društvenoj klasi državljanina, ali nije imala državljanstvo. Državljanstvo je nudilo kako prava tako i obaveze. Državljanin je imao pravo da glasa, obavlja važne funkcije, bude član skupštine, ali je isto tako podlegao porezu i vojnoj službi.

U Rimu državljanstvo je počelo da dobija širi karakter odnosa zasnovanog na zakonu, sa manjim učešćem u politici, ali sa širenjem sfere ko se smatra građaninom. Prednost za sticanje Rimskog državljanstva su imali slobodni punoletni muškarci čiji su očevi bili državljani Rima, bez obzira na poreklo majke. Rimljani su državljanstvo prvo koristili kao sredstvo za razlikovanje stanovnika grada Rima od onih naroda čije su teritorije osvojili. Ratovanjem i osvajanjem sve više teritorija, Rimljani su počeli da državljanstvo daju saveznicima širom Italije, a zatim i narodima u drugim Rimskim provincijama. Prvo, stanovništvo osvojenih teritorija je dobilo verziju rimskog državljanstva dok im je dozvoljeno da zadrže sopstvene oblike vlade. Drugo, verzija datog rimskog državljanstva bilo je više pravne nego političke vrste – „civitas sine“ suffragio“ ili „državljanstvo bez glasanja“. (Deklaracija, 2022.) Rimsko carstvo je dozvolilo dvojno državljanstvo. Zbog ove druge verzije državljanstva doslo je do odvajanja političke i pravne zajednice. Feudalni poredak, donoseći sa sobom druga pravna shvatanja, izaziva i promenu u pogledu osnova određivanja državljanstva rođenjem. Veza pojedinaca sa zemljom postaje najvažnija i bitna odlika ovoga poretka. Otuda, počev od desetog veka, državljanstvo deteta određuje se po sistemu *ios soli*. (Blagojević, 1938: 18.)

Prema ovom sistemu, domaćim državljaninom smatralo se svako ko je rođen na toj teritoriji bez obzira na poreklo i državljanstvo roditelja. Upravo to je razlika u odnosu na nekadašnji odnos prema državljanstvu gde je bilo važno poreklo roditelja. Ovaj sistem je imao svoje mane, zato je naišao na velike kritike. U našem pravu, termin državljanstvo je usvojen 1928. godine kada se uveo Zakon o državljanstvu u Kraljevini Jugoslaviji. Nakon njenog raspada sve države pa i naša su zadržale su taj termin i prava koja su bila garantovana ovim zakonom. Najpre su norme državljanstva bile u građanskim zakonicima, a tek kasnije u posebnim zakonima o državljanstvu.

DRŽAVLJANSTVO SA ASPEKTA MEĐUNARODNOG PRIVATNOG PRAVA

Državljanstvo predstavlja pravni odnos između države i pojedinca. To je pravni status koji osoba dobije kada se rodi ili kada se naturalizuje u određenoj državi. Državljanstvo se može posmatrati i sa međunarodnog privatnog prava, gde se razmatra kako se određena osoba tretira u međunarodnom okviru.

Međunarodno privatno pravo je grana unutrašnjeg prava. Njegova pravila nisu međunarodna, međunarodno obeležje imaju samo odnosi koje reguliše, jer se vezuje za više suvereniteta. Pravila međunarodnog privatnog prava na direktan ili indirektan

način regulišu ona pravna pitanja koja se postavljaju usled pojave elemenata inostranosti u privatnopravnim odnosima. (Tibor, Bernadet, Knežević, Pavić : 2008.)

Državljanstvo se u međunarodnom privatnom pravu javlja kao inostrani element, što znači da se odnosi na unutrašnje propise i zakone određene države. On se koristi kao kriterijum za određivanje koji zakoni se primenjuju na određenu osobu u datom slučaju. Na primer, ako lice ima državljanstvo jedne države, a živi u drugoj državi, tada se u slučaju sudskih postupaka primenjuju zakoni države u kojoj se osoba nalazi, a kada je u pitanju nasleđivanje i brak primenjuju se zakoni države koje to lice ima državljanstvo.

Državljanstvo ima važnu ulogu i u pravima i obavezama osobe prema državi u kojoj živi. Na primer, državljani jedne države mogu da lakše ostvaruju neka prava, dok državljani druge države na teži način ostvaruju ta ista prava.

STICANJE DRŽAVLJANSTVA

Država je uglavnom ta koja na osnovu svojih zakona reguliše uslove pod kojima jedno strano lice može da postane državljanin te zemlje tj. da dobije takvu pravnu vezu sa jednom državom, a ta veza predstavlja da on kao čovek stiče određena prava i slobode, ali takođe se i obavezuje da prihvata i ispunjava određene dužnosti i odgovornosti koje mu ta država nalaže.

Dva su osnovna načina za sticanje državljanstva:

1) Prvi način je *ius sanguinis* - Sticanje državljanstva poreklom – deca nasleđuju državljanski status svojih roditelja. To znači da će dete imati državljanstvo ono koje ima i njegov roditelj.

2) Drugi način je sticanje državljanstva prijemom i to:

-ius soli –po teritoriji rođenja – dete koje je rođeno na domaćoj teritoriji ima domaće državljanstvo.

-ius domicili –na osnovu prebivališta

U savremenom pravu pored ova dva osnova za sticanje prava postoji jos i sticanje državljanstva međunarodnim ugovorima. Ovaj način zakoni o državljanstvu retko bliže određuju, a njihova primena zavisi od međunarodnih ili međudržavnih odnosa.

Za sticanje državljanstva strano lice mora da ispuni sledeće uslove:

- 1) da je navršilo 18 godina života i da mu nije oduzeta poslovna sposobnost
- 2) da ima otpust iz stranog državljanstva ili podnese dokaz da će dobiti otpust ako bude primljen za sticanje novog državljanstva
- 3) da je boravio na teritoriji u toj državi, u periodu koji predviđa zakon te države
- 4) da je podnelo pismenu izjavu da tu državu smatra svojom državom.

Lica koja imaju prava na sticanje državljanstva

Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima iz 1948. Godine navodi da svako lice ima pravo na državljanstvo. Niko ne sme da bude samovoljno lišen državljanstva ali takođe ni prava promene državljanstva. Ovo pravo je utemeljeno na postojanju relativne veze između pojedinca i države. Biti državljanin neke države, zapravo znači

da se lice ili pojedinac smatra građaninom te države pod uslovima navedenim u njenoj nacionalnoj pravnoj regulativi. To su uglavnom države u kojima je lice rođeno ili države čiji su državljani bili roditelji tog lica u trenutku rođenja.

Nezavisno od skupa međunarodno pravnih propisa koji se odnose na sticanje, gubitak ili uskraćivanje prava na državljanstvo, moramo priznati da postoji veliki broj lica bez državljanstva, koje nazivamo APATRIDIMA.

Razlozi koji mogu da dovedu do nepostojanja državljanstva su različiti, npr. sukobi zakona, bračnog prava, diskriminacije, nepostojanje upisa u matičnu knjigu rođenih, takođe i kada država pojedincu ukida pravo državljanstva, onda kada se samo lice odluči na odricanje državljanstva, i drugih razloga. Mnoge osobe u svetu koje nemaju državljanstvo su žrtve prisilnog raseljavanja. Uistinu se može i reći da je to jedan od njihovih glavnih problema, pored toga što nemaju državljanstvo. Osobe koje su proterane iz svojih domova su u najvećem broju apatridi, a naročito kada je njihovo raseljavanje praćeno čestim promenama teritorijalnih granica.

Ljudi često svrstavaju apatride i izbeglice pod istim pojam iako zapravo nisu. Osnovna razlika između apatrida i izbjeglica jeste što su apatridi lica bez državljanstva, mogu se svesno odlučiti na to da sami sebe liše državljanstva, dok kod su izbeglice narod koji beži iz svoje države usled ratnog stanja, sukoba ili progona.

Lica mogu imati dva državljanstva -bipatridi- ili čak više državljanstava – polipatridi. Neke države ograničavaju tj. ne predviđaju posedovanje dvojnog državljanstva. Primer toga jeste Japanski zakon o državljanstvu, koji u članu 14 previđa da osobe koje imaju dvojno državljanstvo do navršene 22. godine života moraju da odaberu koje državljanstvo žele da zadrže. U Srbiji i Crnoj Gori su dozvoljena dvojna državljanstva.

Jedno lice može steći više državljanstava na različite načine. Na primer, ako neka osoba pri rođenju stiče jedno državljanstvo, nakon toga stiče drugo državljanstvo na osnovu porekla svojih roditelja -dve različite države. Nakon nekolina godina, ta ista osoba pri udaji stiče treće državljanstvo na osnovu države u kojoj živi njen suprug.

STICANJE DRŽAVLJANSTVA U UPOREDNOM PRAVU

U uporednom zakonodavstvu postoje dva osnovna načina sticanja državljanstva:

1. **Ius sanguinis** (državljanstvo po poreklu)
2. **Ius soli** (državljanstvo po rođenju).

Državljanstvo po poreklu znači da dete stiče državljanstvo prema državljanstvu njegovih roditelja i karakterističan je za države koje su tradicionalno emigrantske i nastojale su da pod svojom vlašću zadrže građane koji napuste njihovu teritoriju.

Državljanstvo po rođenju se stiče prema državi u kojoj je dete rođeno i karakteristično je za imigrantske zemlje, koje su nastojale da podvedu pod svoju vlast novopridošla lica. Dopunski načini sticanja državljanstva mogu biti sledeći:

1. prijem – kada lice boravi određeni vremenski period na teritoriji određene države i ispunjava druge propisane uslove,
2. stupanje u brak sa licem koje ima državljanstvo određene države,

3. pozakonjenje – ako je bračnost deteta uslov za sticanje državljanstva, ono ga stiče ako se utvrdi da su roditelji u braku,
4. usvojenje – usvojenik, koga je usvojilo lice određenog državljanstva, stiče državljanstvo te države. (Arifović, 23).

STICANJE DRŽAVLJANSTVA U ZEMLJAMA BENELUKSA

Beneluks čine tri monarhije: Belgija, Holandija i Luksemburg. Ime je formirano od početnih slova svake od država: BE-NE-LUX.

Belgija

Da bi lice steklo pasoš Belgije, mora se predhodno odreći matičnog, ali takođe zadovoljiti određene uslove koje propisuju zakoni ove države.

Uslovi za prijem u državljanstvo ove države podrazumevaju da stranac ima najmanje 18 godina, da u toj zemlji legalno boravi u poslednjih 5 godina i da ima konkretne veze sa njom, kao što su na primer: posao, porodica, određene investicije itd.

Lice koje pokušava da dobije državljanstvo Belgije takođe mora dobro da pozna neke od službenih jezika u ovoj zemlji – nemački, francuski, holandski.

Od kandidata će se tražiti i da imaju obrazovanje od najmanje 400 odslušanih časova prethodno navedenih jezika, ali takođe i da su bili zapošljeni najmanje 468 dana u poslednjih 5 godina.

Ukoliko se strano lice venča sa državljaninom Belgije ili jedan od supružnika stekne belgijsko državljanstvo za vreme braka, drugi supružnik – stranac može podneti zahtev za prijem ako su 3 godine živeli zajedno u Belgiji.

Holandija

Holandija se ubraja među liberalnije u Evropi po pitanju uslova za dobijanje državljanstva, s tim da se prethodno moraju odreći državljanstva matične države.

Postoji i još nekoliko uslova:

- podnosilac zahteva mora biti stariji od 18 godina,
- u poslednje 4 godine mu nije izrečena kazna zatvora ili novčana kazna veća od 453,78 eura,
- poznavanje jezika,
- posedovanje bezuslovne boravišne dozvole na neodređeno vreme i
- 5 godina neprekidno živi u Holandiji.

Luksemburg

Za sticanje državljanstva Luksemburga podnosioci zahteva koji ispunjavaju uslove moraju proći test i luksemburškog jezika u organizaciji Nacionalnog instituta za jezik. Ovo je treći službeni jezik pored nemačkog i francuskog. Zahtev za

državljanstvo može biti odbijen kandidatima koji su imali dvogodišnju uslovnu zatvorsku kaznu ili kaznu zatvora od godinu dana.

Strana lica koja su rođena u Luksemburgu automatski će steći luksemburško državljanstvo kada napune 18 godina života, pod uslovom da su živeli u Luksemburgu 5 godina zaredom pre nego što su napunili 18 godina, i da je naravno jedan od njegovih roditelja bio registrovan stanovnik Luksemburga 12 meseci pre rođenja deteta.

Ukoliko lica žive preko 20 godina ili čak više, onda nisu u obavezi da urade test jezika.

STICANJE DRŽAVLJANSTVA U ŠVAJCARSKOJ

Sticanje državljanstva određene države znači da pojedinac pored prava koje mu ta država garantuje preuzima i određene obaveze, kao što su pravo da se bira i da bude biran ili služenje vojnog roka.

Švajcarsko državljanstvo se može steći na tri načina:

1. Pravo krvi
2. Venčanjem sa švajcarskim državljaninom
3. Naturalizacija

1. Sticanje državljanstva preko krvi: jedan od roditelja treba da bude državljanin Švajcarske. Do nedavno je to važno samo za oca, majke nisu mogle da prenesu svoje državljanstvo deci. (Deklaracija, 2022) Švajcarsko državljanstvo ne može se steći rođenjem na njihovoj teritoriji.

2. Sticanje državljanstva venčanjem sa švajcarskim državljaninom: lice koje nije državljanin Švajcarske treba da boravi 5 godina u Švajcarskoj, od kojih je 3 godine u bračnoj zajednici. Poslednja godina pred traženje državljanstva, mora biti provedena samo na švajcarskoj teritoriji.

3. Sticanje državljanstva naturalizacijom: Švajcarska poznaje tri načina sticanja švajcarskog državljanstva putem službene odluke.

Uobičajena naturalizacija je otvorena za strane državljane koji su u Švajcarskoj živeli najmanje 10 godina, od kojih tri u poslednjih pet godina pre podnošenja zahteva, i koji imaju stalnu boravišnu dozvolu (dozvola C).

Lica koja imaju pravo na naturalizaciju su:

- koja su u braku sa švajcarskim državljaninom;
- koja pripadaju trećoj generaciji stranaca i rođeni su u Švajcarskoj.

Pored toga, Švajcarska ima i druge pojednostavljene procedure naturalizacije, na primer za lica bez državljanstva. Osobe koje su izgubile švajcarsko državljanstvo oduzimanjem, otpuštanjem ili gubitkom švajcarskog državljanstva imaju pravo na vraćanje.

Švajcarsko državljanstvo se može steći usvajanjem samo ako je usvojeno lice u vreme usvojenja još uvek maloletno i ako usvojenje detetu daje pun pravni status prirodnog deteta. Ako ovi uslovi nisu ispunjeni, dete ne stiče švajcarsko državljanstvo i pojednostavljena naturalizacija nije moguća. (Deklaracija, 2022.)

STICANJE DRŽAVLJANSTVA U SAD-u

Postoji 4 osnovna načina za sticanje državljanstva Sjedinjenih američkih država i to:

- 1) Državljanstvo kroz naturalizaciju
- 2) Državljanstvo kroz sklapanje braka
- 3) Državljanstvo preko roditelja
- 4) Državljanstvo uz pomoć vojske

1) Sticanje državljanstva naturalizacijom

Naturalizacija je proces kojim nedržljaniin postaje državljanin SAD. U ovom procesu glavnu ulogu ima zeleni karton, jer on potvrđuje da lice ima stalno prebivalište. Uslove za boravak je odredila USCIS (Američka služba za državljanstvo i boravak).

Uslovi za naturalizaciju su:

- Starosna dob, najmanje 8 godina
- posedovati zelenu kartu najmanje 5 godina ili 3 godine ako je u braku sa državljaninom SAD,
- poštovanje zakona,
- poznavanje engleskog jezika, uključujući sposobnost čitanja i pisanja,
- imati osnovno znanje o istoriji i vladi SAD

Prvi korak jeste popunjavanje N-400 obrazca. Nakon toga sledi intervju za državljanstvo nakon kojeg se polaže test.

Polaganje testa za državljanstvo je konačni zahtev koji građani sa pravom stalnog boravka u Americi, nosioci takozvane "zelene karte", treba da ispune kako bi postali američki građani. Test se polaže usmeno, za vreme razgovora o naturalizaciji, što je finalna faza procesa za državljanstvo. Novi test će zahtevati bolje znanje engleskog jezika, odnosno znanje visokog srednjeg nivoa, u odnosu na visoki početnički nivo koji je do sada tražen.

2) Sticanje državljanstva kroz brak

Američko državljanstvo je moguće steći i ako ste u braku sa državljaninom SAD. Taj proces nije ni malo jednostavan i prolazi kroz određene faze. Najpre se obavlja razgovor sa zvaničnikom, koji ima za cilj da utvrdi da li je brak pravi ili ne. Nakon dobijanja zelenog kartona supružnik neće odmah moći da se prijavi za državljanstvo, jer se moraju prethodno ispuniti određeni uslovi:

- mora imati zeleni karton najmanje 3 godine, pre nego se prijavi za naturalizaciju i da je tokom te 3 godine bio stalni stanovnik SAD,
- supružnik mora biti državljanin Amerike i morali su živeti kao bračni par to vreme,
- lice koje traži naturalizaciju mora imati najmanje 18 godina,
- poznavanje engleskog jezika, uključujući sposobnost čitanja i pisanja,
- obavezno poštovanje zakona.

3) Državljanstvo preko roditelja

Moguće je da dete stekne državljanstvo preko svojih roditelja. Ovaj proces je poznat kao sticanje ili izvođenje državljanstva. Ako su oba roditelja državljanin Amerike, dete odmah postaje državljanin Amerike. Ako se dete rodi na drugoj teritoriji ipak će dobiti državljanstvo, ali da je jedan od roditelja živeo u Americi pre

rođenja deteta. Ako je samo jedan od roditelja državljanin Amerike, dete će moći da stekne državljanstvo ako budu ispunjena dva uslova:

- da su roditelji venčani,
- da roditelj koji ima državljanstvo mora biti najmanje 5 godina pre rođenja deteta fizički prisutan na teritoriji Amerike. Ako su roditelji nevenčani, dete ima mogućnost da dobije državljanstvo kad se ispune sledeći uslovi:
 - majka deteta mora biti državljanin Amerike u trenutku rađanja i da je fizički prisutna u Americi najmanje godinu dana.
 - otac deteta je državljanin Amerike u trenutku rođenja, mora da ima jasne dokaze da je biološki otac, koji će pružiti finansijsku pomoć sve dok dete ne napuni 18 godina, i da je proveo 5 godina u Americi.

Ako dete nije državljanin Amerike po rođenju, ali se jedan ili oba roditelja naturalizuju, dete će moći da dobije državljanstvo preko naturalizovanih roditelja. Da bi na ovaj način steklo državljanstvo dete mora imati manje od 18 godina i da ima zeleni karton.

4) Sticanje državljanstva putem vojske

Amerika pruža jedan poseban način sticanja državljanstva, a to je putem vojske. Lica koja žele da se pridruže vojsci imaju pravo da podnesu zahtev za naturalizaciju.

Da bi stekli državljanstvo preko vojske moraju biti ispunjeni sledeći uslovi:

- da su punoletni
- da su stranci
- da su dobrog zdravstvenog stanja
- da govore engleski jezik
- da se obavezuju da će služiti u američkoj vojsci najmanje 3 godine.

Pored ovih uslova postoje i različiti zahtevi u odnosu u kojem se periodu služi vojska. Postoje dva perioda služenja: tokom perioda neprijateljstva i služenje tokom perioda mira. Služenje tokom perioda neprijateljstva je lakši za sticanje državljanstva, ali ujedno i rizičniji za život samog lica. Lice koje služi u vreme neprijateljstva može se odmah prijaviti za naturalizaciju, uslov je da se časno odluži vojni rok. Oni koje služe vojsku u periodu mira, mogu se prijaviti za naturalizaciju ako su časno služili vojsku najmanje godinu dana i imaju zeleni karton.

STICANJE DRŽAVLJANSTVA U REPUBLICI SRBIJI

Državljanstvo u Republici Srbiji je definisano Ustavom Republike Srbije iz 2006.godine i Zakonom o državljanstvu Republike Srbije iz 2004.godine sa izmenama iz 2007.godine.

Postupak za sticanje državljanstva pokreće se zahtevom. On se podnosi organu unutrašnjih poslova po mestu prebivališta ili boravišta, a o zahtevu odlučuje ministarstvo nadležno za unutrašnje poslove rešenjem.

Državljanstvo Republike Srbije stiče se:

1. poreklom,
2. rođenjem na teritoriji Republike Srbije,
3. prijemom,
4. po međunarodnim ugovorima

Poreklom i rođenjem na teritoriji Republike Srbije državljanstvo Republike Srbije stiče se na osnovu upisa činjenice državljanstva u matičnu knjigu rođenih.

Prijemom državljanstvo Republike Srbije stiče se na osnovu pravosnažnog rešenja koje ministarstvo nadležno za unutrašnje poslove donosi nakon sprovedenog postupka predviđenog ovim zakonom. (Zakon o državljanstvu u Republici Srbiji)

1. Sticanje državljanstva po poreklu (ius sanguinis) – Predstavlja osnovni način sticanja državljanstva. Po zakonu dete stiče srpsko državljanstvo poreklom:

- ako su mu oba roditelja državljani Republike Srbije bez obzira na mesto rođenja;
- čija su oba roditelja u trenutku njegovog rođenja državljani Republike Srbije;
- čiji je jedan od roditelja u trenutku njegovog rođenja državljanin Republike Srbije a dete je rođeno na teritoriji Republike Srbije;
- rođeno u inostranstvu, čiji je jedan od roditelja u trenutku njegovog rođenja državljanin Republike Srbije, a drugi je nepoznat ili nepoznatog državljanstva ili bez državljanstva. (Zakon o državljanstvu u Republici Srbiji)

2. Sticanje državljanstva rođenjem na teritoriji Republike Srbije (ius soli):

Da bi se izbegla pojava apatrida od rođenja ZOD uvodi ovaj način sticanja državljanstva.

Dete rođeno ili nađeno na teritoriji Republike Srbije (nahoće) državljanstvo Republike Srbije rođenjem stiče ako su mu oba roditelja nepoznata ili nepoznatog državljanstva ili bez državljanstva ili ako je dete bez državljanstva. (Zakon o državljanstvu u Republici Srbiji)

Državljanstvo koje je stečeno na ovaj način prestaje:

-na zahtev roditelja

-do navršene 18-te godine života ako se utvrdi da su oba roditelja stranci.

Dopunski načini sticanja državljanstva Republike Srbije su: **prijem** (naturalizacija) i **sticanje na bazi međunarodnih ugovora**.

3. Prijem (naturalizacija) - Po ZOD postoje tri oblika naturalizacije:

a) "obična", dostupna svim strancima,

b) naturalizacija u specijanim okolnostima, dostupna svim emigrantima, kao i naturalizacija po etničkom principu.

c) izuzetna naturalizacija, dostupna samo licima čija je naturalizacija od interesa za zemlju.

a) **Obična naturalizacija** - omogućava sticanje državljanstva Republike Srbije svim strancima koji to žele uz uslove da:

podnesu odgovarajući zahtev, da su punoletni i poslovno sposobni, da su do podnošenja zahteva boravili na teritoriji Republike Srbije najmanje 3 godine, da imaju dozvolu za stalno nastanjenje, i da se odreknu svog prethodnog državljanstva (od ovog poslednjeg uslova odustaje se samo izuzetno-kada odricanje nije moguće ili nije razumno ga očekivati).

Za bračne drugove naših državljana predviđena je **olakšana naturalizacija**: potrebno je da imaju odobreni stalni boravak, a odricanje od prethodnog državljanstva i prethodni duži boravak na teritoriji Republike Srbije nisu nepohodni.

b) **Naturalizacija u specijalnim okolnostima** - za neke grupe lica prijem u srpsko državljanstvo je poželjno i to toliko da se ne zahteva odricanje ili otpust stranog

državljanstva, te se tada dozvoljava i bipatridija i polipatridija. Te grupe su iseljenici i "pripadnici srpskog ili nekog drugog naroda ili etničke zajednice sa teritorije Republike Srbije, koji imaju prebivalište na teritoriji Republike Srbije".

Uslovi za sticanje državljanstva za ove kategorije lica su: da su punoletni, poslovno sposobni, i da izjave da Republiku Srbiju smatraju svojom zemljom.

c) **Izuzetna naturalizacija** - predviđena za strana fizička lica čiji bi prijem u državljanstvo Republike Srbije predstavljao interes za Republiku Srbiju (interesi mogu biti ekonomski, kulturni, naučni, sportski...). Jedini uslov je da je lice napunilo 18 godina života i da je poslovno sposobno, a nije potrebna ni izjava da Republiku Srbiju smatra svojom državom. O prijemu u naše državljanstvo odlučuje Vlada na predlog nadležnog ministarstva.

4. **Sticanje državljanstva po međunarodnim ugovorima** - ovim načinom sticanja državljanstva sprečavaju se problemi koji su nastali raspadom države, promenama granica. Odredbom Zakona člana 19, državljanstvo Republike Srbije može steći stranac ako Republika Srbija ima interes da stranca primi kao svog državljanina. Odluku o tome šta je u interesu Republike Srbije donosi Vlada.

ZNAČAJ DRŽAVLJANSTVA

Razmatrajući pravni status i položaj državljana, stranca i lica bez državljanstva, može se utvrditi i zaključiti koliko je zaista važno i značajno pravo na državljanstvo.

Državljan su fizička lica koja su pravno vezana za određenu državu iz čega za njih proizilaze određena posebna prava i dužnosti. (Blagojević, 1938: 84.)

Državljanima su dostupna sva prava, bez obzira da li se nalaze u svojoj državi ili inostranstvu. Državljanima imaju jednu veoma posebnu i odgovornu obavezu prema državi, koji stranci nemaju, a to je vojna obaveza. Državljanin određene zemlje ne može biti proteran iz svoje zemlje, čak ukoliko se nalazi van nje tj. u inostranstvu njemu će se omogućiti i dati za pravo kad god poželi da se vrati u svoju matičnu zemlju čiji je državljanin.

Stranci su lica koja nisu državljanima zemlje u kojoj borave. Stranci su lica koja borave na teritoriji jedne države, ali nisu njeni državljanima, već imaju državljanstvo u drugoj državi. U našem pravu, prava stranaca su uređena Zakonom o strancima.

(1) Ovaj zakon se ne primenjuje na strance koji:

- 1) su podneli zahtev za dobijanje azila ili kojima je u Republici Srbiji odobren azil ili privremena zaštita, ako zakonom nije drugačije određeno;
- 2) po međunarodnom pravu uživaju privilegije i imunitet u delu koji je tim privilegijama i imunitetom isključen;
- 3) su stekli izbeglički status u smislu Zakona o izbeglicama.

Na lica bez državljanstva primenjuju se odredbe Konvencije o pravnom položaju lica bez državljanstva, ako je to za njih povoljnije. (Zakon o strancima)

Ni jedna država nema obavezu da primi strance na teritoriju svoje države, ali ukoliko stranci borave na teritoriji jedne države, onda pripadaju vlastima organa te države u kojoj se nalaze.

Država ima mogućnost da zabrani strancima dolazak na njenu teritoriju ili im dozvoli ograničen boravak. Prilikom boravka u državi, stranac mora imati važeću putnu ispravu (pasoš), kao i odobren ulazak u zemlju (viza), i stranac nikada ne može steći pravo stalnog boravka na teritoriji domaće države. Može biti proteran iz zemlje, ukoliko za to postoje razlozi. Međunarodno pravo ne dozvoljava ni jednoj državi da strancima uskrati prava, kao što su: sklapanje braka; zaključenje građanskih ugovora; sticanje vlasništva nad svojinom; kao i pravo na učešće pred sudskim organima radi ostvarenja svojih prava koja mu pripadaju. (Arifović :12)

Državljanstvo treba posmatrati sa aspekta interesa čoveka, a interes čoveka je pre svega da ima status državljanina, jer na taj način ostvaruje slobodu i prava koja ta država garantuje. Za strane državljane države uvode ograničenja u korišćenju određenih prava, dok domaći državljani imaju veći spektar prava.

ZAKLJUČAK

Iako je značenje i pojmovno određenje državljanstva značajno variralo kroz istoriju, postoje neki zajednički elementi koji su ostali isti. Državljanске veze se protežu izvan srodničkih veza koje bi ujedinile ljude različitog genetskog porekla, to jest, državljanstvo je više od grupe ili proširene mreže srodstva.

Ono generalno opisuje odnos između osobe i sveukupnog političkog entiteta kao što je grad-država ili nacija i označava pripadnost određenom suverenitetu. Državljanstvo je skoro uvek imalo element isključivosti, u smislu da državljanstvo delimično ima sposobnost isključivanja nedržavljana iz osnovnih prava i privilegija.

Državljanstvo predstavlja uzročnu vezu između pojedinca i države, kojom država pojedincu daje određena prava i obaveze. U svetu postoje određene države su nastojale da propisi za sticanje njihovog državljanstva budu strožiji u odnosu na druge države, kao na primer: Kina, Vatikan, Japan, Katar, Lihtenštajn i Kuvaj i Saudiska Arabija.

LITERATURA

1. Arifović, A., *Prestanak državljanstva otpustom u pravu Srbije i uporednom pravu*.
2. Blagojević, B.1938. *Osnovi nauke o državljanstvu*. Beograd.
3. Blagojević, B. 1994. *Prva enciklopedija*, Beograd.
4. Cok, V. 1999. *Pravo na državljanstvo*, Beograd.
5. Zakon o strancima. *Službeni glasnik RS*. Br. 24/2018 i 31/2019
6. Zakon o državljanstvu u Republici Srbiji Službeni glasnik RS, br.135/2004,90/2007,24/2018 Microsoft Word - Citizenship A history.doc (eui.eu) Preuzeto: 15.12.2022.
7. <https://www.maturski.net/seminarski-radovi/drzavljanstvo> Preuzeto: 14.12.2022. Ministarstvo spoljnih poslova Republika Srbija
8. <https://www.mfa.gov.rs/lat/gradjani/usluge/drzavljanstvo> Preuzeto: 14.12. 2022.
9. <https://icapeople.epfl.ch/bradunov/faqch/drzavljanstvo.html>
10. <https://www.sem.admin.ch/sem/de/home/integration-einbuengerung/schweizer-werden.html>
11. Varidi, T. Bordaš, B., Knežević, G., Pavić, V. 2008. *Međunarodno privatno pravo*, Beograd.

CONCLUSION

Although the meaning and conceptual definition of citizenship has varied significantly throughout history, there are some common elements that have remained the same. The ties of citizenship extend beyond the kinship ties that would unite people of different genetic origins, that is, citizenship is more than a group or extended kinship network.

It generally describes the relationship between a person and an overall political entity such as a city-state or a nation and denotes belonging to a particular sovereignty. Citizenship has almost always had an element of exclusivity, in the sense that citizenship in part has the ability to exclude non-citizens from basic rights and privileges.

Citizenship represents a causal link between an individual and the state, by which the state grants certain rights and obligations to the individual. There are certain countries in the world that have tried to make the regulations for acquiring their citizenship stricter than other countries, such as: China, the Vatican, Japan, Qatar, Liechtenstein and Kuwait, and Saudi Arabia.

PRAVNI POLOŽAJ STRANCA U REPUBLICI SRBIJI I UPOREDNOM PRAVU

**Mujo Bećirović
Saida Zukorlić
Elmir Redžepagić**

Apstrakt

Stranac je svaka osoba koja se nalazi na teritoriji neke države čije državljanstvo ne posjeduje. Većina današnjih država ima poseban zakon za strance, kojim regulira prava stranca na svojoj teritoriji. U okviru ovog rada, autori nastoje definisati položaj stranca, njegove karakteristike kroz pravni sistem Republike Srbije, kao i kroz uporedno pravo, analizirajući države čije pravne koncepcije počivaju: u anglosaksonskom pravu, kontinentalnom pravu, kao i univerzalnost prava i položaja stranca u okviru šerijatskog pozitivnog prava.

Ključne reči: stranac, prava stranaca, uporedno pravo, Zakon o strancima

LEGAL POSITION OF FOREIGNERS IN THE REPUBLIC OF SERBIA AND COMPARATIVE LAW

Abstract

A foreigner is any person, who is in the territory of a country, whose citizenship he does not possess. Most of today's countries have a special law for foreigners, which regulates the rights of foreigners on their territory. Within this work, the authors try to define the position of the foreigner, its characteristics through the legal system of the Republic of Serbia, as well as through comparative law, analyzing the countries whose legal conceptions rest: in Anglo-Saxon law, continental law, as well as the universality of the rights and position of the foreigner within the Sharia positive rights.

Key words: foreigner, rights of foreigners, comparative law, Law on Foreigners

UVOD

Stranac je svaka osoba koja se nalazi na teritoriji neke države čije državljanstvo ne posjeduje. Većina današnjih država ima poseban zakon za strance, kojim regulira prava stranca na svojoj teritoriji. Prava, obaveze i položaj stranca regulišu univerzalni, regionalni, kao i nacionalni pravni akti. Republika Srbija, ima poseban zakonski okvir, koji je podredila položaju stranca: *Zakon o strancima* i *Zakon o zapošljavanju stranaca*.

Osnovni modul prihvatanja prava i obaveza stranaca u jednoj državi zasnovan je u reciprocitetu, koje države ustanovljavaju kroz međunarodnu saradnju. U nastavku rada, autori će analizirati institute koji se tiču statusa stranca u Republici Srbiji i uporednom pravu kao i položaj stranaca u međunarodnom pravu.

POJAM PRAVA STRANACA U REPUBLICI SRBIJI

Zakon je put do regulisanja i sticanja prava. Prava stranaca predstavljaju posebnu oblast koju reguliše veliki broj nacionalnih ali i regionalnih pravnih akata, vrlo često određena prava regulišu i posebni međunarodni ugovori bilateralnog ili multilateralnog karaktera.

Vrlo često se postavlja pitanje koji je opseg prava stranaca koja može uživati na domaćoj teritoriji, norme koje regulišu ovaj opseg jesu norme zakona o međunarodnom privatnom pravu koje se smatraju normama unutrašnjeg prava jer regulišu privatno-pravne odnose sa elementom inostranosti.

Kada je u pitanju zakonodavstvo Republike Srbije, izvori međunarodnog privatnog prava jesu Ustav, Zakon o međunarodnom privatnom pravu, Zakon o strancima, međunarodni ugovori i još brojni akti koji jasno ukazuju na primenu određene norme za konkretan slučaj.

Svaka država ima pravo da reguliše u skladu sa međunarodnim pravom, javnim poretком i ustavom pre svega norme koje se odnose na strana lica koja se nalaze na njenoj teritoriji, pa u skladu sa tim može se navesti nekoliko aspekata pojma stranc, na primer negativna definicija pojma stranaca je da je stranc svako lice koje nema državljanstvo u Republici Srbiji, nasuprot tome pozitivna definicija stranca je da je to svako lice koje ima državljanstvo neke države koja nije domaća. Međutim, kada analiziramo pojam stranca neophodno je spomenuti i pojmove poput apatrida i bipatrida, odnosno lica bez državljanstva ili lica sa više državljanstava, jer njih pravna regulativa definiše na poseban način.

Lica bez državljanstva i migranti imaju poseban status u smislu da ne postoji suverenitet na koji se oni pozivaju pa se u skladu sa tim na njih uglavnom primenjuje princip zakona mesta gde imaju prebivalište odnosno boravište, dok se bipatridi ili polipatridi tretiraju u zavisnosti da li je jedno od državljanstava koja poseduju domaće, ukoliko jeste, lice će se smatrati domaćim državljaninom, ukoliko ova lica od dva ili više državljanstava koje poseduju ni jedno nije domaće onda će se smatrati strancem.

STVARNA PRAVA STRANACA

Pravo stranih lica (fizičkih i pravnih) da stiču pravo svojine na nepokretnostima na teritoriji Republike Srbije, pravnim poslovima inter vivos (ugovor o kupoprodaji, ugovor o poklonu, ugovor o doživotnom izdržavanju i sl.) i pravnim poslovima mortis causa (nasleđivanjem) regulisano je Zakonom o osnovama svojinskopravnih odnosa (Sl. list SFRJ br. 6/80 i 36/90, Sl. list SRJ br. 29/96 i Sl. glasnik RS br. 115/2005).

Članom 82a Zakona propisano je da strana fizička i pravna lica koja obavljaju delatnost u našoj zemlji mogu pod uslovima uzajamnosti sticati pravo svojine na

nepokretnostima koje su im neophodne za obavljanje te delatnosti (stav 1), a strano fizičko lice koje ne obavlja delatnost u Republici Srbiji može pod uslovima uzajamnosti sticati pravo svojine na stanu i stambenoj zgradi kao i drugi državljani Republike Srbije (stav 2).

Takođe, u skladu sa članom 82a stav 2 Zakona o osnovama svojinsko-pravnih odnosa, fizičko lice koje ne obavlja delatnost u Republici Srbiji ne može sticati svojinu ni na drugim vrstama zemljišta, osim ukoliko je u pitanju zemljište na kome se nalazi stan ili stambena zgrada na kojoj stiču pravo svojine, odnosno zemljište koje služi za redovnu upotrebu stana ili stambene zgrade.

Kada je u pitanju poljoprivredno zemljište, izuzetak je jer članom 1. Zakona o poljoprivrednom zemljištu („Sl. glasnik RS“, br. 62/2006, 65/2008 – dr. zakon i 41/2009, 112/2015 i 80/2017) izričito propisano da strano fizičko, odnosno pravno lice ne može biti vlasnik poljoprivrednog zemljišta osim ako ovim zakonom nije drugačije određeno u skladu sa Sporazumom o stabilizaciji i pridruživanju između Evropskih zajednica i njihovih država članica, sa jedne strane, i Republike Srbije, sa druge strane ("Službeni glasnik RS - Međunarodni ugovori", br. 83/08 i 12/14 - u daljem tekstu: Sporazum). Članom 2 istog zakona definisano je da se pod poljoprivrednim zemljištem podrazumeva zemljište koje se koristi za poljoprivrednu proizvodnju (njive, vrtovi, voćnjaci, vinogradi, livade, pašnjaci, ribnjaci, trstici i močvare) i zemljište koje se može privesti nameni za poljoprivrednu proizvodnju.

Republika Srbija ima uspostavljenu ugovornu uzajamnost u pogledu sticanja prava svojine na nepokretnostima putem pravnih poslova inter vivos od strane fizičkih lica samo sa malim brojem država. U nekim od njih je uzajamnost izričito ugovorena, a sa nekima od njih uzajamnost postoji primenom klauzule najpovlašćenije nacije. To su sledeće države Velika Britanija, Sjedinjene Američke Države, Holandija i Japan. U pogledu ostalih država sa kojima uzajamnost nije ugovorena, Ministarstvo pravde je, na osnovu zakonskih propisa odnosnih država sa kojima je regulisana ova materija, odnosno razmenom nota, utvrdilo postojanje uzajamnosti sa mnogim državama kao što su: Izrael, Iran, Irska, Italija, Japan, Jermenija, Južnoafrička Republika, Jordan, Republika Kazahstan, Kanada, Kina, Kipar, Liban, Letonija, Litvanija, Lihtenštajn, Luksemburg, Mađarska, Malta, Maroko, Meksiko, Moldavija, Nemačka, Novi Zeland, Norveška, Panama, Peru, Poljska, Portugalija, Ruska Federacija, Rumunija, Sjedinjene Američke Države, Singapur, Sirija, Slovačka, Slovenija, Turska, Uzbekistan, Ukrajina, Finska, Francuska, Holandija, Hrvatska, Crna Gora, Češka, Švajcarska Konfederacija, Švedska, Španija, Ujedinjeni Arapski Emirati, Azerbejdžan, El Salvador, Katar, Kuba, Senegal, Jemen, Gruzija.

NASLEDNA PRAVA STRANCA

Na osnovu Zakonu o nasleđivanju ("Sl. glasnik RS", br. 46/95, 101/2003 – odluka USRS i 6/2015) strani državljani u Republici Srbiji imaju, pod uslovom uzajamnosti, isti pravni položaj kao i domaći državljani, ako međunarodnim ugovorom nije drukčije određeno.

Prema članu 7. Zakona o nasleđivanju iz 1995. godine, strani državljani imaju u Srbiji, pod uslovom reciprociteta, ista nasledna prava kao i domaći državljani, osim ako je

šta drugo propisano međunarodnim ugovorom. Ova vezanost prava za reciprocitet potvrđuje se i u pogledu nasleđivanja nekretnina. Zakon o osnovama svojinsko-pravnih odnosa predviđa u članu 82b da stranac može, pod uslovom uzajamnosti, nasleđivanjem sticati nepokretnosti na teritoriji naše zemlje. Iz oba navedena zakonska teksta porizilazi da stranci nasleđuju u Srbiji, pod uslovom da i domaći državljani mogu da nasleđuju u strančevoj zemlji. Ovde je, dakle reč o formalnom reciprocitetu po pravnoj sadržini. Znači, stranci će biti u Srbiji izjednačeni u svojim naslednim pravima sa državljanima Srbije i za njih će važiti iste privilegije i ista ograničenja koja imaju i domaći državljani.

Reciprocitet između Srbije i neke strane zemlje u pogledu nasleđivanja postoji na osnovu međunarodnog ugovora (diplomatski reciprocitet), na osnovu zakona (zakonski) ili na bazi faktičkog priznavanja prava na nasleđivanje (faktički reciprocitet). Bilateralnim konvencijama se reciprocitet u ovoj oblasti uspostavlja najčešće izričito, ili putem klauzule najvećeg povlašćenja. U odsustvu ugovorenog (diplomatskog) reciprociteta, faktički reciprocitet se pretpostavlja sve dok se ne dokaže suprotno. Ovo je i stav sudske prakse. Pretpostavljeni reciprocitet svakako olakšava pravni saobraćaj i predstavlja jedini način da se uspostavi saradnja sa onim zemljama sa kojima, za sada, ne postoji uspostavljena uzajamnost iz razloga što se državljani Srbije u tim zemljama nisu pojavljivali kao potencijalni naslednici.

Poseban problem u vezi sa reciprocitetom pri nasleđivanju predstavljaju apatridi. Ne može se govoriti o reciprocitetu sa zemljom njihovog državljanstva, jer oni nisu državljani nijedne zemlje. U odnosu na ta lica zamislive su dve solucije: da se isključi mogućnost da ta lica nasleđuju, ili da se omogući da nasleđuju bez postavljanja uslova reciprociteta. Drugo rešenje se čini logičnim i ispravnim. Smisao reciprociteta je u tome da se na nivou država, obezbjedi određena uravnoteženost ustupaka, odnosno ponašanja i saradnje. Ovaj princip ostaje, međutim, bez podloge kada su u pitanju lica iza kojih ne stoji određena država. Postavljanje (nemogućeg) uslova uzajamnosti prema apatridima značilo bi samo određenu diskriminaciju jedne kategorije lica.

Prema članu 13. Konvencije o pravnom položaju lica bez državljanstva, koja je zaključena u okvirima OUN 1954. godine, a koju je bivša Jugoslavija ratifikovala 1959. godine, države ugovornice će tretirati lica bez državljanstva na što je moguće povoljniji način, a u svakom slučaju na način koji neće biti povoljniji od onog pod istim okolnostima predviđen za strance uopšte. Dakle, može se zaključiti da je pravo stranaca da nasleđuju u Srbiji relativno rezervisano pravo, koje je dostupno pod uslovom formalnog reciprociteta. Reciprocitet po načinu nastanka može biti diplomatski ili faktički i njegovo postojanje se pred našim sudovima pretpostavlja. Ako je reč o apatridima, pravo da nasleđuju u Srbiji je opšte pravo.

OBLIGACIONA PRAVA STRANCA

Pravo stranca da bude nosilac obligacionih prava se uz manje izuzetaka uglavnom svuda priznaje kao opšte pravo. To znači da stranac može da zasnuje ugovorni odnos i može da stiče tražbena prava kao kupac, prodavac, poslugoprimac, poslugodavac, komitent, komisionar, špediter, prevoznik itd, a može steći i prava na

osnovu prouzrokovane štete, ili, na primer, pravo na restituciju kao negotiorum gestio, kao i domaći državljanin. Postoje posebno snažna opravdanja da se prava iz ugovora u načelu priznaju kao opšta prava, jer su osnovni instrumenti ostvarivanja razmene dobara.

S druge strane, mogu se javiti i neki izuzeci, koji se posebno utvrđuju zakonom. Najznačajniji izuzetak se odnosi na sklapanje ugovora čiji su predmet nekretnine. Na praktičnom planu se ograničenja sticanja obligacionih prava često javljaju i kao ograničenja u prekograničnom pružanju usluga. Iako se članom 85. Ustava Srbije iz 2006. godine predviđa da su strana lica izjednačena na tržištu sa domaćim, ovaj jednak tretman važi za one strance kojima je već dozvoljeno da se bave određenom delatnošću. U pogledu pristupa tržištu, ograničenja su neminovna, iako je za očekivati da će te barijere biti sve niže kako odmiče proces pridruživanja Svetskoj trgovinskoj organizaciji i EU. Na primjer, u Srbiji arhitektonske i inženjerske usluge mogu pružati samo registrovana domaća preduzeća, a licencu za rad mogu dobiti samo osobe koje imaju srpsko državljanstvo i prebivaju u Srbiji. Oštra ograničenja predviđena su i u pogledu kabotaže (transporta unutra države) u rečnom, drumskom i vazdušnom saobraćaju.

PORODIČNA PRAVA STRANCA

Porodično pravo je zasigurno jedna od grana prava koja uređuje najosetljivije odnose između određenih lica pa se ovoj problematici uvek mora pristupiti sa posebnom metodologijom vodeći računa o poštovanju svih univerzalnih, regionalnih kao i nacionalnih akata koji uređuju prava subjekata porodičnih odnosa. Specifičnost koja se vrlo često javlja jeste i postojanje osetljivih grupa, kao što su maloletna lica, o čijim se pravima i obavezama donose odluke pa se uvek mora voditi računa da odluke koje se donose štite njihova prava i interese.

U današnje vrijeme kada su ljudska prava pojedina razvijena i poštovana u velikoj meri zahvaljujući postojanju efikasnih mehanizama zaštite nije sporno da svako ljudsko biće ima pravo na brak i da se ovo pravo tretira kao osnovno ljudsko pravo. Ovaj zaključak jasno proizilazi iz najvažnijih međunarodnih dokumenata (kako onih univerzalnog, tako i onih regionalnog karaktera) koji uređuju osnovna ljudska prava, ili se svojim predmetom regulisanja nadovezuju na pojedine aspekte osnovnih ljudskih prava.

U stavu 1. člana 16. Opšte deklaracije o pravima čoveka UN iz 1948. godine propisano je: Punoletni muškarci i žene, bez ikakvih ograničenja u pogledu rase, državljanstva ili veroispovesti, imaju pravo da sklope brak i da osnuju porodicu. Oni su ravnopravni prilikom sklapanja braka, za vreme njegovog trajanja i prilikom njegovog razvoda.

Stav 2. i 3. člana 23. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, usvojenog 1966. godine, praktično ponavlja gornju odredbu riječima: Priznaje se pravo na stupanje u brak i zasnivanje porodice muškarcima i ženama zrelim za brak. Nikakav brak ne može biti zaključen bez slobodnog i punog pristanka budućih supružnika.

Važan dokument predstavlja i Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, koja je usvojena 1950. godine. Njena odredba iz člana 12. direktno uspostavlja vezu između prava na brak svakog ljudskog bića i nacionalnih zakona koji određuju konkretne uslove ostvarivanja tog prava: Muškarci i žene odgovarajućeg uzrasta imaju pravo da stupaju u brak i zasnivaju porodicu u skladu sa unutrašnjim zakonima koji uređuju vršenje ovog prava.

Takođe, iz tekstova drugih međunarodnih konvencija, kao što su, na primjer, Konvencija o pristanju na brak, o minimalnoj starosti za sklapanje braka i o registrowanju brakova iz 1962. godine i Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena iz 1979. Godine, predviđeno je da je pravo na brak opšte ljudsko pravo, koje u okvirima međunarodnog bračnog prava znači da je ono jednako dostupno domaćim i stranim državljanima, kao i apatridima.

U velikom broju država danas je pravo stranaca na brak postavljeno kao opšte pravo, tj. Pravo koje je dostupno strancu pod jednakim uslovima kao i domaćim državljanima. Jednake uslove treba u ovom kontekstu shvatiti na način da *lex fori*, tj. materijalno (supstancijalno) pravo države pred čijim organom stranac želi da stupi u brak ne postavlja, sa svoje strane, nikakve posebne uslove s obzirom na svojstvo stranca. Drugo je pitanje da uslovi za sklapanje braka potpadaju pod merodavno pravo određeno kolizionom normom domaće države i da to pravo može faktički otežati sklapanje braka strancu u domaćoj državi zbog smetnji koje domaće porodično pravo ne poznaje. To, međutim nije problematika prava stranaca da stupaju u privatnopravne odnose, već je to pitanje sukoba zakona.

S druge strane, izvjesna odustupanja od principa da je pravo stranaca na brak opšte pravo postojala su u nekim zakonodavstvima u slučajevima braka stranca, odnosno strankinje sa domaćom državljanicom, odnosno državljaninom. U određenom periodu posle Drugog svjetskog rata je postojalo neko objašnjenje usmjereno na zaštitu statusa domaćih državljana. Povećana opreznost u ovoj oblasti se može pravdati (čak i u današnje vrijeme) u slučajevima kada je zaključivanje braka jedan od načina olakšanog sticanja državljanstva.

Pravna istorija bivše Jugoslavije posle Drugog svetskog rata, takođe, beleži neka ograničenja u pogledu prava stranaca da zaključuju brak u Jugoslaviji. Ova ograničenja su bila uvedena Izmenama i dopunama Osnovnog zakona o braku z 1948. godine, ali su ostala na snazi samo veoma kratko vrijeme, tj. do izmjena i dopuna OZB iz 1951. godine. Danas je pravo stranaca na zaključenje braka u Srbiji opšte pravo – ono proizilazi iz Ustava i ratifikovanih međunarodnih ugovora. Ustav iz 2006. godine u članu 62. navodi da svako ima pravo da slobodno odluči o zaključivanju i raskidanju braka – ova odredba se nalazi u glavi koja je posvećena ljudskim i manjinskim pravima i slobodama, a odnosi se (na osnovu člana 17. Ustava) i na položaj stranaca.

Pravo stranaca da bude usvojitelj ili usvojenik

Pravo stranca da bude usvojitelj ili usvojenik u Srbiji je regulisano Porodičnim zakonom. Osim ovog izvora, i neki drugi predstavljaju posredne izvore iz kojih se može zaključiti da strancima nije uskraćeno pravo da usvajaju, niti da budu usvojeni u Srbiji. To najpre dolazi iz Konvencije o pravima deteta UN iz 1989. godine,

koju je Jugoslavija ratifikovala 1990. godine. Pošto iz Ustava Srbije proizilazi da Stranci u skladu sa međunarodnim ugovorima, imaju u Republici Srbiji sva prava zajemčena Ustavom i zakonom, izuzev prava koja po Ustavu i zakonu imaju samo državljani Republike Srbije (član 17), odgovarajuće odredbe Konvencije o pravima djeteta daju osnova zaključku da stranci u Srbiji imaju pravo da budu usvojenici, a naročito usvojitelji, odnosno da im to pravo neće biti uskraćeno samo iz razloga što nisu domaći državljani. Ovakav zaključak slijedi iz uvodnog stava i iz tačaka (b) i (c) člana 21. Konvencije, prema kojima:

b) priznaju da se međudržavno usvojenje može smatrati alternativnom mogućnošću brige o detetu ako se dijete ne može smestiti u drugu porodicu ili biti usvojeno ili ako se o njemu ne može voditi briga na pogodan način u zemlji njegovog porekla;

c) obezbjeđuju da dijete na koje se odnosi međudržavno usvojenje uživa zaštitu i standarde jednake onima koji postoje u slučaju usvojenja u okviru i jedne zemlje.

Valja primjetiti da norma Konvencije dopušta da se pravo stranaca da budu usvojitelji djeteta koje je državljanin Srbije postavi kao relativno rezervisano pravo, tj. pravo stranca da bude usvojitelj može da bude uslovljeno time da se u domaćim okvirima ne može naći odgovarajuće rešenje.

Kao posredan izvor prava u ovoj oblasti služi i Zakon o državljanstvu Republike Srbije u pogledu pitanja da li strani državljanin može biti u ulozi usvojenika u Srbiji, pa odredbe člana 11. ovog zakona predviđaju da usvojenik – stranac stiče srpsko državljanstvo u slučaju potpunog usvojenja na osnovu odredaba koje se odnose na sticanje državljanstva porjeklom, dakle, pod lakšim uslovima, nego u slučaju da se ono stiče rođenjem. Iz ovog proizilazi da pravo Srbije dozvoljava da dijete stranog državljanstva usvoji domaći državljanin. Imajući sve ovo u vidu, teorijski su moguće tri situacije u kojima se može postaviti pitanje prava stranaca da budu usvojioci ili usvojenici:

1) kada stranac (strani državljanin ili lice bez državljanstva) želi da usvoji pred srpskim organom dijete koje ima strano državljanstvo – u ovom slučaju, koji će se u praksi dešavati retko, Srbija nema izražen interes za zaštitu domaćih državljanina, te se to pravo može priznati kao opšte pravo;

2) kada usvojitelj – domaći državljanin želi da usvoji stranca (dijete koje ima strano državljanstvo ili dete koje je apatrid) pred organom Srbije – u ovom slučaju pitanje se svodi na to da li dete – potencijalni usvojenik, kao stranac, može da bude usvojeno u Srbiji. Ukoliko srpski organi imaju osnova da prihvate nadležnost, ni u ovom slučaju nema razloga za to da se strancu – djetetu, na bazi ovog njegovog svojstva, uskrati pravo da bude usvojenik, dakle, i ovo je opšte pravo;

3) treća situacija je kada stranac želi da usvoji dijete – domaćeg državljanina. Ovakvi slučajevi bi mogli da budu najčešći u praksi i istovremeno i najosjetljiviji, s obzirom na posljedice usvojenja na usvojenika koji se verovazno izmešta iz svoje okoline, ali i s obzirom na usvojitelja koji se i sam može suočiti sa problemima prilagođavanja i prihvatanja usvojenika. Zahtev da se i u pravu Srbije strancima prizna pravo da usvajaju domaće državljanke samo kada nema potencijalnih usvojlaca – državljanke Srbije, može se smatrati opravdanim. Porodični zakon Srbije iz 2005. godine posvećuje član 103. usvojitelju koji je strani državljanin i određuje ovo njegovo pravo

kao relativno rezervisano, s obzirom na to da on mora da ispuni dodatne uslove koji nisu predviđeni za slučaj da se u ulozi usvojitelja pojavljuje domaći državljanin.

Da bi strani državljanin mogao da usvoji dete, moraju biti ispunjena dva kumulativno postavljena uslova:

- a) da se ne mogu naći usvojitelji među domaćim državljanima,
- b) da se ministar nadležan za porodičnu zaštitu saglasi sa usvojenjem.

Zakon propisuje da će prvi uslov biti ispunjen ako je od dana unošenja podataka o budućem usvojeniku u Jedinstveni lični registar usvojenja prošlo više od godinu dana (stav 3 člana 103). Ministar nadležan za porodičnu zaštitu može, međutim, izuzetno dozvoliti usvojenje stranom državljaninu i pre isteka navedenog roka od godinu dana, ako je to u najboljem interesu djeteta (stav 3. člana 103). Strani državljanini podnose pismeni zahtev za zasnivanje usvojenja preko ministarstva nadležnog za porodičnu zaštitu (stav 2. člana 312).

Pravo stranca da bude staralac ili štíćenik

Pravo stranaca da budu staraoci ili štíćenici drugog stranog lica, kao i pravo stranaca da budu štíćenici domaćeg državljanina, priznaje se, po pravilu, kao opšte pravo u međunarodnom pravu. Takvo rešenje je prihvatljivo i za naše pravo.

Što se tiče prava stranaca da budu staraoci domaćem državljaninu, u teoriji se smatra da bi ovo pravo trebalo usloviti dopunskim uslovima. U stavu 2. člana 24. Ugovora o uzajamnom pravnom saobraćaju između (ex) SFRJ i Mađarske iz 1968. godine predviđeno je da se državljanin jedne strane ugovorenice može postaviti za staraoca državljaninu druge strane ugovorenice ako ima boravište na teritoriji one strane ugovornice gde treba obavljati starateljsku dužnost i ako njegovo postavljanje za staraoca najviše odgovara interesima lica pod starateljstvom. Čini se da bi bilo najcelishodnije da se ovakvo ili slično rešenje prihvati kao opšte pravilo u pravu Srbije, tj. da se pravo stranaca da budu staraoci domaćim državljanima postavi kao relativno rezervisano pravo.

PRAVA STRANACA U ANGLOSAKSONSKOM PRAVU

Obzirom da su države koji su praktikati sistema anglosaksonskog prava vodeće prema uređenosti sistema, visokom ekonomskom standardu i da se radi o državama koje uživaju pozitivno povećanje broja stanovništva, veliki akcenat se usmjerava na uređenje prava i obaveza stranaca koji su na privremenom boravku u tim državama. Najznačajnije države koji imaju uređen pravni i politički sistem anglosaksonskog koncepta su: Velika Britanija (izuzev Škotske) i Sjedinjene Američke Države.

Prava stranaca u SAD

Što se tiče prava stranaca u SAD postoje dve kategorije stranaca koji ta zakonska regulativa poznaje i to:

Prava stranaca koji imaju status legalnog boravka;

Prava stranaca koji imaju status ilegalnog boravka;

Što se druge kategorije tiče, ilegalni boravak podrazumjeva, protivzakonit ulazak i boravak u državi, za koje je zaprećena krivična i prekršajna sankcija. U odlukama koje se protežu više od jednog vijeka, američki Vrhovni sud je presudio da se ustavne garancije primenjuju na svaku osobu unutar američkih granica, uključujući "strance čije je prisustvo u ovoj zemlji nezakonito".

S druge strane, sud je rekao da, kada savezna vlada koristi svoja široka ovlaštenja da nadzire imigraciju u ovu zemlju, ona može vršiti ta ovlaštenja na načine koji diskriminiraju na osnovu "tuđinstva". Drugim riječima, vlada ima moć odlučivanja koga će pustiti u zemlju i pod kojim okolnostima. Međutim, čak i imigranti bez dokumenata imaju pravo na slobodu govora i vjeroispovijesti, pravo na pravičan tretman, pravo na privatnost i druga osnovna prava koja uživaju građani SAD-a. Status koji stranac uživa u sistemu anglosaksonskog prava, nalazi se na velikom stepenu zaštite, jedankosti i institucionalne uređenosti, kako bi nesmetano poduzimao sve radnje. (Migraciona politika, <https://www.ozmentlaw.com/civil-rights-workers-rights/>, Preuzeto: 21.12.2022.)

Zaštita od nezakonitog hapšenja

Oni stranci koji se ogлуše o državni zakon i počine krivična djela, urušavajući pravni integritet i društvenu harmonizaciju, načelno podliježu istim zakonima koji se odnose na domicilno stanovništvo i njihov pravni tretman pred sudom u funkciji odbrane je jednak. Međutim, njihov pravni status podrazumjeva cjelovitost slobode i oni ne mogu biti protivzakonito lišeni slobode ili pritvoreni. Vlasti imaju pravo lišiti slobode onog stranca i građanina, za kog se ispostavi da postoji opravdana sumnja da bi mogao počinuti bekstvo i tako izbeći odgovornost, kao i za one koji su učinili krivično djelo.

Prava stranca na rad

Položaj stranaca i u radnom obliku je u cjelosti formalno izjednačen sa domaćim stanovnicima i nosiocima prava i obaveza. Državni aparat, uspostavljajući jednake uslove za radni odnos štiti prava radnika, i tako umanjuje mogućnost diskriminacije.

Pravo na slobodan rad predstavlja jedno od ustavnih načela, koje jemči svakom državljaninu i čovjeku koji se nalazi u državi nesmetano pravo da čini privredni doprinos, za koje mora biti isplaćen finansijskom nadoknadom.

Obaveze koje ima poslodavac prema stranim zaposlenicima su:

- Objezbeđenje bezbednih i radnoaktivih okruženja;
- Zabranjeno je poslodavcu kršenje prava radnika i strogo je zabranjeno vršenje diskriminacije kao i protivpravnog prisiljenja;
- Poslodavac je obavezan uredno izvršavati uplatu doprinosa i plate radnicima, kao i isplatu prekovremene satnice za prekovremene radne časove;
- Poslodavac mora poštivati pravo na privatnost radnika, te ga ne može prisiliti da u ovkiru svog posla naruši svoj ugled i čast; (*Zakon o deviznom poslovanju*, p.27.)

Karakteristike civilnih prava građana i stranaca

Ustav u nekim aspektima razlikuje prava građana i nedržavljana: pravo da im se diskriminatorno ne uskrađuje izbor i pravo da se kandiduju ograničene na građane. Sva druga prava su, predviđena bez takvog ograničenja.

Isključenost stranaca da ne uživaju politička prava smatra se opravdanim i smislenim. Za mnoga strana lica Sjedinjene Američke Države su privlačna zemlja za poslovanje zbog svoje lakoće poslovanja, smanjene birokratije i zdravog regulatornog okruženja u kombinaciji sa snažnim tržištem i stabilnim pravnim sistemom. Uobičajeno, stranci mogu otvoriti posao u SAD -a u svom ličnom svojstvu kao pojedinac ili preko druge kompanije, uključujući holding kompaniju.

Kada strani državljani posjeduju kompanije u Sjedinjenim Državama, te kompanije se obično nazivaju američkim kompanijama u stranom vlasništvu. Dakle, američka kompanija u stranom vlasništvu je kompanija koja je u vlasništvu stranog državljanina ili strane kompanije i koja je registrovana za poslovanje u Sjedinjenim Državama u najmanje jednoj državi. Moguće je da strani državljani posjeduju 100 posto kompanije u SAD-u ili imaju druge partnere i posjeduju manje.

Stranci i drugi nerezidenti koji otvaraju posao u SAD-u moraju odlučiti u kojoj državi će osnovati kompaniju i razumjeti poslovne zakone određene države u kojoj žele registrovati posao jer je svaka država različita, a svaka država ima svoje zakone kada radi se o zahtjevima i pravima i odgovornostima za poslovanje.

U Sjedinjenim Državama postoje dvije vrste korporacija – C korporacija i S korporacija . Korporacija S se oporezuje samo na individualnom nivou, dok je korporacija C podložna dvostrukom oporezivanju tako što se oporezuje i na nivou korporativnog entiteta i na nivou dioničara kada se isplaćuju dividende. Preduzeća sa ograničenom odgovornošću (LLC) oporezuju se samo na nivou pojedinačnog vlasnika slično S korporacijama, obezbjeđuju ograničenu odgovornost za vlasnike sličnu svim korporacijama i obezbjeđuju fleksibilnost upravljanja i manje stroge formalnosti. Da bi započeli posao u SAD-u, stranci koji nisu rezidenti SAD-a mogu osnovati društvo s ograničenom odgovornošću (LLC), korporaciju tipa C ili partnerstvo u bilo kojoj američkoj državi.

Međutim, strani državljani koji se ne smatraju rezidentima SAD u poreske svrhe ne mogu osnovati S korporaciju; zapravo je zabranjeno nerezidentima SAD-a da u potpunosti ili djelimično posjeduju S korporaciju. Samo američki državljani i strani državljani koji se smatraju rezidentima SAD-a mogu posjedovati korporaciju tipa S. (Dempsy, 2018:94)

PRAVA STRANCA U KONTINENTALNOM PRAVU

FRANCUSKA

Poštovanje osnovnih ljudskih prava stranaca u jednoj državi mnogo smatraju suštinskim pokazateljima stepena zaštite prava i sloboda u njoj. Pozitivno pravo razlikuje pravne kategorije “državljanin” i “stranac” u tretmanu lica na teritoriji određene države. U ovim oblastima diskreciona moć je značajna. Međutim, nije neograničena i ne smije ni pod kojim okolnostima biti

diskriminatoriska. Dužnost zaštitnika prava jeste da istakne da u takvom suverenom području, poštovanje osnovnih prava mora biti zagarantovano.

Nasuprot tome, u većini oblasti svakodnevnog života, socijalne zaštite, zaštite djece, zdravlja, stanovanje itd., zakon u teoriji zabranjuje uspostavljanje bilo kakvog diferencijalnog pristupa. Međutim, pored onih nezakonitih radnji koje su u suprotnosti sa ovom zabranom, kao što je odbijanje upisa u školu ili pristup njezi, na primjer, zakonska pravila teže, da uspostavljaju neutralne kriterijume, a u stvari ograničavaju strance pristupom njihovim osnovnim pravima.

Francusko pravo u svojoj terminološkoj odrednici nastoji nazvati sve strane državljane „strancima“, dok se danas problematična diskriminacija odvija u terminu i položaju „migrant“. (*The Fundamental Rights of Foreigners in France*, 2016:3-10)

NEMAČKA

Njemačka je država koja je vrlo pozitivno orjentisana kada je reč o pravima koja daje strancima, a posebno migrantima, što je i razlog traženja azila na prostoru ove države. Pravo na slobodu kretanja zagarantovano je članom 21. Ugovora o funkcionisanju EU (TFEU). Međutim, pravo građana EU na slobodu kretanja nije bezuslovno; može se sprovoditi pod uslovima i ograničenjima prava Evropske zajednice. Direktiva 2004/38/EC dalje precizira pravo na slobodu kretanja, koje se u Njemačkoj sprovodi kroz Zakon o općoj slobodi kretanja građana EU.

Svako ko želi zakonito ući i boraviti u Njemačkoj mora zadovoljiti zahtjeve navedene u evropskom i nacionalnom zakonu. To uključuje posjedovanje vize (ako je potrebna), legitimnog razloga za boravak i adekvatnih finansijskih sredstava za plaćanje boravka. (Joppke, *Challenge to the Nation-State: Immigration in Western Europe and the United States*, 1998:165)

Stranac koji nije državljanin države članice EU ili Šengena ne može legalno ući na teritoriju Savezne Republike Njemačke bez potrebne boravišne dozvole ili pasoša (član 14. Zakona o boravku); stranci kojima je zabranjen ulazak ne mogu ući bez dozvole za ulazak (članovi 11. i 14. Zakona o boravku).

NORVEŠKA

Norveška i skandinavske zemlje imaju visoko standardizovan sistem po pitanju stranaca, prava i zaštite koji uživaju. Skandinavske zemlje su u cjelosti uskladili sistem sa članicama EU i znatno ga unaprijedile po pitanju zdravstvene politike za strance, kao i sloboda, koji čitav sistem čine izrazito funkcionalnim. Zdravstvene beneficije stranaca u Norveškoj ostvaruju se na jako povoljan način, osim ukoliko imate državljanstvo zemlje izvan EU / EEA ili Švicarske, u načelu ne možete koristiti svoju Evropsku karticu zdravstvenog osiguranja u Norveškoj. Ovo se primjenjuje čak i ako sada živite u EU / EEA ili Švicarskoj. Svako ko boravi u Norveškoj ima pravo na hitnu medicinsku pomoć opštinskih i specijalizovanih zdravstvenih službi. Liječenje se mora pružiti sve dok je to "hitna medicinska potreba". (Zdravstvena politika SAD-a, <https://www.helsenorge.no/en/foreigners-in->

norway/healthcare-benefits-during-a-temporary-stay-in-norway/,
21.12.2022.)

Preuzeto:

STATUS STRANCA U ŠERIJATSKOM PRAVU

Šerijatsko pravo je pravo koje se zasniva na islamskoj religiji i Kuranu kao osnovnom izvoru prava, koji, pored prava, obuhvata i osnovne principe vjere i morala. Ono je jedan od pet osnovnih velikih pravnih sistema. Šerijatsko pravo je definirano shodno svojim izovrima i tako razčlanjuje sva bitna pitanja koja se tiču stranaca, njihovog položaja, prava i obaveza prema državi.

Najznačajniji akti koji definišu položaj stranca su: Deklaracija o pravima stranca usvojena 1985.godine, Konvencija o statusu osoba bez državljanstva i Međunarodna konvencija o zaštiti migranata i članova njihovih porodica iz 1990. godine.

Oni garantiraju: pravo na pravedan i pravičan postupak pred sudovima, pravo na pomoć i sistemsku zaštitu, pravo poštovanja osnovnih ljudskih prava i sloboda. Državljanin koji boravi u zemlji sa šerijatskim zakonom ne može biti deportovan, niti protjeran iz nje, ukoliko ne povređuje njen ustavni poredak; ne smije se protivzakonito i neosnovano privoditi, zatvarati i lišavati slobode. Strogo je zabranjeno da se prema strancu izvrši: rodna, nacionalna, rasna i druga diskriminacija.

1. Stranci uživaju sljedeća prava:

- (a) Pravo na život i ličnu sigurnost - nijedan stranac ne može biti podvrgnut proizvoljnom hapšenju ili pritvoru i nijedan stranac ne može biti lišen slobode osim na osnovu razloga navedenih u zakonu i u skladu sa procedurama propisanim u njemu;
- (b) pravo na zaštitu od proizvoljnog ili nezakonitog miješanja u privatnost, porodicu, dom ili prepisku,
- (c) pravo na jednakost pred sudovima svih vrsta i pred svim drugim organima nadležnim za sprovođenje pravde, kada je to potrebno, na besplatnu pomoć, tumača u sudskim i drugim postupcima predviđenim zakonom;
- (d) pravo na izbor supružnika, sklapanje braka i osiguranje porodice,
- (e) pravo na slobodu misli, mišljenja, i pravo na ispoljavanje svoje vjere ili uvjerenja koje podliježe samo onim ograničenjima koja su propisana zakonom i neophodna za zaštitu javne sigurnosti, poretka, javnog zdravlja ili morala ili radi zaštite osnovnih prava i sloboda drugih,
- (f) pravo da zadrže svoj jezik, kulturu i tradiciju,
- (g) pravo na prenos u inostranstvo zarade, uštedevine ili druge lične novčane imovine, podložno lokalnim monetarnim propisima.

2. Podložno ograničenjima propisanim zakonom i onima koja su neophodna u demokratskom društvu radi zaštite nacionalne sigurnosti, ili prava i sloboda drugih, a koja su u skladu sa drugim pravima predviđenim u relevantnim međunarodnim instrumentima, stranci imaju sljedeća prava:

- (a) pravo da napusti zemlju,
- (b) pravo na slobodu izražavanja,
- (c) pravo na mirno okupljanje,
- (d) pravo posedovanja imovine, uz poštovanje lokalnog zakona.

3. U skladu sa odredbama iz stava 2, stranci koji zakonito borave na teritoriji jedne države uživaju pravo na slobodu kretanja i slobodnog izbora mjesta boravka unutar granica države.

4. Dozvoljen je ulazak supružnika stranca koji zakonito boravi na teritoriji države i njegove maloljetne ili izdržavane djece radi pratnje, pridruživanja i boravka sa njim, uz poštovanje nacionalnog zakonodavstva i pribavljanje odgovarajućeg odobrenja. Stranac ne smije biti podvrgnut mučenju ili drugom okrutnom, nečovječnom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju, a posebno stranac ne smije biti podvrgnut bez njegovog slobodnog pristanka medicinskim ili naučnim eksperimentima. (*Dekl. o ljudskim pravima pojedinaca koji nisu državljani zemlje u kojoj žive, 1985*)

ZAKLJUČAK

Tokom pisanja ovog rada autori su nastojali prikazati položaj stranca u Republici Srbiji i uporednom pravu, kako bi ukazali na sličnosti i razlike. Ono što predstavlja sublimaciju za sve modele sa kojima se suočavaju stranci u drugim zemljama, jeste pretenzija za slobodnim boravkom, uređenim sistemom u kome stranci mogu biti integralni dio društva, ostvarujući osnovna prava i zaštitu u državama u kojim se nalaze.

Koncepcija šerijatskog prava, analizirana je kroz konvencije i univerzalne odredbe koje šerijat propisuje. Međutim, tu postoji svojevrsna razlika u državama čiji sistem je podređen sunijskoj koncepciji šerijatskog prava od šitske koncepcije među kojima postoje značajne razlike. Prikazali smo pojmovno najznačajnije oblasti koje šerijat univerzalno određuje za obje strukture i tako obuhvata i imigracionu politiku.

LITERATURA

1. Curić, J. 2008. *Uporedno pravo u SAD-a*.
2. Cole, D. 2003. Are Foreign Nationals Entitled to the Same Constitutional Rights As Citizens?.
3. *Deklaracija o ljudskim pravima pojedinaca koji nisu državljani zemlje u kojoj žive, 1985*.
4. Joppke, Challenge to the Nation-State: Immigration in Western Europe and the United States, 1998.
5. Pavić, V. 2012. *Međunarodno privatno pravo*.
6. The Fundamental Rights of Foreigners in France, 2016;
7. *Zakon o nasljeđivanju* („SL. glasnik RS“, br. 46/95, 101/2003 – odluka USRS i 6/2025)
8. *Zakon o deviznom poslovanju SAD*, 2016;
9. Varadi, B., Knežević, G., Pavić, V. 2012. *Međunarodno privatno pravo*.

INTERNET LINKOVI

1. <https://advokatbeograd.net/advokat-beograd/zastupanje-pred-sudovima-advokat-beograd>.
2. <https://statt.rs/sr/kako-do-stalnog-nastanjenja-ako-ste-stranac-u-republici-srbiji/>
3. <https://www.helsenorge.no/en/foreigners-in-norway/healthcare-benefits-during-a-temporary-stay-in-norway/>
4. <https://www.ozmentlaw.com/civil-rights-workers-rights>
5. <https://www.mpravde.gov.rs/sr/tekst/3579/pravo-stranaca-da-sticu-nepokretnosti.php>
6. <https://law-firm.rs/sr/pravo-stranah-drzavljana-da-sticu-nepokretnosti-u-republici-srbiji>

CONCLUSION

During the writing of this paper, the authors tried to show the position of foreigners in the Republic of Serbia and comparative law, in order to point out similarities and differences. What represents sublimation for all models that foreigners face in other countries is the pretension for free residence, a regulated system in which foreigners can be an integral part of society, exercising basic rights and protection in the countries where they are.

The concept of Sharia law was analyzed through conventions and universal provisions prescribed by Sharia. However, there is a kind of difference in the countries whose system is subordinated to the Sunni conception of Sharia law from the Shiite conception, between which there are significant differences. We have presented the conceptually most significant areas that Sharia universally determines for both structures and thus includes immigration policy.

OSVETA KAO MOTIV IZVRŠENJA KRIVIČNOG DJELA UBISTVA

Mijomir Perović

MUP Crne Gore, Podgorica,

perovicmisko7@gmail.com

Apstrakt

Autor se bavi nastankom, razvojem, opasnošću krivičnog djela ubistva motivisanog osvetom, koje je vrlo često na teritoriji Crne Gore. Posebnu pažnju posvećuje analizi istorijskog razvoja krvne i obične osvete, zatim karakteristikama izvršilaca bezobzirne osvete i pojedinim primjerima iz sudske prakse. Sve je to u cilju spoznaje ovog krivičnog djela, njegove zastupljenosti i motiva, pokretačke snage izvršenja, ukazujući na prepoznavanje ovog oblika teškog ubistva, kao i opasnosti koja prijete u savremenim uslovima, njegovo sprečavanje i preventivno djelovanje državnih organa.

Ključne riječi: bezobzirna osveta, krvna osveta, ubistvo.

REVENGE AS A MOTIVE FOR COMMITTING THE CRIMINAL OFFENSE OF MURDER

Abstract

The author deals with the origin, development, and danger of the crime of revenge-motivated murder, which is very common on the territory of Montenegro. He devotes special attention to the analysis of the historical development of blood and ordinary revenge, then to the characteristics of perpetrators of wanton revenge and certain examples from judicial practice. All of this is aimed at understanding this criminal act, its representation and motive, the driving force behind its execution, pointing to the recognition of this form of serious murder, as well as the danger that threatens in modern conditions, its prevention and the preventive action of state authorities.

Keywords: reckless revenge, blood revenge, murder.

UVOD

Još od vremena prvobitnih ljudskih zajednica, stvaranja države na ovom prostoru u IX vijeku, srijećemo se sa negativnom pojavom u jednom društvu, a to je akt ubistva. Nekad je taj način djelovanja smatran dozvoljenim sredstvom reakcije, sve do stvaranja država i predviđanja sankcionisanja u skladu sa zakonom. Izvršenje ovog oblika teškog ubistva nastaje pod uticajem prvenstveno psiholoških, unutrašnjih nagona kod čovjeka, ali i uticajem spoljašnjih faktora, koji čine ovaj krvni delikt vrlo specifičnim.

U radu će biti analiziran uticaj načina života, običajnog ponašanja i pravila koja su se morala poštovati u periodu razvoja društva kada je izvršenje ubistva iz osвете bilo vrlo često. Osim toga, značajna pažnja biće posvećena i zakonskoj regulaciji ovog oblika teškog ubistva u Crnoj Gori.

Zbog izrašenog većeg stepena opasnosti, prisustva težeg oblika krivice, umišljaja, kao i posebnih okolnosti pod kojima je izvršeno lišenje života, motiva, tj. pobuda, ubistvo iz osвете se kvalifikuje kao teško ubistvo. (Bošković, 1999:356)

Bezobzrina osвета kao motiv izvršenja krivičnog djela biće prikazana kroz primjere iz sudske prakse obrađujemo u radu, uzimajući u obzir i karakteristike izvršilaca, strukturu ličnosti i slično.

ISTORIJSKI I PRAVNI ASPEKT OSVETE

Krvna osвета je privatna reakcija i način odbrane od zla koje prijeti je nastala veoma davno. Očuvala se kroz vremena i mijenjala, ali njen cilj je ostajao isti. Krvna osвета kao običajno ponašanje zadržala se u narodima gdje je plemenska organizacija bila veoma izražena. Uska povezanost bratstvom činila je kompaktnost i emotivnu povezanost. Povodi za krvnu osvetu bili su različiti – od povrede časti, teških telesnih povreda do izvršenja ubistva. Ti ralozi su bili dovoljni kao varnica, koja bi ubrzo dovela i do plemenskih sukoba koji bi trajali niz godina, prenoseći se s generacije na generaciju. Obično poslije pogibije nastupa žalost, a onda kasnije osвета za učinjeno. Porodica i najbliži srodnici bi žalili za izgubljenim članom, obično bi se na grobu zarekli pred okupljenim ljudima da će izvršiti osvetu, čuvali bi krvavu košulju poginulog, pucali preko groba što je bio znak osвете do istrebljenja. „I u našem narodu postojao je običaj da se žalost ispoljava čupanjem kose sa glave, udaranjem šakama u prsa i glavu. Stari način ispoljavanja žalosti, koga se nisu sjetili priređivači edicija crnogorskih pjesama, bio je grebanje lica“. (Milutinović, 1990:178)

Od osвете su uvijek bila izuzeta djeca i crkvena lica. Osveta se vršila na teritoriji i drugih država, na udaljenosti i po 200 i 300 km. Osvetnici bi sakupili četu, izvršavali zadatak i vraćali se u svoje planine. Krvna osвета bi se vršila i za vrijeme ratnih operacija, onda bi osvetnici djelovali duboko iza frontalnih linija.

„Stari Crnogorci su govorili ko se ne osveti taj se ne posveti.“ (Stojanović, 1982:29) Osveta je bila i obaveza i ponos i na taj način se slalo upozorenje drugima da ne čine zlo jer će im se vratiti istom mjerom. Taj princip su poštovala ozbiljna i jaka bratstva jer su se znale posljedice. Međutim, postojali su i oni koji nisu poštovali pravila. Često se dešavalo da ubistva traju dugo, osвета za osvetom, na desetine poginulih, što je dalo povoda cetinjskim vladarima još u XVIII vijeku da se tome suprotstave jer je pretila opasnost po cijelo društvo. „Od napada samovoljnih plemenika nijesu pošteđeni ni sam Vladika Petar I i njegova posluga.“ (Marinović, 2007:219)

U vrijeme vladavine Nikole I donosi se Krivični zakonik 1906.godine, koji je regulisao krvnu osvetu. Propisane su najstrožije kazne (vječita robija i strijeljanje). Nastankom Kraljevine Jugoslavije primjenjuju se stari zakonici zatečeni na teritorije Kraljevine sve do 1929.godine. „1. januara 1930.godine na cijelom državnom području“, stupio je novi zakonik KSHS. Ovaj krivični zakonik ne prepoznaje krvnu osvetu, iako se u tom vremenu javlja veliki broj krvnih osveta proizašlih iz političkih

sukoba na teritoriji Crne Gore. Ubistva i osvete iz ovog perioda nastavile su se i za vrijeme Drugog svjetskog rata. Osvete ne jenjavaju ni posle Drugog svjetskog rata kao posljedica prethodnog zbivanja. Krivičnim zakonicima iz 1951. i 1959.godine i novim zakonikom iz 1977.godine, regulisano je ovo krivično djelo, kao teško ubistvo iz bezobzirne osvete i drugih niskih pobuda. Ona i dalje postoji, kao relikv prošlosti, predviđen kao oblik kvalifikovanog ubistva. Slična rješenja imaju krivični zakoni iz 1993. i 2003.godine, kao i iz 2010.godine, kome ćemo posebnu pažnju i posvetiti.

KARAKTERISTIKE TEŠKOG UBISTVA

Teško ubistvo predstavlja kvalifikovani oblik krivičnog djela ubistva. Ubistvo izvršeno pod otežavajućim okolnostima, sa umišljajem se oduzima život drugom licu, uz veoma izraženu društvenu opasnost.

Ovaj oblik krivičnog djela se ostvaruje na poseban način pri čemu, postoje posebne pobude koje se javljaju kao motiv izvršenja..

Prema Z. Stojanoviću i O. Periću, pored osnovnih elemenata koji se srijeću kod krivičnog djela ubistva, neophodno je da bude izražena neka od propisanih kvalifikovanih okolnosti da bi se radilo o teškom ubistvu. (Stojanović& Perić, 2003:95)

S obzirom na način izvršenja, stepen krivice, motiv, odnosno pobude kojima se izvršilac rukovodio prilikom činjenja krivičnog djela, zakon propisuje teže kažnjavanje.

Postoji više vidova ispoljavanja teškog ubistva i to: prema načinu izvršenja (ubistvo na svirep i podmukao način), prema pobudama učinioca (ubistvo iz koristoljublja, radi izvršavanja i prikrivanja drugog krivičnog djela, iz bezobzirne osvete ili iz drugih niskih pobuda), prema okolnostima izvršenja i posljedici (ubistvo pri bezobzirnem ili nasilničkom ponašanju, ubistvo pri čemu se sa umišljajem dovede u opasnost život još nekog lica, ubistvo više lica, ako se ne radi o ubistvu na mah); prema svojstvu pasivnog subjekta (ubistvo službenog ili vojnog lica pri vršenju ili u vezi vršenja službene dužnosti, ubistvo djeteta ili bremenite žene, ubistvo člana svoje porodice ili porodične zajednice koje je učinilac prethodno zlostavljao).

Za teško ubistvo propisana je teža kazna i to kazna dugotrajnog zatvora (do 40 godina), čime se ukazuje na veliku opasnost od ovog krivičnog djela.

OSVETA KAO MOTIV IZVRŠENJA TEŠKOG UBISTVA

Osveta uvijek predstavlja kvalifikatornu okolnost za koju zakonodavac propisuje najstrožiju kaznu. Kao motiv za izvršenje krivičnog djela ubistva ogleda se u nanošenju zla, nekada i većeg od onog koje je naneto. Karakteriše se sledećim:

- najčešće se izvršava poslije duže vremena,
- predstavlja zadovoljenje unutrašnjih nagona,
- često se vrši pod uticajem spoljašnje sredine,
- ima religiozni karakter,
- proizilazi iz emocija.

Postoji više oblika osвете i to: obična osвета, krvna osвета, bezobzirna osвета. Niske pobude kao motiv lišenja života drugog lica retko se javljaju u praksi.

Obična osвета postoji u slučaju kada izvršilac uzvraća istom mjerom, onoliko koliko treba da uzvрати u istoj mjeri. Pod običnom osvetom mogla bi se podvesti i krvna osвета u nekim slučajevima i to: obična osвета kada je nanesena šteta, obična osвета kada se uzvрати na nanesenu povredu ili udarac, osвета na izvršeno ubistvo bila bi obična osвета samo u slučaju kada je osвета izvršena prema licu koje je izvršilo ubistvo.

U članu 144. Krivičnog zakonika Crne Gore propisano je da će bezobzirna osвета postojati ako su ispunjeni određeni uslovi. Prema Z. Stojanoviću M. Škuliću, M. Radomanu, „obična osвета je osвета kojom se uzvрати onoliko u srazmjeri, dok bezobzirna osвета je ona kojom se uzvraća u mnogo većoj mjeri, uzvraća se prema drugom licu, pa se u tome ogleda njena bezobzirnost“ (Stojanović&Škulić, 2018:148)

Kao i mnogi drugi autori tako i npr. LJ. Lazarević, M. Radovanović i M. Đorđević, smatraju bezobzirnu osvetu nesrazmjerom koja se ogleda npr. u ubistvu drugog lica a ne onog koje je izvršilo ubistvo, ubistvo za dobijeni šamar, ubistvo za prosutu krv i slično, ali je neophodno da se radi o očiglednoj nesrazmjeri.

Prema J. Šipragu „Izvršilac iz bezobzirne osвете je lice koje ne poštuje norme pravnog poretka i društva u kojem živi.“ (Šipraga, 1987:398)

Prema D. Atanackoviću „Izražena bezobzirna osвета se ispoljava kroz nesrazmjeru ispoljenu pri izvršenju ubistva, odnosno pri lišavanju života drugog lica. (Atanacković, 1979:99)

Slično ističe i B. Čejović, koji kaže da se pri izvršenju ovog krivičnog djela ispoljava egoizam i nevođenje račun o interesima drugih lica.“ (Čejović, 1980:165)

I. Salihu, smatra da ako je osвета izvršena posle dužeg vremena, nije reč u pitanju krvna osвета već neprava krvna osвета ili u zakonodavstvu predviđena bezobzirna osвета.(Salihu, 1984:48)

Bezobzirna osвета se kao motiv izvršenja stvara dugo, pod uticajem unutrašnjih nagona i spoljne sredine. Kada dođe do kulminacije i ispoljavanja motiva u spolnjem svijetu dolazi do izvršenja krivičnog djela, koje će sud na osnovu dokaza okarakterisati kao, običnu osvetu ili bezobzirnu osvetu. Stvaranjem i delovanjem kriminalnih grupa na teritoriji Crne Gore često dolazi do stradanja u međusobnim obračunima. Nakon toga se uključuju i porodice, te dolazi do osвета do istrebljenja. Na osnovu prethodno navedenog možemo reći, da je osвета kao motiv i dalje česta, te iz tog razloga stvara dodatnu obavezu za nadležne organe da u procesuiranju takvih krivična djela budu obazriviji.

KARAKTERISTIKE IZVRŠILACA BEZOBZIRNE OSVETE

Pri samom izvršenju osвете, bila ona i krvna, postoji teško prethodno psihičko stanje izazvano smrću svog srodnika. Unutrašnji nemiri kao i uticaj od spolja, to jest od okoline, stvara takav naboj kod pojedinca koji ga tjera na izvršenje krivičnog djela. Dodatan pritisak stvara činjenica da se ubistvom posljednjeg muškog nasljednika u porodici prekida loza određenog prezimena.

Prema N. Goluboviću, krvna osveta predstavlja bezobziru osvetu, odnosno ubistvo motivisano nanošenjem većeg zla od onog koje je naneto. Iako se izgubljeni život ne može nadomjestiti, patrijahalna sredina, žalost za izgubljenim članom porodice, uticaj i drugih faktora, najčešće dovode do takvih reakcija pojedinaca. (Golubović,2005:233-247)

Prema T. Bakoviću, izgubiti oca u ratu, značilo je za djecu u Crnoj Gori izgubiti postojanje temeljnog zaštitinika i čuvara porodice što je dodatno stvaralo psihički pritisak. Uz dodatni uticaj majke, takva deca su se najčešće javljala kao izvršioци ovog oblika teškog ubistva jer su na taj način mogla obezbediti mir u porodici. Zbog takvog čina, bili bi u bratstvu, plemenu, dodatno uvaženi i počastvovani. (Baković, 1977:91) Uvažavajući i drugi niz karakteristika koje oslikavaju izvršioca ovog gnusnog krivičnog djela, napomenućemo neke od njih, a to su: nemir koji se javlja kod osvetnika sve do trenutka izvršenja osvete i smiraja duše posle samog čina, važna karakterna crta je i upornost i istrajnost u izvršenju, obaveza koja se stvara u okviru porodice i bratstva, principijelno ponašanje pri osveti (poziv da bude ispred žrtve uvijek, ne oskrnaviti i opljačkati pri izvršenju osvete, ne poniziti ga ni mrtvog ostaviti na leđa da leži). Osim toga, izvršioca karakteriše spretnost i hitrina, djelovanje u svim vremenskim uslovima, zadovoljiti majčinu dušu koja čezne za izgubljenim djetetom, ne ubijati na skupovima, zborovima, u vjerskim objektima, zaštititi djecu i žene pri izvršenju osvete. To su najčešće odlike ovih izvršilaca, ali valja pomenuti osvetnika modernog vremena. Vrlo česti obračuni kriminalnih organizacija dovode do veoma izražene želje za osvetom i od strane porodica koje postaju i mnogo beskrupuloznije od samih obračuna između kriminalnih klanova, jer kult osvete nadjačava obračun mafije. To dovodi do beskrajnog rata između porodica, što rezultira sa mnogo žrtava. Neprekidna linija međusobnih ubistava koja su jako izražena i nadjačavaju sve vidove obračuna između klanova, pred kojima se i oni povlače, jer krvna veza između članova porodice postaje jača spona koja daje podstrek za izvršenje bezobzirne osvete.

POJEDINI PRIMJERI IZVRŠENJA BEZOBZIRNE OSVETE

1. Optužnica Okružnog javnog tužilaštva u Titogradu

Kt. br. 25/64

„Okrivljeni navodi u svojoj odbrani sljedeće: da je imao privatnu mesarsku radnju, te da je kod njega radio i sada pokojni A.Dž. Kasnije, D.Ž. je počeo sam nabavljati stoku i prodavati stoku, radi čega je između njih došlo do sukoba... Krajem decembra iste godine okrivljeni i sada pokojni D.Ž. su se potukli i u toj tuči je okrivljeni zadobio nekoliko povreda od D.Ž. po glavi i tijelu. Okrivljeni priznaje da je tada donio odluku da liši života A.Dž.... Po završenom poslu, otišao je do hotela gdje je čekao 10-15 minuta... napunio pištolj i kada je D.Ž. naišao, okrivljeni je pucao u njega.“¹

Ovdje imamo primjer optužnice protiv lica koje je prethodno zadobilo povrede, koje su bile povod osvete i ne samo to, nego i nanesene uvrede časti sada optuženog. Imamo motiv, upornost kod optuženog i čvrsta odluka da se osveti i očuva obraz

¹ Iz optužnice Kt. br. 25/64, Okružno javno tužilaštvo, Državni arhiv Cetinje, fascikla 26

predaka. Okrivljeni je doneo odluku da liši života A. Dž., nabavlja oružje, prati žrtvu i izvršava osvetu u pogodnom trenutku.

2. Optužnica OJT U Titogradu Kt. Br. 360/71

„Okrivljeni G. U. priznao je da je kritičnom prilikom imao namjeru da liši života T.Ž..... radi toga što je u jednoj ranijoj zavadi, Ž. povrijedio brata okrivljenog, V. U. Sada pokojni V. je zbog povreda liječen, ali je podlegao povredama, zbog čega je G. U. donio čvrstu odluku da brata osveti.“²

U ovom primjeru uočavamo bezobzirnu osvetu ili krvnu osvetu izvedenu posle povrede brata okrivljenog, koji je tragično izgubio život usled zadobijenih povreda, kao i izvršenje osvete prema drugom licu što i ukazuje na bezobzirnost ovog teškog ubistva. Ovdje imamo čvrstu odluku, osvetiti srodnika (brata od strica) sa jasnom namerom da se oduzme život drugom licu.

3. Presuda Višeg suda Podgorici K.br. 85/96

„Optužnicom br. 77/96, stavljeno je na teret optuženom P.J. iz sela..... opština ubistvo iz čl. 30 st.2 tač. 4 KZ RCG, učinjeno na štetu pok. K.P..... u završnoj riječi,....., kazao je da je optuženi izvršio ubistvo iz bezobzirne osvete, budući da je pokojni K.P. lišio života brata optuženog, P.P., koji je zbog toga osuđen na kaznu zatvora u trajanju od 10 godina. “

I u ovom slučaju imamo izraženu upornost, donošenje odluke, osveta je izvršen nakon 24 godine, lice je lišeno života nakon što je odslužilo kaznu od 10 godina za izvršeno ubistvo člana porodice okrivljenog. Osveta je izvršena bez obzira na izdržanu kaznu, gdje se dvostruko da vidjeti bezobzirnost i to protok vremena i ubistvo posle izdržane kazne. Osveta , „krv za krv“ , je ispunjena i ukazuje nam da preventivno djelovanje nadležnih organa i osujećavanje ovakvih teških krivičnih djela, dalo bi pomaka u suzbijanju. Međutim, bitno je i prethodno djelovanje odnosno strožije kažnjavanje izvršilaca običnog ubistva, što bi za rezultat imalo i smanjenje broj osveta. Ovdje je bitno uočiti i motiv, jer motiv kod osvete je pokretačka snaga, čime bi prodrli dalje u prošlost, što se dešavalo, jer eventualni sukobi su mogući i nakon nekoliko decenija.

ZAKLJUČAK

Analiza bezobzirne osvete, kroz različite prizme gledišta, ukazuje nam da se radi o jednom opasnom činu koji se javlja u društvu. Nekada moralna obaveza, kasnije zabranjeno sredstvo i način izvršenja, i dalje se javlja u modifikovanim oblicima prilikom obračuna članova organizovanih kriminalnih grupa, čiji se sukobi prenose i na njihove porodica.

Cijelim tekstom ovog rada pokušali smo izvršiti analizu teškog ubistva iz bezobzirne osvete i nadam se uspjeti prikazati njene karakteristike, opasnosti koje prijete od nje, ali i ukazali na potrebu strožijeg kažnjavanja za ubistvo jednog čovjeka koja neće

² Izjava OUP Titograd, 19.107.1972., Državni arhiv Cetinje, fascikla F -68

dalje proizvoditi zabranjenu privatnu reakciju. Preventivnim djelovanjem, koje će dati sigurne pomake u djelovanju protiv ovakvih namjera i njihovo prepoznavanje kod izvršilaca, posvećivanjem posebne pažnje i njihovim karakternim crtama i strukturi ličnosti, možemo sprečiti vršenje ovog oblika teškog ubistva.

LITERATURA

1. Atanacković, D. 1979. Krivično pravo, posebni deo, Beograd.
2. Bošković, M. 1999. Kriminološki leksikon, Novi Sad.
3. Baković, T. 1977. Depresivni optimizam kod Crnogoraca, Beograd.
4. Čejović, B. 1980. Krivično pravo, posebni deo, Beograd.
5. Golubović, N. 2005. Ubistvo iz krvne osvete u Crnoj Gori, Pravni život, Beograd.
6. Krivični zakonik za Kraljevinu SHS, Beograd, 1929.godine
7. Milić, A. 1988. Porodica dijalog sociologije i istorije, rađanje moderne porodice, Beograd.
8. Marinović, S. 2007. Kaznena istorija Crne Gore, Podgorica.
9. Milutinović, S. 1990. Sarajlija, Pjevanija crnogorska i hercegovačka, Nikšić.
10. Radovanović, M. Đorđević, M. 1967. Krivično pravo, Beograd
11. Salihu, I. 1984. Krivični pojam ubistva iz osvete, krvne, bezobzirne osvete, Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo, Beograd.
12. Šipraga, J. 1987. Ubistvo iz krvne ili bezobzirne osvete ili drugih niskih pobuda, Bezbednost, Beograd.
13. Stojanović, P. 1982. Zakonik obšći Crnogorski i brdski i zakonik Danila I sa istorijsko-pravnom studijom, Cetinje.
14. Stojanović, Z. 2010. Komentar krivičnog zakonika, Podgorica.
15. Stojanović, Z., Perić, O. 2003. Krivično pravo (posebni deo), Beograd.
16. Stojanović, Z., Škulić, M., Radoman, M. 2018. Krivično pravo, materij. procesno-izvršno pravo.
17. Vuković, B. 1994. Ubistva iz osvete, melanholija i manija žalosti, Podgorica.

Sudska praksa

- Iz optužnice Kt. br. 25/64, Okružno javno tužilaštvo, Državni arhiv Cetinje, fascikla 26
- Izjava OUP Titograd, 19.10.1972., Državni arhiv Cetinje, fascikla F -68
- Presuda Višeg suda Podgorici K.br. 85/96

CONCLUSION

The analysis of reckless revenge, through different prisms of view, shows us that it is a dangerous act that occurs in society. Once a moral obligation, later a prohibited means and method of execution, it still appears in modified forms when dealing with

members of organized criminal groups, whose conflicts are also transmitted to their families.

Through the entire text of this work, we tried to analyze a serious murder out of wanton revenge and I hope we managed to show its characteristics, the dangers that threaten it, but also pointed out the need for stricter punishment for the murder of one man that will not further produce a prohibited private reaction. By preventive action, which will give certain advances in action against such intentions and their recognition by the perpetrators, by paying special attention to their character traits and personality structure, we can prevent the commission of this form of serious murder.

PRIKAZ MONOGRAFIJE „PRAVO NA SUĐENJE U RAZUMNOM ROKU SA GRAĐANSKOPRAVNOG ASPEKTA" DOC. DR. MAIDE BEĆIROVIĆ-ALIĆ

Dženis Šaćirović

Univerzitet u Novom Pazaru
dzenis.sacirovic@uninp.edu.rs

Koncem 2021. godine, u izdanju Univerziteta u Novom Pazaru, objavljena je monografija pod nazivom „*Pravo na suđenje u razumnom roku sa građanskopravnog aspekta*“ autorice doc. dr. Maide Bećirović-Alić, profesorice na Departmanu za pravne nauke, pravnice, naučne djelatnice i sekretarke Univerziteta u Novom Pazaru. Sadržaj ove referentne publikacije, podijeljen je na pet dijelova-poglavlja na 173 strane i predstavlja širok i temeljan naučni, teoretski i praktični osvrt na jedno od najbitnijih pitanja prava i pravičnosti općenito, pitanje implementacije istih i pitanje koje definira efikasnost sistema sudske vlasti u jednoj državi. S obzirom da se Republika Srbija sučeljava sa problemima neefikasnosti sudskog sistema i da je problem suđenja u razumnom roku jedan od problema zašto država plaća visoku cijenu loših ocjena pred monitoringom međunarodnih organizacija, visoka izdvajanja finansijskih sredstava nepredviđenim budžetskim obimom na penale koje iziskuje neefikasno ili nemarno pravosuđe nisu tema, ali su svakako dojam sa kojim se sučeljavamo kroz poraznu statistiku. Ova knjiga istražuje pravo na pravično suđenje kao ključno ljudsko pravo visoko cijenjeno u savremenom društvu, istražujući sisteme koji ga osiguravaju. Naglašava se važnost ovog prava u razvoju države, vezano uz funkcioniranje sudskih organa i poštivanje zakonâ na svim razinama.

Prvi dio knjige, nakon uvoda, fokusira se na "Pravo na suđenje u razumnom roku kao dio osnovnih ljudskih prava i sloboda". Autorica definira ključne pojmove, pruža povijesni pregled ljudskih prava, vladavine prava te objašnjava kako pravo na suđenje u razumnom roku čini neodvojiv dio pravičnog suđenja. Razmatra se nastanak i razvoj ovog prava kao globalnog problema pravosuđa danas, često povezanog s kršenjem prava čovjeka od strane sudske vlasti.

Drugi dio knjige, pod naslovom "Pravo na suđenje u razumnom roku u pravnom sistemu Republike Srbije", istražuje nastanak i razvoj prava na pravično suđenje u tom kontekstu, posebno naglašavajući zakonske osnove u građanskopravnim postupcima. Poseban osvrt ovdje je dat na Zakon o sudijama i na Zakon o parničnom postupku s posebnim osvrtom na načelo ekonomičnosti u Zakonu o parničnom postupku. Osnovna tema ovog pristupa je specifičan Zakon o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku, ključni sadržaj posljednjeg dijela poglavlja. Ovaj zakon objašnjava i dopunjuje stav pravne struke te civilizacijski iskorak suvremenog pravosuđa, ali i stav modernih država koje su podigle ovu temu na razinu ljudskog dostojanstva, osnovnih životnih potreba i vladavine prava. Isto tako, naglašava se utjecaj ovog zakona na poboljšanje učinkovitosti sudova te smanjenje broja slučajeva koji su došli do Evropskog suda za ljudska prava u Strazburu, podsjećajući na nedostatak efikasnih sredstava i neučinkovitost postojećih nacionalnih pravnih sredstava, što je ključni faktor u gubitku slučajeva. Bitno je istaći ovaj zakon jer se

temelji na praksi Evropskog suda za ljudska prava i iskustvima nekoliko zemalja članica EU. Autorica u ovom dijelu iznosi zaključke o problemima u provođenju prava na suđenje u razumnom roku u Republici Srbiji.

U trećem dijelu knjige, pod naslovom "Sistem zaštite prava na suđenje u razumnom roku na međunarodnoj razini", obrađuju se najvažniji međunarodno-pravni dokumenti, evropski pravosudni sustav te pravne prakse u nekim zemljama Evrope. Pravo na suđenje u razumnom roku, kao pravo pojedinca da se njegova građanska prava i obaveze rješavaju u razumnom roku pred sudovima, jest, kako je već spomenuto, jedno od ključnih ljudskih prava putem kojeg se ostvaruju i druga prava. Stoga, mnogi globalni i regionalni dokumenti služe kako bi regulirali, uskladili i standardizirali standarde s unutarnjim pravom država.

Poseban naglasak u ovom dostignuću je kontrola koju ovo pravo ima i kako podstiče države da djeluju na način koji osigurava vladavinu prava, pravičnost te ostvarivanje ljudskih prava. To utječe ne samo na unutarnje odnose u državama pojedinačno, već i na njihove međusobne odnose. Razmotrene su različite međunarodne konvencije poput Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda s predstavljanjem rada Evropskog suda za ljudska prava, prava na suđenje u razumnom roku prema Univerzalnoj deklaraciji o pravima čovjeka, Međunarodnom paktu o građanskim i političkim pravima, Američkoj konvenciji o ljudskim pravima i dužnostima, Afričkoj povelji o ljudskim pravima i pravima naroda, te Povelji o osnovnim pravima u EU. Također, prikazane su razlike u pravnom reguliranju prava na suđenje u razumnom roku u nekoliko zemalja poput Engleske, Velsa, Italije, Poljske, Njemačke, Nizozemske, Češke, Mađarske, Hrvatske, Crne Gore i Slovenije.

Četvrti dio knjige, nazvan "Pravo na suđenje u razumnom roku u sudskoj praksi", prezentira primjere prakse Evropskog suda za ljudska prava u postojećim slučajevima. Obuhvaćeni su različiti aspekti kao što su procjena ustavne žalbe od strane Evropskog suda, složenost slučaja kao kriterij za procjenu poštivanja prava na suđenje u razumnom roku, ponašanje stranaka u postupku kao kriterij za procjenu tog prava, ponašanje državnih organa te naknada nematerijalne štete zbog povrede prava na suđenje u razumnom roku. Također, razmatrani su slučajevi koji zahtijevaju posebno stručno znanje vlasti, uključujući praksu računanja rokova pred Evropskim sudom za ljudska prava, probleme s izvršenjem domaćih presuda u razumnom roku i neizvršenje presuda u odnosu na kompanije s društvenim kapitalom. Na kraju, prikazana je i sudsko-pravna praksa u sudovima Republike Srbije.

Jasno je da se primjena Evropske konvencije za zaštitu osnovnih ljudskih prava i sloboda najbolje ogleda kroz samu praksu Evropskog suda za ljudska prava, gdje se iz sudske prakse i obrade predmeta mogu uočiti svi propusti država po pitanju suđenja u razumnom roku. Jasno je da je svaka država potpisnica Konvencija dužna da poštuje ovo pravo i da svoje zakonodavstvo, kao pravni okvir potupanja, uskladi i primjeni u domaćem sistemu. Međunarodni pravni sistem omogućava iz razloga neujednačenosti standarda i neefikasnosti sudova da svaki pojedinac povredu prava može predstaviti, kao i svoja potraživanja, kada iscrpi sva ili djelomično pravna sredstva u svojoj državi, s posebnom isključivošću kada je u pitanju razuman rok i

njegovo prekoračenje što implicira nedjelotvornost i daje mogućnosti podnošenja predstavke.

Peti dio-poglavlje, koje nosi naslov „*Utjecaj pandemije COVID-19 na ostvarivanje prava na suđenje u razumnom roku*“ je analitičkog karaktera. U prilikama ograničenih ljudskih prava i funkcioniranja sisema općenito, posebno pogođeni nacionalni pravosudni, što je posljedica nastanka i trajanja globalne pandemije sa kojom se do sada svijet nije suočio. Pojavio se problem zakonitosti i ustavnosti među odlukama državnih subjekata koji su donoseći protivpandemijske mjere, upravo došli do sukoba diobe vlasti i ovlašćenja, prvenstveno sa sudskom vlašću koja je branila ustavnost i zakonitost. Međutim, primarno pitanje koje je ovdje postavljeno jeste to kako je na probleme prava na suđenje u razumnom roku utjecalo zatvaranje sudova, koje su uvele mjere zabrane kretanja stanovništva. Drugo pitanje koje je ovdje obraženo jeste praksa nekih država. Akcenat na visokotehnološka dostignuća i mogućnosti rada u posebnim uvjetima kojima se svijet prilagodio i nastoji prilagođavati, preovladavaju u ovom dijelu kod opće naglašenosti hitnosti postupanja po pravu na suđenje u razumnom roku o kojem je bilo riječi.

Na posletku, ova knjiga predstavlja temu koja uvodi u značaj jednog od temelja vladavine prava, a ne tiče se samo ovog istaknutog prava, već i drugih s prava s kojima postoji uzajamna veza. Motiv ovog temeljnog rada je krilatica i poruka da je *spora pravda teža od nepravde*, što zapravo i jeste slučaj. Višegodišnja suđenja i procesi ljude su udavljavali i udaljavaju ih od ostvarenja prava, ali imaju i dalekosežne posljedice po zdravlje, kako fizičko, tako i stanje duha, a sve to može prouzrokovati i materijalnu i nematerijalnu štetu, često nenadoknadivu, a što zna biti i predmetom spora i potraživanja. Svi ljudi, sve statusne i starosne grupacije građanstva se mogu naći u ovom problemu, pa je ne samo pravno i pravosudno, već i pitanje državne strategije razvoja i vladavine prava, pitanje unutarnjeg monitoringa i praćenja efikasnosti sudova.

Topla je preporuka izbora za čitanje ovog pravnog i sistematski i naučno-metodološki dobro postavljenog i iznijetog sadržaja, koje će dobro poslužiti proučavanju i istraživanju ove tematike, te se samim tim, svim kolegama pravicima, naučnim istraživačima, te studentima, a posebno nosiocima pravosudnih funkcija, preporučuje ova knjiga.

SPISAK RECENZENATA ČASOPISA PRAVNE TEME

LIST OF RECONCILIENTS OF THE JOURNAL LEGAL TOPICS

1. Prof. dr Nebojša Teofilović, Departman za pravne nauke Univerziteta u Novom Pazaru;
2. Prof. dr Miodrag Jović, Departman za pravne nauke Univerziteta u Novom Pazaru;
3. Prof. dr Aleksandar R. Ivanović, Departman za pravne nauke Univerziteta u Novom Pazaru;
4. Prof. dr Fuad Purišević, Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, Univerziteta u Sarajevu;
5. Prof. dr Qashif Bakiu, Pravni fakultet, Univerziteta u Tetovu;
6. Prof. dr Eldar Šaljić, Koledž za bezbednost i globalne studije, Američki univerzitet u Emiratima;
7. Doc. dr Faton Shabani, Pravni fakultet, Univerziteta u Tetovu;
8. Prof. dr Nazmi Maliqi, Fakultet političkih nauka, FON Univerzitet u Skoplju;
9. Doc. dr Ferid Bulić, Departman za pravne nauke, Univerzitet u Novom Pazaru;
10. Prof. dr Predrag Ilić, Departman za pravne nauke, Univerzitet u Novom Pazaru;
11. Prof. dr Naser Etemi, Fakultet za detective i bezbednost, FON Univerzitet u Skoplju;
12. Doc. dr Drinóczi Tímea, Pravni fakultet, Univerziteta u Pečuju;
13. Prof. dr Aleksandar B. Ivanović, Departman za pravne nauke, Univerziteta u Novom Pazaru.
14. Doc. dr Habi Nikolett, Pravni fakultet, Univerzitet u Pečuju;
15. Prof. dr Nótári Tamás, Pravni fakultet, Karol Gašpar Univerziteta iz Budimpešte;
16. Prof. dr Antalóczy Péter, Pravni fakultet, Karol Gašpar Univerziteta iz Budimpešte;
17. Prof. dr Harun Hadžić, Departman za pravne nauke Univerziteta u Novom Pazaru;
18. Prof. dr Muamer Nicević, Departman za pravne nauke Univerziteta u Novom Pazaru;
19. Prof. dr Suad Bećirović, Departman za ekonomske nauke, Univerziteta u Novom Pazaru;
20. Doc. dr Mirza Totić, Departman za pravne nauke, Univerziteta u Novom Pazaru;
21. Prof. dr Nedžad Korajlić, Univerzitet u Travniku;

TEHNIČKO UPUTSTVO ZA FORMATIRANJE RADOVA

Tekst rada obima do 15 stranica, na nekom od bhs jezika, napisan premasledećem uputstvu:

Format teksta: MS Word 2007 i stariji (*.docx; *.doc);

Font: Times New Roman;

Format stranice: B5 (182×257 mm);

Razmak između redova (Line spacing): jednostruki;

Margine: leva (left) 2.0 cm, desna (right) 1.5 cm, gornja (top) 2.0 cm, donja (bottom) 1.5 cm;

Naslov rada na nekom od bhs jezika: 12 pt., bold, centralno ravnjanje (Alignment centered), velika slova;

Naslov rada na engleskom jeziku: 12 pt., bold, centralno ravnjanje (Alignment centered), velika slova;

Imena autora: 11 pt., centralno ravnjanje (Alignment centered), jedan autor mora biti podvučen kao autor koji će prezentovati rad;

Institucije i e-mail adrese: 11 pt., italic, centralno ravnjanje (Alignment centered);

Izvod na nekom od bhs jezika i ključne reči: 10 pt., potpuno ravnjanje (Alignment justified);

Izvod na engleskom jeziku i ključne reči: 10 pt. potpuno ravnjanje (Alignment justified);

Tekst rada: 11 pt., potpuno ravnjanje (Alignment justified) nazivi celina velikim slovima bez rednog broja;

Citiranje: Ispod teksta u fusnote upisivati samo propratne komentare. Propratni komentar pisati fontom Time New Roman 8 pt. Na kraju citata u tekstu otvoriti zagradu i u njoj upisati prezime autora, godinu izdanja i broj strane.

Primer za citiranje bibliografske jedinice jednog autora: (Krivokapić, 2008:74).

Primer za citiranje bibliografske jedinice dva autora (Matijević & Mitrović, 2011: 77).

Primer za citiranje više bibliografskih jedinica: (Krivokapić, 2005: 36; Simonović, 2004:183).

Primer citiranja bibliografske jedinice bez autora: (Deklaracija, 1948: 2).

Primer citiranja bibliografske jedinice jednog autora u slučaju da postoje druge bibliografske jedinice istog autora izdate iste godine: (Ivanović, 2011b: 45);

Literatura: 10 pt., sa rednim brojem ispred. Referentni izvori se navode prema abecednom redu. Abecednim redom navesti sve citirane bibliografske jedinice. Knjiga se navodi sledećim redom: prezime, ime, godina izdanja, naslov knjige kurzivom, mesto izdanja, naziv izdavača. Članak u knjizi se navodi sledećim redom: prezime (autora), ime (autora), godina izdanja, naslov članka, u:, prezime (urednika), ime (urednika), skraćena oznaka uredništva (u zagradi), naslov knjige kurzivom, mesto izdanja, naziv izdavača. Članak u časopisu se navodi sledećim redom: prezime, ime, godina izdanja, naslov članka, naslov časopisa kurzivom, godište, broj, izdavač i broj prve i poslednje strane na kojima je članak objavljen.

Primer navođenja knjige: Jović, Miodrag. 2011. Krivično pravo-opšti deo. Novi Pazar: Univerzitet u Novom Pazaru.

Primer navođenja teksta u knjizi: Pillar, Paul 2008. Counterterrorism, u: Williams, Paul (ur.). Security studies: an introduction. London and New York: Routledge.

Primer navođenja članka u časopisu: Ivanović, Aleksandar 2009. Privredni kriminalitet i korupcija u Republici Srbiji. Kriminalističke teme: Časopis za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, god. IX, br. 3-4: 153-172.

Naslovi slika: 11 pt., italic, centrirano ispod slike, Naslovi tabela: 11 pt., italic, centrirano iznad tabele; **Slike:** prihvatljivi su formati TIF, GIF, JPG, BMP, WMF i CDR

RESUME: na kraju teksta neophodno je dati rezime članka na engleskom jeziku u dužini do jedne stranice.

Radovi se predaju elektronskom poštom na adresu:

pravo@uninp.edu.rs

sa naznakom „Za časopis Pravne teme ”

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Narodna biblioteka Srbije, Beograd

34

PRAVNE teme : časopis Departmana za pravne nauke
Univerziteta u Novom Pazaru / glavni i odgovorni urednik
Samra Dečković. - God. 1, br. 1 (2013)- . - Novi Pazar :
Univerzitet
u Novom Pazaru, 2013- (Kraljevo : GrafiColor). - 25 cm

Godišnje. - Drugo izdanje na drugom medijumu: Pravne
teme (Novi Pazar. Online) = ISSN 2560-4813
ISSN 2334-8100 = Pravne teme (Novi Pazar)
COBISS.SR-ID 198572812